

SZEPESVÁRMEGYE

A

MOHÁCSI VÉSZ ELŐTT

HRADSZKY JÓZSEFTŐL.

SZEPES-VÁRALJÁN
SZITA GÉZA „PÜSPÖKI KÖNYVNYOMDÁ-JÁBAN

1888.

Külön lenyomata „a magyar orvosok és természetvizsgálók“ XXIV-ik vándorgyűlésük alkalmával kiadott emlékkönyvből, illetőleg a „Szepes-megyei történelmi társulat“ évkönyve 1888. évi IV. kötetében megjelent értekezésémnek.

ELŐSZÓ.

magyar orvosok és természetvizsgálók 1888-iki XXIV. vándorgyűlése alkalmából kiadandó „Emlékkönyv“ szerkesztő bizottsága által 1887. évi június 20-án föl lettem szólítva, hogy az érintett „Emlékkönyv“ számára *Szepesvármegye stb. történetét a magyarok bejövetelétől a mohácsi vészig* — a XIII. szepesi város elzálogosítási történetének kizárásával — *vázlatosan* megírjam.

Szepességnek a XVI. század előtti története csakis okmányok segélyével deríthető fel; miután a mohácsi vész előtti időből felette kevés összefüggő leírás maradt fenn az utókor számára.

A löcsei krónika (Szepességet illetve kezdődik 1108. évvel s 1679-iki aug. 12-ikével végződik), a leibitzi (1241—1637. apr. 20.), lapis refugii (1241—1517.) és a Speervogel Konrad-féle (Anales contraſti Scepuſienses 1516—1537.) krónikák nem nyújtanak eléggé megbízható adatokat, hogy azok alapján Szepesség múltjáról a mai kritikának meg-

felelő történeti képet adhatnánk. Kénytelenek voltunk azért Wagner „Analecta Scep.“ (I—IV), Bárdossy „Supplementa“ (I. k. nyomtatott) és Schmauch (II. k. kézirat), továbbá „Századok“ s más idevágó munkákhoz fordulni. Saját igazolásunk végett megjegyezzük itten, hogy értekezésünk folyamán sok eredeti okiratra hivatkozhattunk volna, idézve a számot is, mely alatt az illető okmány a szepeshelyi országos (Locus credibilis), vagy a szepeskáptalani levéltárban található; de ezen szándékunktól azért állottunk el, mivel ez által a szives olvasót okmányokra utaltuk volna, a melyeket egész terjedelmökben csak akkor olvashatna, ha az említett levéltárakat személyesen felkeresni nem sajnálna, mi, tudvalevőleg, nem mindenkinek áll módjában, hogy megtehesse. Azért is, mint már említők, az „Analecta“-kat választottuk, hol az illető okmányok könnyen feltalálhatók. Csak itt-ott, elvétve, hivatkoztunk eredeti kéziratokra is.

Felhasználtuk továbbá a Magyar tört. társulat közlönyét a „Századok“-at és a „Magyar történelmi tár“-t is, mely utóbbi időszaki művet a magyar tört. társulat közvetítése mellett a magyar tud. akademiának bizottsága ad ki. — Nevezett műveket figyelmen kívül hagyni, annyit jelentene, mint a történetírás terén tett legújabb felfedezéseket teljesen ignorálni.

Ezeken kívül még több új s idevágó munkát is használtunk fel, mely f. é. május végeig megjelent s tudomásunkra jutott.

Általánosan ismert eseményeknél az illető okmány idézését azért hagytuk el, mivel a szövegben gyakran előforduló számok az elmondottnak érthetőségét igen megerősítik. Erre annál is inkább éreztük magunkat feljogosítva lenni, mivel a rendelkezésünkre bocsátott szűk tér egy minden irányba kiterjeszkedő kútfő összeál-

lítésához szerfelett kicsiny. Dolgozatunk épen csak értekezés.

Felhasználjuk ez alkalmat a szíves olvasót figyelmeztetni arra is, hogy az értekezésünkben felhasznált újabb kútfők közzététele által jelen munkánk egynémely lézapot, mely előbbi értekezéseinkben, mint: „A mongolok betörése Magyarországba és a Menedékkő“, „Vándorlások a Szepességen“ (L. A magyar Kárpátégylet II., X. és XI. évk.), továbbá „Marcelvár és Markusvár“ és „Szepesmegye helységnevei“ (L. Szepesmegyei tört. társ. I, II, III. évk.) jelenleg mutatkozik, ki fog pótolni. — Fentebbi czélből ezen külön lenyomatunkhoz egy toldalékot is csatoltunk, mely a „Szepm. tört. társ. 1888-iki évkönyvé“-ben nem fordul elő

Értekezésünk olvasásánál kérjük szem elől nem tévesztetni, hogy az főképen a mohácsi vész (1526. aug. 29.) előtti időszakban mozog. — Csak itt-ott, a hol okvetlenül szükségesnek látszott, léptük át az elénk szabott határt.

Következtetéseket szorgosan kerültünk, *csupán egynéhány helyen*, melynek történeti eseménye még a: „*lis sub iudice est*“ közmondás tárgyát képezi, szabadságot vettünk magunknak, szerény véleményünknek kifejezést adni.

Szintűgy óvakodtunk a helységek neveinek levezetésétől is, mert tévedésekre alkalmat adni nem akartunk. — Nézetünk szerint a történetirónak ez irányban határozott állításokkal csak akkor szabad fellépnie, ha ezeket megdönthetlen történeti tényekre alapíthatja.

Ítéljen különben bár hogyan kedvezőtlenül is az olvasó jelen fejtegetésünk fölött, vigasztalásunkra fog szolgálni, hogy: „*Omne initium durum*“ = minden kezdet nehéz, és: „*Inventis est facile addere*“ = a már feltalált dolgot könnyű javítani.

Ha valaki oly szerencsés, hogy a fentjelzett tekintet-

ben többet nyújthat, mint a mennyit nyújtani — fennforgó körülmények között — az alólirotnak megadatott, legyen szives abbeli ismereteit, a tudomány általános javára s szűkebb hazánk érdekében, nyilvánosságra hozni.

Annak tudatában, hogy jelen értekezésünk tétele ki-merítettnek nem tekinthető, s Szepesvármegye régibb történetét illetve — magától értetőleg — teljességre igényt nem tarthat, irtunk

Szepes-Váralján, 1888. évben, a mohácsi ütközet évforduló napján, aug. 29-én.

Hradzky József,

szepesegyházmegyei áldozár.

TARTALOM.

I.

Politikai viszonyok.

	Lap
Óskor	2
A honfoglalás.	2—3
Silva Zepus	3
Szepesség Szent-István ideje előtt be volt népesítve	3—4
Hazánk határai	5—7
Népesség	7—8
Első politikai viszonyok	8
Gyarmatosítás	9—15
A tatárjárás	15
Ujratelepítés	15—26
A Szepesség éjszaki határa	26—28
A Szepesség közjogi állása	28—31
Megye vagy várispánság	31—33
Tisztviselők	33—34
Néposztályok	34—36
Politikai beosztás	36
Pecsét	36—37
Megyei gyűlések	37
Megyei tisztségek	37—38
Megyei gyűlések székhelye	38
Főispánok	38—41
Alispánok és várnagyok	41—44
Törvényhatóság	44—47
Adóügy	47—50
Hadügy	50—53
Lándzsások széke. (Kismegye)	53—55
A szepesi szászok földje	55—58
A szepesi szászok igazságszolgáltatása	58—59
Pecsét	59
Bányavidék	59

II.

Közgazdasági és közművelődési viszonyok.

	Lap
Földművelés, állattenyésztés	60—61
Földbirtok ára	61—63
Nemes földbirtokosok	63—69
Bányászat	69—71
Ipar	71—72
Közlekedés, kereskedelem	72—74
Pénzügy	74—75
Hossz-, terület- és ürmértékek	75—82

III.

Szellemi műveltség.

Iskolaügy	84—87
Kéziratok	87
1. Thomas de Argentina super quarto libro Sententiarum	87—88
2. Glossa in Psalterium 1386-ből	88
3. Liber Malagranati de Poenitentibus 1410-ből	88
4. Juvenalis satyrai 1461-ből	88
5. Theologia és canonjogi értekezések 1462—1473	88
6. Kézsmárki János theologiai Summája két kötetben a XV. századból	89
7. Semftleben Zsigmond latin-német szótára a XV. századból	89
8. Sermones Ascetici 1425. előtt	89
Asceticus értekezések, Thomas de Ybernia és Thomas de Aquino némely munkái 1439 előtt	89

IV.

Nevezetes események.

Királyok találkozása, gyűlések	90—91
Királyok utazása és tartózkodása a Szepességen	91—93
Csaták, ütközetek	93—96
Visszapillantás	96—97

Toldalék :

A) A nemes földbirtokosok című cikkhez	99—101
B) Mothmer, szepesi prépost 1273-ik évi végrendelete	102—114
C) Szápolyai Imre síremlékét illetőleg	—115

Szepesvármegye a mohácsi vész előtt.

1. Politikai viszonyok.

Magas-Tátra égbe nyúló ormai alatt elterülő azon hegyvidék, mely festői szépsége által inkább köti magához annak szülöttjét, inkább vonzza magához az idegenek nagy számát, mint gazdagsága által; a honfoglalás ideje óta képezi részét szép hazánknak, régi idők óta viseli a „Scepus, Szepes, Zips“ nevet. Honnan eredt neve? A múlt századoknak, de még századunknak is többé-kevésbé, de mindig szerencsétlenül etymologisáló krónikásai és történetírói megnépesítik e vidéket gepidákkal, góthokkal; quadokkal, rómaiakkal, sőt még görögökkel is, ki egytől, ki mástól származtatva le az egésznek és egyes községeknek nevét. Nekünk egyelőre be kell érünk azon kellemes tudattal, hogy a *Szepesség*, kedves hazánknak ezen bájos darabja, a mi szűkebbkörű hazánk, egészen a mienk.

Sok viszontagságon ment keresztül ezen vidék, míg a cultura azon magas fokára jutott, melyen ma állva díszére szolgál hazánknak. Ezen viszontagságok legnehezebben felderíthető századjait akarjuk itten megismertetni a szíves olvasóval.

Vármegyénk régi történetének tiszta világításba helyezését igen megnehezíti a sok csapás, mely a forrásul szolgálható levéltárakat egészben vagy részben az enyészetnek juttatta. IV. Béla idejében a tatárok, 1284-ben a IV. László királylyal itt járt bolgár és kún harcosok, 1447-ben Giskra féktelen hadai dúlták fel a szepesi hiteles hely országos- és magán-levéltárát, 1639 szept. 11-én Zlaycsanszky Mihály és Claudius Bertalan szepesi kanonokok oklevelekkel telt 5

nagyobb és 2 kisebb ládát adtak át megőrzés végett Podolin város hatóságának; mikor aztán 1775-ben a káptalan visszakívánta azokat, a Mária Terézia által kiküldött bizottság már azt sem tudhatta ki, mi történt az okmányokkal, hova lettek azok? Ma csak a róluk felvett egykori jegyzék szól felőlük. Késmárk levéltárát 1433-ban, Iglóét 1435-ben Szepesváraljáét 1448-ban semmisítették meg a városokat dúló husziták. A szepesi vár iratait Derencsényi várkapitány I. Ferdinánd parancsára 1528-ban Pozsonyba szállíttatta. A hajdani Thurzó-féle javakra vonatkozó iratokat 1638 márczius 25-én kelt reversálisa szerint Csáky Istvánnak a kir. kamara levéltárába kellett beszo­lgáltatnia. Megvannak-e ezen iratok? nem tudni. Lőcse levéltárát 1550-ben az egész várost enyészettel fenyegetett tűzvész hamvasztotta el. Elhamvadt, elveszett sok családnak régi levéltára is. A rég letűnt századok történetében csak a fennmaradt csekély okmány-anyag és számos műemlékünk tájékoztat.

Őskor. A magyarok bejöveteletét megelőző időt Szepesvármegye őskorának nevezhetjük. Minő népek tanyáztak a Magas-Tátra felhő­szorúzta ormai alatt hömpölygő Hernád-, Poprád- és Dunajec-folyók völgyeiben, viharos volt-e ezen völgyek lakóinak élete vagy csendes elvonúltságban éltek az őserdők által borított vidéken, nem tudjuk. Ősrégészeti szempontból még oly kevésbé van kutatva a megye há­lásnak ígérkező talaja, hogy az eddigi csekély kő, bronz és egyéb őskori leletekből csak annyit állapíthatunk meg határozottan, hogy megyénk területe igen régi idők óta szolgált tanyájául különféle népesoportoknak. Késmárknak, Húnfalunak stb. római eredetét, a húnok és rómaiak közt a Poprád-völgyében vívott élet-halál harc­zot sem történelem, sem hagyomány nem igazolják. Sok száz év lefolyása után találták föl azon mondákat, egyes, szülőföldjük hírnevéért sem­mivel sem bizonyítható ábrándokra hajló szoba-tudósok.

A honfoglalás. A magyarok beköltözésekor honfoglaló Árpádunk­nak figyelme kiterjedt a Szepességre is és ekkor lép vidékünk a törté­nelmi korba. Béla király névtelen jegyzője írja: „Borsot, Böngyér fiát, erős haddal kiküldték a lengyelek földje felé, hogy az ország határ­széleit tekintse meg és gátakkal erősítse meg egész a *Tátra-hegyéig* (mons Tatur) és alkalmas helyen építsen várat az ország őrizete végett“, majd: „meghódoltaták a föld minden lakosait a Kőröstől a Zagyva vizéig és a *Szepes* erdőig (silva Zepus).“¹ Ezeken kívül még

¹ Cap. 18. és 32.

egy szépeességi nevet említ, a „*Hou rat, Hornad*“ folyót, melyet vidékünk szláv ajkú lakosai két betű felcserélésével ma „Hornad“ -nak neveznek és mely a XVI-ik századot megelőző térképeken „*Hevath*“ néven fordul elő, a régi szépesi németek pedig „*Kunnerk*“ -nek írták.¹ A „*Hó-vos, Hovos, Hovoos*“ név már nem csak kizárólag Szepés, de az egész Kárpát-vidék hegyeire alkalmazható. A honfoglalás említett krónika-írója mitsem szól arról, talált-e itten s ha igen, milyen népeket Bors vezér.

Silva Zepus. A „*Silva Zepus*“ elnevezés már magában is őserdőkkel borított területet tételeztet fel. Mennyire találó volt a név, sokkal később korból való oklevelek mutatják, melyekből látjuk, hogy a Szepeséget a XIII., sőt még a XIV. században is nagy kiterjedésű őserdők borították, bő alkalmat adva királyainknak arra, hogy adományozásaik által ezen területet meghódítsák a culturának. 1256-ban Arnold (Görgey), Jordánnak fia a Simine (ma Simeny) hegytől a Tátraig terjedő erdőséget kapta. IV-ik Béla 1264-ben Botyz comesnek a Chetene alias Howerfelde nevű nagy kiterjedésű erdőt adta, melynek területén fekszik a mai Batizfalu. Ugyanezen királyunknak egy 1269-iki adomány-leveleéből látjuk, hogy vármegyénknek Liptóval határos területén egy, mintegy 10 □ mfdnyi, őserdőkkel borított erdővidék terült el a Poprád-forrásától a Hernádéig, innen a Vág mentében ennek a Hibovka-patakkal egyesüléséig, majd ezen patak mentében fel a gerinczig. És ezen nagy területen a XIII-ik század első felében még egyetlen község sem volt. A vidékek, melyeken ma Jekelfalu, Szepes-Remete állanak 1284-ben, Nagy-Lomniczé 1287-ben, Ruzsbaché 1288-ban, Korotnoké 1297-ben, a Holló-Lomnicztól Palocsáig terjedő vidék 1293-ban, a Nedecz- és Bialka-patakok vidéke a Dunajec forráskörnyékéig, Folyvark, Granasztó, Kerempach-Lubló, Litmanova, Szulin, Jakubján helyei a XIV-ik század első negyedében és Majerka, Hodermark, Leibicz, Ruszkinócz, Lőcse területei hajdan szintén őserdőkkel borított rengetegekkel voltak fedve.² Hogyan nézhetett ki a vidék négyszáz évvel előbb!

Szepesség Szent-István ideje előtt be volt népesítve. Az erdős-hegyes vidéken csak elszórtan élhetett halász, vadász és pász-

¹ D. Frölich: Bibliothecae sive Cynosurae peregrinantium etc. Ulmae 1643. 293. l. — ² Wagner: Analecta terrae Scap. (ezentúl mindig W-vel jelöljük) I. 134. Bárdosy: Suppl. Anal. (= B.) I. 98. — Janota: Zapiski Krakó 1864. 12. — W. I. 112. — B. I. 331., 340. — Fejér: Cod. Dipl. V. 2., 425. — W. I. 305., 443., 113. Fejér: III. 2., 289. — VIII. 4., 352.

tor-nép, mely a Dunajec- és Poprád-völgyein át juthatott be Lengyelországból és a honfoglalás idejében már kétségkívül csak szláv ajkú lehetett, minő ma is megyénk Galicziával érintkező részének lakossága. A lengyel történeti források arra vallanak, hogy a Szepesség már jóval Szent-István ideje előtt be volt népesítve, sőt a Szepességen volt püspökségről is tesznek említést. Egy népmonda szerint, mely magát a felső Szepességen a legrégebb idők óta fenn tartotta, szent Adalbert prágai püspök, midőn Vajk (Szent-István) megkeresztelése végett Esztergomba utazott, a Szepességen átmenve, Kriegh helységben egy előkelő *magyart* megkeresztelt volna. A krakói érsekségnek 1046-iki alapító-levele többi közt mondja: „Cui subjicimus omnes omnium episcopatum parochias, qui in toto regno sunt Sclavonico, ut archiepiscopali more universis praesideat.“¹ Ezen kifejezés alatt első sorban azon püspökségek értendők, melyeknek területei a mai Magyarország éjszaki vidékeire estek. Beszélnek továbbá, hogy Asztrik, ki Rómából a szent koronát hozta Magyarország első királya számára, *Sobottinban* szenteltetett fel kalocsai érsekké.² Némely írók azon véleményben vannak, hogy az 1046-ban alapított krakói érsekségnek a *szepesi püspökség* is joghatósága alá rendeltetett.³ Feltéve, hogy „Sobottin“ ama kérdéses szepesi püspök székhelye volt, úgy ez alatt a mai Szepes-Szombatot, melyet a szláv ajkú lakók ma is „Sobota“-nak neveznek, kell értenünk. Ide jött volna Asztrik magát érsekké szenteltetni; mert korában egész Pannónia és Dácia területén — Nyitra-, Pozsony- és Szepesvármegyék kivételével — nem volt Rómával hitközségben élő püspök, a fölszenteléshez pedig több püspök jelenléte kívántatik. A szepesi egyházmegye schematismusa szerint 1072-ben Bélán, a volt XVI. szepesi város egyikében, 1073-ban Fridmanon, Szepesvármegyének Galiczia felé eső határán plébánia alapítottatott. Ezen töredékes, és, mondjuk ki, kevéssé megbízható adatokból nehéz biztos következtetéseket vonnunk. Hazai forrásaink' mitsem tudnak a hajdani szepesi püspökségről.⁴

¹ Mon. Pol. Hist. I. XXIV. 358. — ² Vita Sancti Adalberi. Bielovsky Mon. Pol. Hist. I. 154. — ³ Sasinek: Desiny poc. ter. Uhorska. Skalica 1868. 32., 23.

⁴ Ambár a legkiválóbb magyar történetírók mint: Balics Lajos, Botka Tivadar, Knauz Nándor, Lányi Károly, Pauler Gyula s mások kétségbe vonják, hogy Szepesség, azaz azon vidék, mely Szepességet magában foglalja, szent István idejében a prágai, illetőleg az olmützi egyházmegyéhez — hová az egész krakói vidék, mely tudvalevőleg Szepességnek éjszaki határán terül el — tartozott volna, s ezen nézetünk ellen Imre király 1198-iki okmányára, melyben eml. király előbbi, szent István idejebeli adományozásokról tesz említést, mi a „decima tributorum

Hazánk határai. Ezen kérdéseknél mindenek előtt hazánk határainak a honfoglalás első ideje után volt állapotával kellene tisztába jönnünk. Alig szenvedhet kétséget az, hogy a honfoglaló magyarok, mint lovas nép, nem nyomultak be mélyen a hegyvidékekbe. Hazánk éjszkon nem kapta mindjárt mai határait s csak hosszú ingadozás után lettek határokká, mint legtermészetesebbek, a Kárpátok fő gerinczei. Hazánk felső vidékén még a XI-ik században is több határigazítás történt. A névtelen jegyző szerint a honfoglalók minden népet meghódítottak a *Sajó* vizéig és *Sóvárig* (ma Sárosban.)¹ Számos adat bizonyítja, hogy Lengyelország határai a XI-ik században mélyen benyúltak mai hazánk területére s azok a Szepességet politikai tekintetben Lengyelországhoz tartozónak tüntetik fel.² IV. Henrik még 1086-ban is, a prágai püspökségnek határlevelében, beszél: de „regione Moravia usque ad fluvium, cui nomen est Wag“, ami arra mutat, hogy nyugat felől még kétes volt a határ Magyarország és Csehország közt³ vagy, hogy hazánkknak egyes részei egyházi tekintetben még a prágai püspökséghez tartoztak. A Szepességtől keletre és nyugatra ezek szerint idegen hatalmak területei nyomultak be. Szepesről is az 1253-ban elhalt Boguchval poseni püspök nyomán beszélük a lengyel

{vám- s nem termény-tized) in terra Scypisiensi“-re vonatkozik, (Fejér II. 324. l.: W. I. 24.) továbbá arra hivatkoznak, hogy Jakab szepesi prépost (1284—1301) 1299-ben Lubló és Podolin tizedeit a szepesi kanonokoknak adományozta (W. III. 32.) Az előre bocsátottak tekintetbevételével még sem tartóztathatjuk vissza magunkat a következő történeti tényt itten fölemlíteni:

Huszonhat évvel a Jakabnak szóló adományozás után, 1325-ben, Nanker krakói püspök Boleszlav esztergomi érseket, kinek joghatósága alá a szepesi prépostság tartozott, perbe idézte; mivel Boleszlav érsek, illetőleg János szepesi prépost, Nankertől a Podolin, Gniazda, Lubowña s más ottani helységek fölötti joghatóságot, melyet Nankernek közvetlen elődje János s ennek elődei is régi időktől fogva békésen gyakoroltak, el akarta sajátítani. Ama kérdéses terület pedig, melyen a krakói püspök egyházi joghatóságának zavartalan gyakorlását maga visszahelelyeztetni kívánja, Magurának éjszaki lejtője (Dunajec-völgy) egészen Toporczig: továbbá Podolin, Gniazda, Lubló, Ružsbach határaitól, ott, hol a Timpnicz (sic) hegyről a patakocskák Lengyelország felé a Poprádba szakadnak stb.

A per úgy végződött, hogy a pápa által e végett kiküldött bíró 1332-ben Boleszlav esztergomi érseket az érintett területről általa 22 évig beszedett tized Kárpótlása fejében évi 100 s így összesen 2200 márkára ítélte s ezenfelül úgy a szepesi prépostnak, valamint az érseknek is ezen viszás ügyben „perpetuum silentium“-ot parancsolt; mire János prépost egyenesen a pápához felebbezett. (W. III. 32.) Végre ezen ügy Avignonban 1333-ban XXXII. János által a szepesi prépostság javáva döntetett el. (W. I. 316.)

¹ Cap. 17. — ² Századok 1886. 333. — ³ U. ott. 1877. 491.

krónikások, hogy görbeszájú Boleszlav lengyel király leányát Judithot Kálmán magyar király fiának Kálmánnak nőül adván, neki jegyajándékba holtiglani birtokul „Castellanium de Spissz“ adta s ebből következtetik, hogy a Szepesség a XII-ik század elejéig Lengyelországhoz tartozott. Iróink a Szepességet a honfoglalás korától kezdve hazánkhoz tartozónak tekintik. Az Ófaluban 1108-ban Kálmán és Boleszlav közt kötött véd- és daczsövetséget magyar területen kötöttnek tartják és midőn Borics, Kálmánnak második nejétől az orosz Predszlavától született fia, Boleszlavnak leányát Judithot nőül vette, féltestvérétől II. Istvántól lakóhelyül kapta a Szepességet,¹ így találkozzunk vele 1120-ban, mint a szepesi vár urával s mint ilyen tehetette 1132-ben II. Béla ellen indított trónkövetelő hadjáratának alapjává a Szepességet.²

Anonymusnak fentebb említett szavai, melyek szerint Borsnak feladata volt az ország határát gátakkal erősíteni meg egész a *Tátra* hegyéig és az ország őrizete végett alkalmas helyen építeni várat, eléggé világosak. De ha Bors csakugyan a Bódva vize mellett építette volna a végvárat és hányatott határokat, akkor onnan Szerencs felé Árpádhoz lehetetlen volt visszatérnie „a *Tátra* hegyein át.“³

De Borsod különben is nagyon az ország belsejében fekszik és a Bódva elzárt völgye, meg a Lengyelország felől hazánkba vezető utak közt egyáltalában semmi könnyen járható út nem vezet, így Borsodot alkalmas határpontul alig választhatta. Csak egy esetben lett volna igazolt Borsnak eljárása, ha a Bódva felső völgyében fekvő *Szepesi* (Szepesi-Moldva) vidékének erdőségeit nevezi Anonymus „*Silva Zepus*“-nak, Szepesi (szepesi) erdőnek. Ezen esetben is át kellett azon kelnie a magyar hadnak, hogy a *Tátra*-hegyéig jusson, vagy hogy az akkori orographiai ismeretek szerint talán a *Tátra*hoz számított érczhegységen át visszatérhessen az alföldre. Anonymusnak sok tévedését mutatták már ki, de a honfoglalásra vonatkozó részletek pontosságát kétségbe vonni alig lehet. Ha tehát itt sem vonjuk kétségbe hitelességét, akkor a Bors által hányatott határokat, melyektől a *Tátra* hegyein át tért vissza Árpádhoz, csak a mai Szepesség területén kereshetjük. A magyarok megtelepedéséről írt egy kitünő tanulmányban a nyugati határról olvassuk: „Sasvárral szemben fekszik *Strázsa*, oldalvást az erdélyi Küküllőre emlékeztető *Kukló*

¹ Engel: *Gesch. v. Hal. und Vladim.* I. 94. — Wagner: II. 25. — ² Századok 1885. 426. — ³ Anonym. *Cap.* 18.

és Székelyfalva, mind nyomai annak, hogy itt határ volt, melyre különös gondot fordítottak.“¹ A Szepességnek igen régi idők óta volt Strázsája, mely legrégebb okmányainkban „Ewr, Eör, Oer“ nevek alatt fordul elő, ma Nagy-Ör (tótul Stražka, németül Nehre) nevet visel. Lakói az okmányokban „speculatores“-eknek, magyarul méltán határőröknek neveztetnek. Ezen, határpontúl fekvésénél fogva is igen alkalmas helyet tekinthetjük azon pontnak, melyről a Poprád-völgy bejárata fölött uralkodhattak határőreink s a melyig már a honfoglalás első idejében eljuthattak őseink. Az ettől a máii határig terjedő vidéket, mint fentebb láttuk, még a XIII-ik század második felében is nagyrészt rengeteg vadonok borították. A Szepességen is találunk Küküllőre emlékeztető *Kuklót* a Hernád mentében fekvő *Kluknó*-ban, Székelyfalvát az 1200 körül felmerülő *Zeek* (Szék)-ben, ma Szlatvin, magát „*Szepes*“-t is azonosíthatnók az Erdély keleti határán levő *Szepesi-Szt.-György* kezdő nevével s mindebből analogia útján a Szepességet az erdélyi székelységhez hasonló határőrvidékké tehetnők. Ami nem is lenne egészen képtelen állítás, mikor a krónikás szavai szerint épen ilyen vidék alapításával megbizatva nyomult előre Bors a Tátraig.

Lubló, Gnézda, Podolin városok vidéke meddig tartozott lengyeluralom alá, mikor és hogyan került hazánk területéhez, adatok hiányában nehéz lenne megállapítani. A XIII-ik század végén ott még a lengyel-uralom látszik érvényesülni, miről lentebb elmondjuk nézeteinket.

Tekintsünk el a mivel sem bizonyítható Sobottin — szepesi püspökségről, Asztriknak itten történt felszenteléséről mondottaktól; biztosnak kell tartanunk azt, hogy megyénk területe a honfoglalás előtt egyházilag és politikailag is Lengyelországhoz tartozott, melynek politikai befolyása egyes részekben még akkor is érvényesült, mikor a Szepességet már több századon át, *mindjárt a honfoglalás idejétől kezdve*, bírta a magyar nemzet.

Néesség. A Szepességnek lakói a honfoglalás idejében csak szláv ajkúak lehettek. A hegyek és folyók, mint legváltozatlannabb oro-hydrographiai tényezők nevei szláv eredetűek. A legnagyobbbrészt őserdőkkel borított területen csekély lehetett a szláv ajkú lakosok száma. A magyarok bejövetelével kezdődik itten a nagyobb népesedési mozgalom; mert a honfoglalók, mint mindenütt, úgy itten is csak az által biz-

¹ Századok 1877. 491.

tosíthatták az elfoglalt terület birtokát, ha saját vérükből való magyar elemre bízták az örizetet, azaz ha itten meg is telepedtek. A XIII-ik század okleveleiben gyakoriak a községek, dülők, határpontok magyar nevei, mik a magyar megtelepedést kétségen kívül helyezik s ha Adalbert érsek egyáltalában járt itten a X-ik század végén, találhatott s esetleg meg is keresztelhetett magyar urakat. A lakosok számáról ezen első korból megközelítő adatot sem nyújthatunk; minthogy a XII-ik századot megelőző korból egyetlen község létezéséről sincsen okmányilag biztos adatunk.

Első politikai viszonyok. A Szepesség első politikai viszonyairól nehéz a tájékozódás. Mint fentebb említettük, kétségtelennek tartjuk a magyarok első telepedését megyénk területén, ennek következtében itten okvetlenül mindjárt kellett gondoskodni ezt az ország többi részével összetartó kapcsolatáról. Nem járulhatunk „A vármegyék alakulásáról“ szóló kitünő tanulmányoknak szavaihoz: „A most oly bájos tájakban gazdag, de a honfoglalás és királyság első századaiban zord és néptelen erdőségből álló Szepesség, melyet Anonymusunk az anteculturalis állapottal egyjelentésű „Silva Zepus“ néven jelzett, a régi okmányok pedig „Terra Scepus“-nak írtak, *sem ősalkotású megye, sem várispánság nem lehetett.*¹ Maga Wágner, a tudós jezsuita és e földnek fia, ki nagy szorgalommal írta meg Szepes régi viszonyait, *első megtelepítése* idejét a XII. század közepén túl nem tudta felvinni. Midőn II-ik Gejza e vadont a beköltöző szorgalmas flamandiak vagy szászok második csoportja előtt megnyitotta, kétséggkívül az Erdélyt megszállott testvér-fajnak adott telepítési szabadalmaknál kevesebb jogokra nem szorította azokat. Így támadott a szepesi fundus regiusou, *a megyei és várispánsági alak mellőzésével*, a beköltözött nép sajátos viszonyainak megfelelő municipalis alakulás „provincia“ czime alatt. Később, talán a tatár-korszak után a várispánságok és megyék tényezőit is ott kifejtve találjuk.“² Véleményünk szerint a Szepesség a vármegyék első alakulása idejétől kezdve mint közvetlen királyi birtok, fundus regius, a megyékétől különböző közbjogi állást foglalt el és egy megyének tartozékát sem képező külön királyi várispánság volt az 1108-ban említett „Castellania Spissz“, melynek haszonélvező urául említők Borics herozeget. Erről és a nagyobb mértékű telepítés után keletkezett politikai viszonyokról elmondjuk nézeteinket.

¹ Századok 1871. 392. — ² Századok 1871. 392.

Gyarmatosítás. A Szepesség népesedési és culturalis viszonyainak kifejlődésére vonatkozólag helyesen mondhatjuk, hogy amint Rómát nem építették fel egy nap alatt, úgy a „Comitatus Scepusiensis“ és „Provincia Scepusiensis“ kialakulásához is több száz évnek munkájára volt szükség. Több nemzedéknek kell működnie azon, hogy egy, a munkás kéz fejszecsapásai által soha sem érintett rengeteggel borított vidék meghódíttassék előbb a földművelésnek, majd az iparnak, kereskedelemnek és így a magasabb culturának.

A XII-ik századot megelőzőleg egyetlen községünk létezéséről sincsen határozottan megbízható adatunk. A Bélán 1072-ben, Friedmanon 1073-ban történt plébánia-alapításról szóló hagyomány nélkülözi a történelmi alapot, de egyáltalában nincsen kizárva annak lehetősége, hogy a mintegy száz évvel előbb keresztényné lett Lengyelország befolyása érvényesült a Kárpátvidéken és a Poprád-és Dunajec-völgyek keresztény lakóinak egyházi viszonyait már a XI-ik században rendezték a krakói püspökök. A hagyomány minden esetre igen régi és rendezett lakóhelyekre mutat.

A honfoglalás idejére vonatkozólag mondtak után állítva, hogy a Szepesség területén meglepedett, a határ őrizetével megbízott magyar urak már a X-ik században elhódítottak egyes területeket az őstermészettől és azokat jövedelmező, a marhatenyésztésre és földművelésre alkalmas helyekké alakították át a hegyvidéken szétszórta talált, vagy ide szorított lakók által; csak a legkezdetlegesebb szükségletnek megfelelő eljárást látjuk általuk alkalmazva. Nagy községek, vagy épen a város jellemző sajátságaival bíró helyek szervezéséről azonban alig beszélhetünk még. A cultura alacsony fokán álló őshegylakó és a vándorlásában még csak alig megállapodott hódító egyaránt képtelenek arra. „A gyarmat, a jövevény nép már inkább magával hozza a civilisatio föltételeit, a culturali életet. Eredete már nagyobb civilisatiót tételez fel; mely nem bírván meg többé népfeleslege kellő eltartását, rajt bocsát ki magából. Erős, munkabíró kezek, fogékony és tehetséges emberek kiindulnak hazát és földet keresni, magukkal hozva a polgárisodás magvait, hogy azokat termékenyebb szűz földbe átültessék.“¹ Erős, munkabíró gyarmatosoknak volt fenntartva a Szepesség bájos szűz vidékét is meghódítani a civilisationak.

Korunk szempontjából tekintve a dolgot, alig igazolhatnók a honszervező szent király szavait, hogy az egy nyelvű ország gyenge

¹ Ipolyi A. Besztercebánya műveltségtörténeti vázlata. 10.

és törekény; de a szervező állambölcsesség egyik legkiválóbb nyilatkozatául kell tekintenünk fiához intézett figyelmeztetését, hogy a jövevényeket kegyesen fogadja s még kegyesebben bánják velök. Első nagy királyunk intését híven követték uralkodóink és a magyar közjogi műnyelv a „hospites“, vendégek, szívélyes névvel jelöli mindig a jövevényeket, kiknek soha sincsen okuk az igazi magyar vendégszeretet ellen panaszolkodniok.

A Szepesség gyarmatosítása hosszú időnek nehéz munkája volt. Két nagy ország királyai és nemessége működtek azon közre. Az itten lefolyt gyarmatosítást három főcsoportra oszthatjuk: A királyok által királyi birtokon alapított, s kezdettől fogva szabadalmakkal ellátott, — a városi élet létfeltételeit magukban rejtő gyarmatosításra — és az egyes birtokos nemesek által némi kezdvezményekkel felruházott telepítésre, a scultetiákra, végre a bányatelepítésre.

Terünk nem engedi itten részletezni azon vándorló mozgalmat, mely a XII-ik század elején nagyban megindult Németország Rajna-vidékén és az éjszaki tenger partjain s az Elba és Odera vidékén át húzódott a Sudetek és Kárpátok aljára.¹

Szepesvármegye területén három fő-völgyet különböztetünk meg: a Hernád, Poprád és Dunajecét. A nyelvi viszonyok mindháromnál más-más telepítési processust tételeznek fel. A tatárjárást megelőző időből, hagyományos úton, általában II. Géza király (1141—1161) államférfiúi bölcsességének tulajdonítjuk a legnagyobb német telepítéseket Erdély déli vidékein épen úgy, mint a Szepességen, hova a német ajkú lakosok egy Rajnald nevű gróf (comes) vezetése alatt jöttek volna be. Ezen Rajnaldra — tudunkkal — okmányilag egyszerű történik hivatkozás. A szepesi 24 város lelkészeinek testvéri szövetekezete (fraternitas XXIV. Parochorum, oppidorum regalium Provinciae Scepusiensis) egy a kegyúri jog gyakorlása és a tized ügyében a szepesi káptalan előtt 1556-ban emelt protestatiojában régi kiváltságaira hivatkozva írja: „et quamvis ipsi protestantes super praemissis haberet efficacissimas litteras, privilegia et literalia instrumenta super immunitate ipsorum Ecclesiastica, puta Raynaldi *primi ducis Saxonum* . . . Belae, Andreae etc. regum Hungariae.“² A sorrend itt minden esetre III. Béla kora előtti időre mutat. A szepesi prépostságnak 1198-ban történt alapítása már kifejlett egyházi viszo-

¹ L. Dr. F. Krones: Zur Geschichte des deutschen Volksthums in Karpatenlande, mit besonderer Rücksicht auf die Zips etc. Graz 1878. — ² W. II. 258.

nyokat tételez fel. Imre királynak 1198-iki oklevele, melyben a Szepesség *vám-tizedének* élvezetében megerősíti Jób esztergomi érseket; vármegyénket, mint kereskedelmileg jelentékeny helyet tünteti fel,— 1202-iki azon oklevelében, melyben az esztergomi egyháznak földeket adományoz, Tamás „*comes de Zepus*“ fordul elő. Ezek szerint már a XII-ik században megkülönböztetve látjuk az úgynevezett szászok telepítvényeit, a „provincia de Scepus“-t, a comitatus de Zepus-tól, ami a politikai viszonyok rendezettségének előre haladott állapotát jelzi. Ha tekintetbe vesszük a gyarmatok kifejlődésének nehézségeit, az említett kereskedelmi, egyházi és közigazgatási viszonyok kifejlődésére nem sokalhatjuk a II. Géza trónraléptétől az 1202-ik évig lefolyt félszáz évet. Később látni fogjuk, hogy a Szepességen nagy fejlettségű városi életről a XII-ik században még nem beszélhetünk.

A német ajkú lakosoknak a Szepességre történt első betelepítését bátran helyezhetjük a XII-ik század közepére. Eldöntetlen kérdéssel kell még fenntartanunk azt, hogy a nagy germán népcsaládnak melyik ága, vagy helyesebben mondva, melyik ágai szolgáltatták német gyarmatosainkat; mert megyénk területén a német idiomák több vidék szülőtteire vallanak. Méltó tanulmány lenne ez, az összes szepesi német tájszólásokat s a velük rokonokat alaposan értő nyelvbúvár részére.¹ Dr. Krones, már idézett kitűnő tanulmányában tagadva a szepesi németeknek az erdélyi szászokkal közös eredetét és egyidejű bevándorlását, mondja: A szepesi dialectus oly kitűnően közép-német és a sziléziai nyelvjárással oly benső rokonságban áll, hogy abban az erdélyi idiománok „*plattdeutsch*“ magvát nem könnyű munka lenne kimutatni. Azonban, ha a két vidéknek Flandriából eredő összefüggő és egyidejű gyarmatosítását nem fogadjuk is el és a két nyelvjárást közt levő örökös rokonságot nem mutathatjuk is ki; — okmányokkal igazolható tények, helynevek és a szépeességi német nyelv is elfogadhatóvá teszik azon nézetet; hogy a Szepességnek a Poprád-folyó jobb partján eszközölt gyarmatosítása közel egykorú az erdélyivel, régibb a kis-lengyelországi német telepítésnél, és *legrégibb alapjában véve tényleg flandriai eredetű*. Ezt igazolni látszik a Szepességen uralkodó közmondás is: „*Das Mädehen ist aus Flandern, es wandert von Einem zum Andern.*“ — Majd a helynevekből vont

¹ Egy, ezen kérdés megoldására igen hivatott írói erőt felkértünk erre, de legnagyobb sajnálatunkra megtagadta a munkánkban való részvételt, — a Szepesség egyik legfontosabb és legérdekesebb kérdésének ismertetését, a Szepességnek egyik szülőttje.

A szerkesztő-bizottság.

következtetésekkel támogatja a szepesi első német települők alsó-rajnai-szász vagy flandriai eredetét.¹

Ezen első bevándorlók szorgalmas kezének munkája a felső Poprád mellékét termő földekké varázsolta át. Királyi szó hívta be őket a királyi területre, hol „hospites teutonici“, *német vendégek* czimével felruházva kezdettől fogva a magukkal behozott intézmények szerint alapították meg falvaikat, igazgatták azokat és szolgáltatták ki maguk közt az igazságot. A mai városok és községek közül, melyek nyerték tőlük őseredetüket, arra csak a tatárjárás után következő időszak emlékeiből következtethetünk majd.

A nagy tömegű telepítésen kívül már a XII-dik század folyamában találunk a Szepességen idegen lovagokat, kik szintén királyi meghívásra települve be, őseivé lettek a megye legrégebb nemes családjainak és adományozott birtokaikon virágzó telepeket alapítottak. Így 1198-ban Imre király *megerősíti* a szepesi Marcus Gola urat Gömörben és a szepesi Szt.-Mihályon — ma Markusfalu — örökölt birtokaiban.

A Gölnicz-folyó völgyének bányászata igen régi, a tatárjárás előtti időből történeti adatokkal nem bírunk ezen vidék telepítésére; de azon körülményből, hogy IV. Béla király Gölniczbányának 1264-ben már pallosjogot, kizárólagos vásártartási szabadalmat ad és 1276-ban már mint szabad királyi város szerepel, biztosan állíthatjuk, hogy keletkezése legalább is a XII-ik század közepére esik s méltán illethető az „oppidum vetustissimum Scepusii“ névvel. E köré csoportosúl később az úgynevezett „Gründner Boden“-nek, a felső magyarországi bányavidéknek betelepítése. Nyelvüket némelyek azonosnak tartják az alsó magyarországi bányavidék (Selmeczbánya stb.) német lakóival² és eszerint ezeket is thüringiai eredetűeknek kellene tartanunk.³

A tömegesebb német telepítésnek harmadik csoportját a Dunajec völgyében Galicziában fekvő Neumarkt köré látjuk csoportosúltni. A Magura-hegység éjszaki lejtőiről a Dunajec felé nyíló völgyek ma teljesen elszlávosodott községeinek nevei tiszta német eredetre vallanak: Fridman, Falstin, Kacvin stb., Neumarkt már 1252-ben a magdeburgi (német-szász) joggal felruházott város, valamint a szintén a Dunajec-völgyében fekvő Ó- és Új-Szandecz is. Ezen vidékek haj-

¹ Idézett mű 21. l. — ²J. H. Schwicker: Die Deutschen in Ungarn etc. 309.

³ Ipolyi id. műve 18. —

danai német lakói azonos eredetűek voltak a felső Poprád vidékére települtekkel.¹ Henrik, Krakó és Szilézia hercege 1204-ben engedélyt adott Teodor krakói palatinusnak arra, hogy az Ostrovno, Fehér- és Fekete-Dunajec, Rogoznik, Lipietnicza, Szlana, Zatainicza, Nedelska, Stradomia patakok környékére sziléziai németeket telepíthessen, kik a német joggal élhetnek.² Ezen telepítés adott létet az említett, eredetileg szláv, de kevésbé népesített vidék német községeinek.

A Poprád alsó völgye nevezetesebb helységeinek: Béla, Podolin, Gnézda, Lubló stb. nevei határozottan szláv eredetűek. A városalkotó német elemet csak a tatárjárás után kapták, mint Podolin, melynek újra telepítésére és a magdeburgi város-jog alapján rendezésére 1244-ben adott engedélyt Boleszlav krakói és sandomiri herceg Henrik scultetusnak. A Poprád-völgyétől keletre eső hegyvidék (Szepes és Sárosban) ruthén lakói a honfoglalás korát megelőző őslakóként tekintendők. Ezeknek ágai húzódnak végig a megye keleti részén a Hernád-völgyéig.

Kísértük meg ezek után a Szepességnek képét adni a tatárjárást megelőzőt időből. A Bódva-völgyén fölfelé haladó magyar hadak áthatolva a szomolnoki hegyeken, a Gölnicz-völgye mentében éppen ottan érték el a Hernád-völgyét, hol az kiszélesedve (Margitfalunál) alkalmassá vált a vidék további szemlélésére. A helyenkiint földművelő és pásztor-életet élő gyér lakosság által népesített dombos területet elfoglalták a Hernád és Poprád mentében egészen Nagy-Eőr vidékéig. Ezen határpontot megerősítve, az elfoglalt terület védelmezésére visszamaradt hadak a baromtenyésztésre igen alkalmas területen megtelepedtek. A lándzsások kerületének sajátos katonai szervezetéből folyó kiváltságos közjogi állás, melylyel a tatárjárást megelőzőleg mint *nemes* községek IV. Béla király 1243-iki szabadságlevelének szavai szerint „ab antiquo“ régóta, Bárdosy véleménye szerint Szt. István óta bírtak, — jogosulttá teszik azon feltevést, hogy ezen községek voltak megyénk első magyar határőr-telepei. Támogatja ezen feltevést az is, hogy ezen községek a két fővölgyet elválasztó dombvidéken vannak, melyen ma is keresztül vezetnek a Poprád és Hernád vidékét összekötő és az Eperjestől Szepes-Váralján és Lőcsén át Liptó felé vezető főutak. Innen egyaránt uralhatták mindkét völgyet. IV. Béla király a tatárok kivonulása után azonnal

¹ Kronos id. műve 16. — ² Bárdosy suppl. I. 5.

megerősíti a lándzsások kiváltságait, míg a szászokra csak később került a sor. Megyénknek ezen *természetes* középpontjában igen régen keletkezettek a lándzsás községek: Ábrahámfalva, Levkocz, Csontfalu, Mahalfalu, Komarócz, Horka, Primócz, Szt.-András, Kissócz, Hozelec, Jánócz, Filicz, Betlenfalva, Hadusfalva, Pikócz. A X—XI-ik századokban még más magyar telepek is keletkezettek részint királyi, részint adományozott nemesi vagy egyházi birtokokon, melyek közül azonban csak Markusfalunak (1198-ből), Savnik zárdának (1150-ből), Hödermarknak (1198-ből), Almásnak (1209-ből), Hadusfalvának és Tamásfalvának (1229-ből), Arnótfalvának (1230-ből), Letánfalvának (1230-ből), Kolcsónak (1240-ből) emléke maradt fenn.

A XI-ik században a Poprád- és Hernád-völgyeiben letelepedett németek alapították azon községeket, melyeknek lelkészei állítólag 1204-ben külön egyházi testületet alakítottak. Ezek: Csütörtökhely, Dénesfalu, Durand, Felka, Hunfalu, Igló, Illésfalu, Káposztafalu, Leibicz, Matheócz, Ménhard, Müllenbach, Nagy-Szalók, Odorin, Pálmafalu, Poprád, Ruszkinócz, Sztrázsa, Szepes-Szombat, Velbach, Zsákócz. Állottak már Szepes-Váralja, Kézsmárk és a hagyomány szerint Lőcse.¹ Kétségkívül még számos más község is volt ekkor a Szepességen, melynek lakói a tatárok kivonulása után azonnal visszafoglalták elhagyott telkeiket, különben alig lenne megmagyarázható a XIII-ik század végén a községek oly nagy száma.

A szepesi vár comese és a szepesi káptalan képviselik az egyházi és világi hatalmat, mellettük a szászok grófja és a lándzsás községek főbírája a közigazgatás és törvénykezés örei s a Szepesség már mint önálló közigazgatási és egyházi terület áll előttünk. Ezen viszonyoknak kifejlődéséről lentebb. Az alsó Poprád és Dunajec völgyei lengyel uralom alatt állanak. Béla, Friedman, Ó-Falu, Podolin, Gnězda, Lubló létezését részint hagyomány, részint okmányok mutatják. A magyar királyság és Lengyelország közti határt tüzetesen találjuk leírva IV. Béla királynak 1256-iki oklevelében, melylyel Arnold comes fiának Jordánnak a Poprád mentében egy nagy erdőterületet adományoz. E szerint a határt a Magura gerince a Toporczpatak jobb és a Poprád jobb partja képezték.² Boleszlav, Krakó és Szandomir hercege egy 1244-iki oklevelében szintén a Poprádot és Toporczt jelöli meg határokül.³

¹ Az egyes községek legrégebb említési idejére lásd Hradzsky József „Szepesmegye helység nevei“ szepesmegyei történelmi társulat évkönyvei II. III. köt. — ² Bárdosy I. 84—85. — ³ U. ott 312.

A honfoglaláskor rengeteggel fedett „Silva Zepus“-ban a munkás kéz már nagy hézagot vágott, a földműves ekéje és — Gölnicz-bánya vidékén — a bányász kalapácsa jelölik a civilizatio előre haladását a három fő folyó völgyeinek közvetlen környékén, de a terület legnagyobb része még a fejszére várva lakatlan.

A tatárjárás. Az 1241-ik év véres eseményei a Szepességre is mély gyászt hoztak. A tatárok Liegnicznél megtörve a lengyelek hadát, Boleszlav fejedelmet menekülésre kényszeríték s ő a Kárpátok völgyei közé fut menedéket keresni. A tatárok a Dunajec- és Poprád völgyeibe vonúlva megsemmisítették egy század szorgalmas munkájának gyümölcsseit. A Szepesség lakóinak a még nem érintett rengetegek adtak biztos szállást. A szászok — a hagyomány szerint — a tatárok közeledésének hírére a Letánfalvától és Káposztafalvától dél felé a Hernád bal partján kiemelkedő „Schauberg“-et — az okmányokban „Lethonkew“ és „Lathonkew“ = látókő — körül sánczolva megerősítették, és a vész napjaiban grófjukkal, bíráikkal és minden ingó vagyonukkal oda menekültek.¹ A virágzásnak alig indult telepeket a Poprád és Hernád egész mentében elpusztították a vad hordák, melyeknek kivonulása után előlrül kellett itt is kezdeni a honalapítás nehéz munkáját.

Ujratelepítés. Míg a X—XII-ik századokban eszközölt megszállások, telepítések és gyarmatosításokról mondottaknál csak igen csekély részben támaszkodhatunk okmányokra, a XIII-ik század második felétől kezdve már határozottabb alakban szólhatunk megyénk múltjáról.

Hazánk második alapítója, IV-ik Béla, alig tért vissza szomorú száműzöttségéből, már is kiterjeszté atyai gondoskodását országa ezen távol fekvő vidékére is. Veje Boleszlav, Krakó és Szandomir hercege és ennek neje Kunigunda szintén gondoskodnak az uralmuk alá eső részek helyreállításáról. A szepesi prépostság, a savniki apátság, magános nemesek és városok versenyeznek egymással új telepek alkotásában. Természetesen előbb mindeniknek régi birtokát kellett rendeznie.

A vadonokból előjött menekültek újra felépíték lakóhelyeiket, az azelőtt legnagyobbára fából összerótt falvak helyein kőből épített és falakkal körülvelt, tornyokkal megerősített kastélyok emelkednek, melyek veszély idejében kellő oltalmat nyújtanak a nemes úrknak és jobbágyaiknak. A volt nagyobb német községek egyike-másika

¹ Wagnér II. 69., 70 U.

falakkal veszi magát körül. A fő erődön, a „szepesi vár“-on kívűl említik okmányaink Markus-várat, Marcell-várat, Richnó-várat, Gölnicz-várat s a megye éjszaki határán Dunajec-várat; Lőcse, Késmárk, Lubló, Podolin megerősített városok, Poprad mellett a „Schlösschen“, számos más helyeken a „Burg, Hradisko, Zamcisko“ nevű emelkedések megerősített helyekre mutatnak, melyek számoltak a tatárok visszatérésének eshetőségével. Az általuk nyújtott biztosság érzetefokozta a települési kedvet, megadta a városi élet egyik fő létfeltételét, és a XIII-ik század végéig visszamenő, biztosan kimutatható múlttal 87 városi és falusi község dicsekszik megyénkben.

Az új alakulásoknak menete tanulságos képet nyújt a tatárjárás előtti viszonyokra is. Legelső szállásokul jelöltük meg az úgynevezett „lándzsás“ községeket. A tatárjárás után itten találjuk a legelső királyi rendezést. IV. Béla király már 1243-ban megerősíti a szepesi gróf hatósága alúl kivett neméseknek — *nobiles de Scepus* — régi kiváltságait,¹ hogy azok mind hűségben, mind számra nézve annál inkább gyarapodjanak. Régi hivatásukhoz képest a hadállítást tettegyedüli kötelességükké.

A szepességi plébánosok egyesületéhez tartozott községek a XIII-dik század végén már mindnyájan mint újra felépültek említetnek s a fent említettekén kívül a 1298-iki szövetség-levelelben Kurimján, Szalók és Lőcse is szerepelnek. V. István király 1271-ben megerősítette a király közvetlen hatósága alá tartozott szász községek régi szabadalmait és azoknak a királyhoz való viszonyát újra szabályozta. Ezen oklevél nem sorolja fel a királyi szászok községeinek neveit, de feltaláljuk azokat I. Róbert Károly királynak a szászok privilegiumait 1312-ben újra megerősítő oklevelében. I. Lőcse főváros külvárosaival és majorjaival s a határában levő Köperen (Ulozsa) Vilkócz, Fridrichsdorff (Hradískó), Durst, Dorff des Meisters Gottfrides, ma Burgerhof (Dvovecz) nevű telepekkel. A várost a hagyomány szerint a tatárok kivonulása után 1245-ben alapították mostani helyén. Azelőtt — állítólag — a mai várostól délre fekvő, „Alte-Leutsch“-nak nevezett emelkedésen állott. 1263-ban az Illésfálva és Darócz (Dravecz) közt felmerült határrendezésről szóló oklevelében „villa Lywche“ név alatt említetik², 1271-ben V. István szabadságlevelében már mint „Leucha civitas Provinciae capitalis“, mint a szászok községeinek fővárosa szerepel, ami gyors fejlődésére mutat.

¹ Bárdossy Supl. I. 34. — ² Bárdosy I. 97.

2. *Szepes-Váralja*, melynek polgárai IV. Béla királytól már 1258-ban adományt kaptak Kolbachra,¹ a váraljai polgárok által az 1258-ban alapított Nadas (Tersztyány) területén már 1262-ben szerzett birtokrészekre is kiterjedt a szabadság. — 3. *Velbach*, 1298-ban már önálló plébániával bíró község. — 4. *Szepes-Olasszi* a hozzá tartozó Johannisdorf, Oloznó és Kolenóczczal. Ezen, a tatárjárás előtt olaszokkal — itali (?) — telepített városba 1243-ban a tatárok által elpusztított telepeikről Tornából jöttek szászok, kiknek IV. Béla király a szepesi várgróftól független állást biztosított az említett évben. 5. *Odorin* 1262-ben már mint újra fennálló község szerepel. — 6. *Dénes falu*. — 7. *Igló* majorságaival és bányaműveivel, ami ezen városnak ekkor már jelentékeny fejlettségét jelezi. — 8. *Pálmafalu*, Marschky nevű majorjával, 1298-ban már önálló plébániával. — 9. *Illésfalu*, a daróczi (Dravec) királyi telepítvényesekkel 1263-ban folyt határpere alkalmával már ismét kifejlődött község.² — 10. Nagy- és Kis-*Tamásfalu*, melyet egy szepesi káptalani protocollum már 1229-ből említ. — 11. *Csötörtökhely*, egy 1280-iki okmányban „civitas“ jelzővel.³ Hunfalual, Káposztafalual és Primóczczal a XIII-ik század második felében mind említettnek, mint újra felépültek. — 12. *Poprád*. — 13. *Felka*. — 14. *Nagy-Szalók*. — 15. *Müllenbach*. — 16. *Zsákócz*. — 17. *Menhard*. — 18. *Béla*. — 19. *Késmárk* a IV-ik László királytól vett birtokokkal. — 20. *Leibicz* majorságaival. — 21. *Ruszkínócz*. — 22. *Durand*. — Ezen idézett szabadság-levél határozottan megjelöli azon helyeket, melyeken a XII-ik században a szászok megtelepedtek volt és a melyeket a tatárjárás után azonnal visszafoglaltak.

A királyi várbirtokokon az újra telepítésnek két módját találjuk fel. Vagy visszatelepülnek a királyi sólymárok és peczérek, mint Darócra, mely a fentebb említett 1263-iki határperben királyi draucariusok községeként szerepel és Szepes-Sümege, mely, a királyi peczérek által lakott község határában 1254-ben szászoknak ad engedélyt a letelepülésre, azon feltétel mellett, hogy ezek a peczérekkal egyenlő szolgálatokat tartozzanak teljesíteni;⁴ vagy a király új telepítvényeseknek adja a birtokot, mint Nádast (Trsztyán) szlávoknak azon czélből, hogy azok neki attól adót (census) fizessenek. Ezen birtokon IV. Béla 1258-ban Geubulin mester és fivére Termann löcsei lakosoknak négy telek (aratrum) földet ad azon feltétellel, hogy

¹ Bárdosy I. 441. — ² U. ott. 96. — ³ Wagn. I. 111. — ⁴ U. ott. I. 188.

ezek neki évenként $\frac{1}{4}$ márka aranyat fizessenek terragium (földbér) fejében s ugyanazon szabadságokat élvezték, melyekkel a Szepesség más lakói, kik földbér fejében arany-adót fizetnek, bírnak. „Eadem libertate perfruantur, qua alii de Zipes, qui nobis aurum pro terragio solvunt, gratulantur“, ezen kifejezés világosan mutatja, hogy a tatárjárás előtt és közvetlenül utána több község népe volt itten az adózó várnép viszonyában.¹

Királyaink mindig igen bőkezűek voltak a várbirtokok adományozásában. IV. Béla, hogy elpusztított országát minél előbb helyreállítsa, telepítés kötelezettsége mellett a Szepességen is tesz adományokat. Egyháziak és világi urak, különösen a Berzeviczy és Görgey családok ősei szereznek érdemeket a telepítések körül.

A királynak a birtokviszonyok újra rendezése czéljából Szepesre küldött emberei, Ákos mester, székesfehérvári kanonok, királyi kancellár és Myko zólyomi főispán *Almás* birtokot Mátyás szepesi prépost birtokában régibb birtokolás czimén találtak. IV. Béla király belátva, hogy a szepesi prépostság ősei és az ő részéről is szükölködik adományokban; Almás birtokot örökjoggal a prépostságnak adományozta 1249-ben.² Ezután ő és utódai bőkezűen gondoskodnak a káptalanról. 1250-ben a kiépítettlenül maradt *Marcel-várat* a hozzá tartozó *Heymuth* (ma Arnótfalva) és *Letánfalu* községekkel kapta a prépostság. III. András király 1293-ban a Poprád-folyó és a Simeny hegy közt elterülő erdőséget adta a prépostságnak, mely erdőségben alapítottatott *Kolacsó* falu.

A ciszterczitáknak a tatárok által felégetett *savniki* apátságához tartozott birtokokat IV. Béla király 1260-ban megerősítette a rend birtokában. A rend azután nagy buzgalmat fejt ki birtokai betelepítésében, ennek köszöni létét *Vikartócz* község.

A karthausiakat Jordán szepesi szászgróf 1299-ben telepítette a *menedék-kőre* (Lapis Refugii), nekik adván a Hernád-folyó és Béla-patak által három oldalról elzárt erdős területet, melyet azok meghódítottak a mivelésnek.³

A telepítő egyháziak közzé lépnek a XIV-ik században a *stolai* apátság, a keresztések landecki és a karthausiak lechniczki kolostorai.

II-ik András király már 1209-ben ajándékozott Adolf szepesi prépostnak és nővérének, Ruttker Hermann nejének, ki Gertrud királyné hívására hagyta el hazáját és ősi birtokait, örökjoggal egy

¹ Wagn. 80. — ² W. 294. stb. — ³ W. 393.

bizonyos várterületet a Poprád mindkét partján a havasoktól Zsákócz határáig. Az így megadományozott Ruttker Hermann ösatyjává lett a *Berzeviczy-* és *Tarcsay*-családoknak.¹ IV-ik Béla 1246-ban Ruttker fiait Rycolphot és Hermannt megerősítette a mondott királyi adomány birtokában, melyhez IV. László 1278-ban *Farkasfalva* és *Pokaj* (Klein-Eisdorf) határos királyi falvakat adta Palan comesnek és fivérének.² Ezen 1209-iki adomány középpontjában keletkezett a Berzeviczyek ősi fészke Nagy-Lomnicz, és némelyek helytelenül keresik az adományozott helyet Szepes-Szombat környékén s kötik vele össze ezen hely alapítását.³ Az adomány-levélben leírt határul azon patak van megjelölve, mely Ó-Lesznától délre folyva Nagy-Lomnicztól délre ömlik a Poprádba, csak ennek torkolatától vezethetett a határ egyenesen Zsákócz faluhoz s az ettől lejövő patak mentében a Poprádhoz vissza s az említett patakkal szemben a Poprádba Lomnicznál lefutó patak mentén ismét fel a Tátrára. Szepes-Szombat környékére ezen leírás legkevésbé sem alkalmazható. Leírásunk pontossága mellett szól, hogy Rycolph fiai 1322-ben Konrádnak, Hermann scultetus fiának ezen vidéken adtak erdőséget, melyben az a mai Ó-Lesznát telepítette.⁴ Ugyancsak IV. László király adta Palan fiának Andrásnak a Semene (Simeny) hegyről lejövő Lomnitz-patak mindkét oldalán elterülő királyi erdőséget, melyben *Holló-Lomnitz* (1293) és *Kis-Lomnitz* (1294) keletkeztek.⁵ Ruttker utódai telepítették *Rókuszt* is, melynek felét Rycolph fiai 1294-ben 50 finom ezüst márkáért késmárki Berthold fiának Hench comesnek előörökítették.⁶ *Landecket* szintén Rycolph fiai Kakas és János mesterek bírták és ők cserélték el a sárosmegyei Keresztes-Komlóért 1313-ban a jeruzsálemi szt. sir kereszties lovagjaival.⁷ *Lechniczről* Kakas mester a karthauziak részére 1319-ben tett adománylevelében maga mondja, hogy azt szolgálatai fejében királyi ajándéku kapta.⁸ Ezzel egyidejűleg kapott egy nagy erdő-területet a Dunajec mellékén, melyet aztán ő és utódai telepítettek be. Midőn 1320-ban itteni birtokait fivéreinek Rycolphnak és Jánosnak királyi jóváhagyással örökre átengedte, az örökbevallási okmányban⁹ csak

¹ Bárdosy I. 7—10. — ² Ifj. Kubinyi Ferencz. Monumenta Hungariae Historica. Codex Diplomaticus. Árpádkori oklevelek 1095—1301. Pest 1867. 121. sz. 101—104. l. — ³ Janota „Zapiski“ stb. — ⁴ Fejér cod. dipl. VIII.2. 391. — ⁵ W. I. 112. — ⁶ Századok 1872. 227. — ⁷ W. I. 398. — ⁸ U. ott. I. 403. — ⁹ Fejér VIII. 2. 289.

Friedmannvágása, Nisitz (Nedecz), *Katzwinkel* falu és *Frankvágása* említettnek, a „*vágása*“ szó mutatja, hogy a mai Fridmann és Frankova helyén ekkor még csak folyt az erdőirtás és a telepítés. 1462-ben Berzeviczey Pohárnok István és Lénárd testvérek szepesmegyei birtokaikat a dunajeci vár örökösének Berzeviczy Jánosnak elzálogosították.¹ A zálog-levélben a fentemlített erdő-területen *Krempack, Laps, Durstin* és a délebbre fekvő *Viborna* említvék, melyek e szerint mind a Berzeviczyek telepítői buzgóságának köszönik léteüket.

A Görgey-család ősei kiváló érdemeket szereztek a Szepesség újra telepítése érdekében. IV. Béla király 1256-ban Arnold szepesi comes fiáról Jordánról, mint a Szepesség újra alkotásának egyik főtenyezőjéről szól és azon szolgálatok jutalmául, melyeket Jordán „in convocatione populorum, ad terram Scepus de circumjacentibus regnis et diversis Regionibus congregatorum“ tett, a Poprád mentében egy nagy lakatlan erdő-területet adományozott, kivévén azt és az idők folyamában Jordán és örökösei által oda *letelepitendő* jobbagyokat a megyei főispán hatósága alól. Itten alapította meg Jordán családja ősi helyét *Toporczo*. Jordánnak fiai Arnold, János és Illés 1260-ban IV. Béla királytól felkérték a Poprád és Dunajec közt fekvő lakatlan erdőket. Az adomány-levélben csak a Béla-patak, Jávor-erdő (Ahorn-Wald), Dunajec-folyó, Toporcz-patak és a Zimine (Simeny) hegy említvék helynevekül s az egész terület lakatlannak van jelezve.² A Nedecz-, Bialka-patakok és a Dunajec közti területet már a Berzeviczyek őseinek birtokában látván, itten csak a Javorina-erdőt s a Magurának a Helinsovka-hegyig — mely az említett Illéstől kapta nevét — húzódó gerinczétől a Nedecz-patakig terjedő erdős vidéket érthetjük; a Magurától a Poprádig terjedő vidéken lengyel telepítések történtek, mint azt alább látandjuk. Nincsenek ugyan határozott adataink, de azért bizvást állíthatjuk, hogy azon vidék falvait az említett adományosok alapították meg. Ezt annál is inkább állíthatjuk, mert a Görgeyeket mint kiváló telepítőket látjuk. Így Eliás 1278-ban IV. Lászlótól *Görgőt* kapta — ezen falutól vette nevét a család — melyet szláv telepítvényesekkel szerződészerű alapon gyarapított. Még ugyanezen évben kérte és kapta meg Lászlótól a lőcsei határ és a kis Tarcza-patak s a szepesi káptalan birtoka közt levő „*Repach*“ nevű erdőt,³ melyben szintén szlávokkal telepítette

¹ Századok 1881. 56. — ² Századok 1872. 218. stb. — ³ Századok 1872. 222.

a két, *Alsó- és Felső-Répást*. Görgey János és Gyula fivérek 1297-ben a *Maldur* nevű telepítvényükre jönni és ott letelepülni (congregari et commorari volentibus) akarókkal az úrbéri viszonyokra vonatkozólag egyezséget kötöttek.¹ A királyi adományosok közül említésre méltók még: Botiz comes, a már említett Marcus Gola-nak, a *Máriássyak* ősenek fia, kinek IV-ik Béla 1264-ben a Veres-víz és Poprád-folyók közt levő teljesen lakatlan erdőt adta.² Botyz ezen területet 1279-ben Gothcalc matheóczi és Froling felkai biráknak adta át telepítés végett a szászokat megillető jogok és a telepítvényesek kötelezettségei mellett.³ Szintén IV-ik Béla bőkezűségéből nyerte 1263-ban a Tóthpataka melletti területet Leonárd, királyi madarász, (anceps) a *Sváby*-család őse és megalapította *Tótfalvát*.

Mellőzve a még többé-kevésbé jelentékeny magán-telepítőket, nem hagyhatjuk említés nélkül a lengyel uralom alatt állott alsó Poprád-völgyet. Boleszlav Krakó és Szandomir hercege, IV-ik Béla veje, már 1244-ben gondoskodik birtoka déli határának visszatoglalása és biztosításáról. Hű emberét Henrik scultetust megbizsa, hogy a tatárok által elpusztított podolini scultetiát népesítse újra s azt ő és utódai örökjoggal bírják.⁴ Az újra telepített hely 1292-ben már sánczokkal és falakkal erősített város, Wenczel cseh király, Krakó és Szandomir hercege ekkor kötelezi Lubló és Gnézda faluk lakóit arra, hogy Podolin erődítményeinek fenntartásához és javításához hozzá járuljanak.⁵ Ezen községekből indult ki a további telepítés. 1286-ban késmárki Roxer fia János Gnézda határában megvette Merozlav fiainak két teleknyi (mansus) birtokrészét az ahoz tartozó malommal, azon joggal, hogy ottan telepítést eszközöljön. A szerződésben Gnézda határából elkülönített terület határai egészen a mai *Laczkova* falu fekvésének felelnek meg.⁶ *Podolin* újra alapítója Henrik advocatusnak IV. Béla királyunk leánya Kunigunda, Boleszlav özvegye a Gnézda és Podolin közt fekvő területet adta 1288-ban, hogy azon az erdőt kiirtva alapítson új helységeket⁷ és itten keletkezett a két (Alsó- és Felső-) *Ruzsbach*. *Kamjonkának* neve egyenesen lengyel eredetre vall. 1315-ben Miklós comes, Lubló ura, Miklós kamjonkai (de Petrivilla) scultetusnak egy erdős területet ad, hogy azt irtsa ki és telepítse be.

A XIII-ik század regeneráló munkája közben fejlődik ki nagyobb mértékben Szepesvármegye bányászata is. *Gölniczbánya* régi jogait

¹ Bárdosy I. 401. — ² U. ott. 98. stb. — ³ U. ott. 98. — ⁴ U. ott. 176. — ⁵ U. ott. 311. — ⁶ U. ott. 350. — ⁷ U. ott. 253.

újabbakkal gyarapította IV. Béla király 1264-ben. A virágzó szabad királyi bányaváros lett a bányatelepítés fő eszközlőjévé. Botyz comesnek, a Máriássyak egyik ősenek fivére János 1290-ben Pecold gölniczbányai polgárnak ajándékozta a kis Gölnicz (Parva-Gyulnuch) folyó mellékén a „Clara-Lux“ nevű erdőséget, melynek területén keletkezett *Merény*. Ugyancsak 1290-ben IV. László a Kochenseiffenpatak mellékén elterülő erdőt a Jászó felől a Szepességre vezető út mindkét oldalán Hekulnak a *Jekelfaluskák* ősenek, szintén gölniczbányai polgárnak adta, ki itten *Jekelfalvát* alapította. *Szomolnok* okmányilag először 1332-ben említetik, mint „Civitas nostra Zumunukbánya.“ Habár régiebb korból nem bírunk reá vonatkozó adatokat, a „civitas nostra“ jelző után, mely Szomolnokot már mint királyi bányavárost tünteti fel, keletkezését annál is inkább régiebb, legalább is a tatárjárást közvetlenül követő időre kell tennünk; mert a Szomolnok területén keletkezett bányahelységek közül *Remete* már 1284-ben, *Svedlér* 1312-ben, *Lassúpatak* (Stillbach) 1316-ban már mint kifejlett bányamiveléssel bíró telepek említetnek.¹ Tamás mester, szepesi várispán 1326-ban felső-szalóki Kunchmann scultetust megbízta, hogy a Gölnicz-folyó mellékén levő kiirtatlan erdőséget irtassa és abban maga nevére nevezett községet telepítsen; így keletkezett Kunchfalva, a mai *Helczmanócz*.²

A XIV-ik század elején a mai bányavidéket már legnagyobb-részt kifejlődve látjuk és 1327-ben Selmeczbánya jogában Gölniczbányával és Szomolnokkal együtt Merény, Svedlér, Remete, Zsakarócz Vojkócz, Prakfalú, Helczmanócz, Krompach, Stósz, Honten, Jekelfalu, Margitfalú, Folkmár és Koisó is részesülnek.³

Ilyen, mondhatni lázas telepítési munka mellett a Szepesség csakhamar újra népesedett és a virágzásnak magas fokára emelkedett. Ma is fenálló községei közül a XIII-ik század végén 94 volt meg, és pedig a Hernád-völgyéhez tartozó vidéken 54, a Poprád mellékén 35, a Gölnicz-völgyben 4, míg a Dunajec környékén Ófalu egyedül említetik. A XIV-ik században — legnagyobbbrészt annak első felében — épült 87, (Hernád-völgy 39, Poprád-völgy 25, Gölnicz-völgy 7, Dunajec-völgy 16), a XV-ik században 21, az említett völgyek szerint 9, 2, 2, 8.

A legtöbb község keletkezésének idejét határozottan kimutatni

¹ Bárdosy I. 235. — ² Wenczel G. Magyarország bányászatának kritikai története 80—81. — ³ Wenczel id. mű.-76.

nem lehet s a következő felsorolásban azon évszámok vannak felhozva, melyekből az illető község nevét okmányilag először találtuk említve.¹

I. A Hernád völgyében: Almás 1209, 1249*, Arnótfalva 1230*.
Baldóc 1314*, Beharóc 1297, Bettenfalva 1280, Brutóc 1452, 1504*, Buglóc 1385.

Csepánfalva 1345, Csontfalva 1380, Csötörtökhely 1263.

Dénesfalva 1312, Dobravolya (Curia Gerardí) 1290, Domány 1258, Dravec 1263, Dubrava 1298, Dvorec 1312.

Filicz 1317*.

Gánóc 1308, 1317*, Grancs 1416, Grénicz 1294, Görgő 1278.

Hadusfalva 1229*, Harakóc („terra Rudna“) 1284. kezdett épülni,² Haraszt 1479,

Hinczóc 1464, Horka?, Hotkóc 1292, Hozelec 1505, Hradiszkó 1312, Hrisóc 1350.

Igló 1298, 1412*, Illésfalva 1263, 1397*, Imrichfalva?, Istvánfalva 1384, Jamnik 1309.

(Hasonnevű folyó — Jemnik — már 1255-ben fordul elő) 1330*, Jánóc (Janus) 1351,

Kalyava 1350, Káposztafalva 1298, Kattuny 1282, Kissóc?, Kluknó 1330,

Kolbach 1258, Kolcsó 1282*, Kolinóc 1328, Komaróc 1345, Koncsán-Dolyán 1297, Korotnok 1297, Kotterbach (Goldenbach) 1457, Körtvélyes 1255,³ Kravján 398, Krompach 1350*, Kubach 1294, Kurimján 1298

Lengvárt 1312, Leszkovján 1323, Letánfalva 1250*, Lőcse 1263, Lucska 1273.

Mahátfalva (villa Marsily) 1318,⁴ Margitfalva 1316, Markusfalva 1198, 1412*,

Matejóc 1275, 1328*, Micsedely 1255, 1314*, Miklósfalva 1280, Mindszent 1258.

Nemessány 1293, 1313*.

Odorin 1262*, Olcznó 1312, 1400*, Olsavicza 1321, Olsavka 1245, Ordovján 1348.

Pálmafalva 1298, Pavlyán 1339, Petróc („terra Jaan“) 1284,⁵ Pisaróc 1387 (ma puszta), Podprocs (Laszyno Potoka) 1316,⁶ Polyanóc 1409*, Pongráczfalva 1297, Porács 1474, Primóc 1280.

Répás-Alsó 1321, Répás-Felső 1323, Richnó 1308, Roskóc 1277.

Savnik falva 1294, Sunyava-Alsó 1320, Sunyava-Felső 1320, Sümeg 1254, 1313*,

Svábóc 1287, Szalók-Felső 1326,⁷ Szent-András 1507, Szepeshely 1209, Szepes-Olaszi

A *-gal megjelölt évszámok az illető helység határlevelének keletkezési évét adják. Nem tartottuk fölöslegesnek ezen körülményt kiemelni, már csak azért is, mivel valamely helység határának bejárása, tudvalevőleg, ugyanannak a határlevél évszámánál magasabb korára utal; nem különben a község-területnek meghatárolása az illető helységnek kifejtettebb társadalmi állapotára vall. — Az ide vonatkozó adatok a szepeshelyi levéltárban őrzött határlevelekből vétettek. — Megjegyzendő továbbá, hogy az évszámok, melyek a helységek korára vonatkoznak a „Szepesmegyei történelmi társulat“ II. és III. kötetében idézettekkel nem egyeznek, újabb adatok alapján, melyek azóta a szerző tudomására jutottak, helyesbítve lettek.

¹ A községekre vonatkozólag felhozott adatok forrásait részletesen I. „Szepesmegyei helységsnevei“ a szepesvármegyei történelmi társulat évkönyvében II. és III. évfolyam. — ² Acta Petroczy-ana 4. sz. — ³ Nagy-Imre, DeákFarkas és Nagy Gyula „Hazai Oklevéltár“ 1234—1536. Budapest, 1879. 80. l. — ⁴ Acta Petroczy-ana 19. sz. — ⁵ U. ott. 4. sz. — ⁶ W. III. 23. l. — ⁷ Acta Petroczy-ana 41. sz.

1243, 1400*, Szepes-Váralja 1274, Szlatvin?, Szlovinka alsó (Abucuk) 1368, Szlovinka felső 1368, 1510*, Sztraczena?.

Tamásfalva 1229*, Teplicska 1457, Tersztyán 1258, Toriszka, Alsó-Répás erdőségeiben 1537-ben kezdett épülni. (W. II. 15.)

Ulozsa 1328.

Velbach 1298, 1300*, Vidernik 1398, Vikartócz 1283, Vilkócz 1312, Vitkócz 1255, Vojkócz 1290.

Zavada?, Zavadka 1457, Zsegra 1245.

II. Poprád-völgy: Abrahámfalu 1386.

Batizfalva 1279, Béla 1298, 1454*, Busócz 1373.

Duránd 1298.

Farkasfalva 1278, Felka 1279, 1321*, Forbasz?, Forberg?.

Gerlachfalva 1318, Gnézda 1286.

Hobgart 1315, Hodermark 1354, Húnfalu 1288.

Jakubján 1322, Jarembina 1329, Jurszke (S. Georgius, Sentgyrgh) 1345.¹

Kamjonka 1315, Keresztfalu 1290, Késmárk 1251,² Kolacskó 1293 után, Kriegh 1330.

Laczkova 1286 (?), Landok 1313*. Leszna-Ó 1322 után, Leszna-Új?, Leibicz 1251,³ 1304*, Levkócz 1280, Lomnicz-Holló 1293, Lomnicz-Kis 1294, Lomnicz-Nagy 1257, Lucsivna 1398, Lubló-Ó 1256, 1342*, Lubló-Új 1322.

Majerka (Tomaj) 1198, Maldur 1297, Matheócz 1251,² 1277*, Medzi-Brodze?, Menguszfalva 1398, Menhard 1251,⁴ 1315*, Mnisek-Kacse 1342, Müllenbach 1245.

Nagy-Eőr 1251.⁵

Pikócz 1379, Pihov?, Podolin 1244, 1288*, Poprád 1287, 1256*.

Rókusz 1307, 1437*, Ruzsbach-Alsó 1288, Ruzsbach-Felső 1288, Ruszkinócz 1277.

Schönwald 1334 (ma puszta), Stóla 1314, Szadek 1342, Szalók-Kis 1251,⁶ Szalók-Nagy 1312, Szepes-Szombat 1287, Szulin 1312, Sztrázsa 1290.

Toporcz 1297, 1364*, Toporesik 1297 (ma puszta), Tótfalu 1311, Teplicz 1294, 1366*.

Viborna 1313.

Zdjár 1286.

III. Gölnicz-völgy: Folkmár-Kis?, Folkmár-Nagy 1368.

Gölnicz 1264 már város, 1332*.

Helczmanócz 1326, Hnilecz-Kis és Nagy?.

Jekelfalu 1284.

Koissó 1412.

Merény 1328.

Opaka?, Ó-Viz?.

Prakfalva 1360.

Remete 1255,⁷ 1332*.

¹ Acta Péteroczy-ana 39. sz. — ² Nagy-Inre. „Hazai Oklevéltár“. 1234–1536. Bpest. 1879. 22. l. — ³ U. ott. 22. l. — ⁴ U. ott. 22. l. — ⁵ U. ott. 23. l. — ⁶ U. ott. 23. l. — ⁷ U. ott. 31. l.

Stillbach 1316, Stoósz (ma Abaujhoz tartozik) 1449, Svedlér 1312, 1331*
Szomolnok 1332*, Szomolnok-Hutta?.

Zsakaróc 1353.

IV. Dunajec völgye: Béla-Új?.

Qsarnagura 1300 körül.

Durstin 1462.

Falstin 1471, Frankova-Kis 1580, Frankova-Nagy 1320, Fridmann 1320.

Jezerszkó — eredetileg Jezernicze — 1629, Jurgov 1412.

Katzvin 1320, Krempach 1462.

Laps-Alsó és Felső 1462, Lapsanka 1580 táján.

Nedecz 1320.

Oszturnya 1313.

Repiszko 1400 körül.

Tribs 1580 körül.

Dunajec-vár 1330-ban „novum castrum Dunajec“.

Hafka 1337, Haligócz 1344, Hanusfalu 1301.

Kahlenberg 1301 előtt, ad. a. 1300 „terra Galbru“.

Lechnicz falu 1319, Lechnicz-Sub 1319, Lesznicz 1301, Lipnik-Nagy 1338.

Folyvark, Granasztó, Krempach-Lubló 1342, Litmanova 1412.

Mátyásfalu 1340.

Ó-Falu 1108-ban említve.

Relyov 1351, Repiszko 1400, Richwald 1323.

Gibely, Hági 1580 előtt.

Ó-Major 1786-ban mint allodium, 1810-ben mint község.

Javorina a XIX-ik század elején:

A XIII. és XIV-ik századokból fennmaradt még néhány községnek, illetőleg
nevezetesebb praediumnak emléke, melyek napjainkban már nem állanak:

Alchno Savnik környékén 1294, Aranyass 1478. praedium.

Ballistarius, Schützenfeld néven Csötörtökhely környékén 1310-ben még
állt, Bozafalva 1526, Bremfeulde 1263, Odorin község határán.

Cyserfalva 1361. praedium.

Dolina 1360.

Guznuth falu Leibicz mellett 1293, Gyenk, Gyerimp a lublói vár birtoka.
1329, Gyuk 1295, Gyurkháza a Hernád mellékén 1358.

Helembach-Réth 1443, Hench Grenicz vidékén 1320, Heynburg Lechnicz
mellett 1320.

Jazurmegy 1343, Jánosfalva (Johannsdorf) 1312, Szepes-Olaszi határán.

Kázmérfalva másképp Kobulyán 1388, Klosdorf másképp Jankfalva és Na-
meszke 1294, Kromlov Kis-Lomnicz táján 1392, (Kis-Tamásfalva) 1328, Kymnitku
Kézsmárk mellett 1269.

Margitzán, Olsavicza erdőségeiben, 1316, Milay 1368, praedium.

Pinchfalva Csötörtökhely táján 1403, Plicno-Újvágása 1404, Pokaj (Klein-
Eisdorf) Zsákócz környékén 1278.

Stojan (Stojanföldre) 1292-ben mint község említették, 1411-ben Zsigmond
király ezen, a savniki zárdához tartozott községet Szepes-Szombatnak adományozta,
1497-ben még állott, később egészen elpusztult.

Vicknyicze (Danisócz?) 1349.

Az egyes helységek keletkezése korának megállapítását az adatok hiányossága mellett nagyon megnehezíti a községek keletkezésének természete. A telepítés alkalmával rendszeren legelőször a földesúr választotta ki lakása helyét, melyen felépült a „curia“ vagy „kastély“, e mellé csoportosultak a földmivelő népnek kezdetben az erdő-irtásnál nyert fából készített házikói, melyeket egy-egy tűzvész vagy árvíz épen oly gyorsan törölt el a földszínéről, a mily gyorsan keletkeztek. Az újra építő földesúr saját nevével vagy az újra választott hely sajátja után vagy egyéb szeszélye szerint ad új nevet, így aztán ugyanazon helység a századok folyamában többféle néven van említve. A régi lándzsás községek is újra alapítóiktól kapták mai neveiket.

Azon körülmények, hogy a Hernád-völgyében a legkorábbi időben legsűrűbb a telepítés és, hogy a XIII-ik századbéli királyi adományok itt már legnagyobbbrészt *kész községekre* vonatkoznak, míg a Poprád alsó és a Dunajec-völgyére vonatkozók mindig lakatlan erdő-területekről beszélnek, ismét csak azt bizonyítja, hogy a magyar uralom mindjárt a honfoglalás után a lándzsások szabad telepeiig terjedt ki, mely határig aztán a királyi várbirtokokon a különféle kötelezettségű királyi jobbágyságok (várjobbágyságok, várnép és udvarnokok) üttették fel tanyáikat. A Poprád-völgyében Béláig a tatárjárás előtt csakis a királyi szász telepítvényeseket találjuk, a magán telepítések itt mind későbbi eredetűek. A Poprád alsó vidékén Podolin, Ruzsbach, Gnézda, Lubló lengyel fejedelmeknek köszönik újra alkotásukat, míg a mellékvölgyekben és a Magura gerinczétől a Bialkáig és Dunajecig terjedő vidéken magyar királyok tesznek adományokat.

A Szepesség éjszaki határa. Nem térhetünk ki itten azon kérdés elől: meddig terjedt a Szepességnek határa Lengyelország felé? Már említők, hogy az 1108-ban Ó-Faluban történt királytalálkozást a lengyel írók lengyel-földön történtnek állítják, mondván, hogy a Szepesség — értve alatta annak egész területét — ekkor került magyar uralom alá. Homlok-egyenest ellenkezik ezzel azon vélemény, mely a honfoglalás legelső idejében Bors vezért a Poprád mentében egészen Galicziába Szandecz vidékére Új-Szandecen túl Dambrova (Dabrováig) vezeti és ottan alapítatja meg vele a határerődöt, a sánczot, a mai Ó-Szandecz helyén, Alt-Schanz, Stáry-Schonc, magyarul Ó-Vár névvel, szembe állítva azt a mai Sárosvármegye területén később keletkezett Új-Várral.¹ Az

¹ Bárdosy I. 17—18 és 163.

eddig mondottak eléggé igazolják, hogy megyénk területén a Poprád felső vidékének egész területe a XII-ik század közepéig néptelen vadon volt. A Poprád alsó völgyében, Bélától éjszakra, a tatárjárást közvetlenül követő időben is csak Podolin, Gnézda és Lubló községeket találjuk, a többinek keletkezése a XIV-ik század elejére esik. Ugyancsak a XIV-ik században telepítik be, magyar királyok adományozása alapján, magyar urak a Magura-hegység gerinceze, a Dunajec- és Bialka-folyók által körülzárt tért. A Poprád jobb partján Sárosvármegye felé terülő földre nézve ugyanez áll s az adománylevelek mindezekről mint lakatlan erdőterületekről szólnak. Sem hagyomány, sem okmányok, de még hadászati szempontok sem szólnak a mellett, hogy a honfoglalók, Bélától éjszakra egyenes vonalban mintegy 50 kilométernyire hatoltak volna át a vadonon, hogy ottan új vadon közepén üssék fel a határt, mikor Sárosban csak Sóvárig, nyugaton pedig Borsod-Zólyomig nyomultak éjszak felé. Magyar részről az őrhelytől — ma Nagy-Eőr — éjszak felé, a lengyelek viszont éjszokról dél felé csak lassan haladtak az erdő-irtással és telepítéssel. A Bialkától a Fekete-Dunajecig fekvő, akkor még lakatlan földet, 1204-ben kapta telepítés végett Theodor krakói palatinus Henriktől, Krakó és Szilezia herczegétől.¹ Neumarkt alapítására 1252-ben adott engedélyt Boleszlav a scyrzyci apátságnak,² melynek nagy kiterjedésű birtokai mind a Bialkától nyugatra és a Dunajectől éjszakra, nyugat felé Árvamegye mai határáig a Babiagoráig terjedtek.³ Sárosvármegyének éjszak-keleti vidékén 1248-ban már a mai határokat találjuk IV. Béla király oklevelében, melyben „quaedam loca venationis nostrae . . . existentia in exitu ad Poloniam, in comitatu de Sarus.” Mohol fiának Detricnek adományozza, itt a birtok egyik határa Palocsa fölött a Poprád mentében „vadit usque Metas terrae Poloniae,” Lengyelország határáig terjed.⁴ Másból: „terram Palocha vocatam, juxta Scepus in confinio Polonorum” kifejezés 1300-ban Palocsát szintén a lengyel határon fekvőnek jelöli.⁵ 1288-ban a Pál krakói püspök és Myroneg comes, Dersytragy comes, egykori palocsai várnagynak (castellanus) fia közt Swiniarsko („quod in Szandecz situm est”) és Muszina („quod jacet sub Hungaria”) birtokok felől folyt perben Muszina képezi a két ország közt a határ-területet.⁶ Ha ezekhez hozzá vesszük, hogy a Berzeviczyek ősei a XIII-ik századból eredő, már említett királyi adomány alapján bírták a Magura-

¹ Bárdosy I. 5. — ² U. ott. 59. — ³ U. ott. 68. — ⁴ U. ott. I. 48. —

⁵ U. ott. 444. — ⁶ U. ott. 269.

vidéket, és Kakas mester 1319-ben mint örökbirtokát adta Lechniczet a karthausiaknak; a Szepességnek Lengyelország felé való határát egészen a Muszinától a Vörösklastromig húzott egyenes vonallal jelezhetjük, innen a Dunajec képezte a határt a Bialka torkolatáig. Csak az ezen vonaltól éjszakra a Dunajec- és Poprád-folyók közt fekvő területen lehetett ingadozás a határban.

A Szepesség közjogi állása. Minthogy szepesi területen többször tesznek adományokat és eszközölnék telepítéseket Krakó és Szandomir herczegei s ennek alapján már fentebb jeleztük a lengyel befolyást; tisztáznunk kell az említett területek viszonyát hazánkhoz és Lengyelországhoz.

Több kiváló történetírónk foglalkozott már a régi megyék, vármegyék és várispánságok kérdésével; de a Szepességnek, véleményünk szerint, egészen sajátosságos közjogi helyzetére alig mutattak rá. Szepesnek legközvetlenebb szomszédai közül Liptót és Árvát a megyék első alakulása korából való Zólyommegyéhez, Sároszt a szintén első alakulását Újvár-megyéhez tartozónak állítják írónk. ¹ Ezen általánosan elismert alakulás mellett Szepesről, mint valamely megyének tartozékáról szó nincs. Botka Tivadarnak többször idézett jeles tanulmánya szerint Szepes, Bereg, Mármaros a megyék sorában nem foglaltak helyet, állítólag, mert teljesen lakatlan vadász-területek voltak. „Terra Scepus, Terra Morumoros“ és Bereg pedig „forestae Regum“ néven fordulnak elő az okmányokban. ² Még II. András kormányra léptével az ősi megyét és várispánságot vette át előditől; még ő maga az 1218-iki tardosi adományában vallomást tesz, hogy trónra jutásakor a várjavak és jövedelmek az államkincstárnak gazdag kútforrásait tették; még ezen pazar fejedelem takarékos atyjától roppant terjedelmű királyi korona javak — praediumok — hova egész Zólyom tartomány a hozzá való kies Turócz, Liptó, Árvával, az egész Szepesség, Bereg, Mármaros és Bakonyság rengeteg erdőségeivel számítottak, az eredetihez közel álló állapotban és terjedelemben szálltak a korona-utódra stb. ³ A Szepesség tehát ekkor *korona jószág* volt. Ugyanilyenekül látjuk feltüntetve hazánk egyéb részeinek erdőshegyes vidékeit is. És ezt természetesnek találhatjuk; mert a honfoglaló lovas-nép csak az ősi életmódjának megfelelő sík és dombos vidéket foglalta el, csak ottan keletkeztek a nemzeti felosztás szerinti első foglalású birtokok, descensusok, a többi, az ország ha-

¹ Századok 1871. 388—389. — ² U. ott. 392—393. — ³ U. ott. 1872. 67—68.

tárai közt fekvő terület királyi földdé, terra regalis, lett. Ilyen értelemben lehet a „Terra Scepus“-t kiegészíteni „Terra regalis Scepus“-ra, erre lehet visszavezetni az okmányokban gyakran előforduló „terra nostra de Scepus“ féle kifejezéseket, mert nálunk az Árpádok korában még nem lett uralkodóvá azon elv, hogy minden birtokolásnak kútforrása a király.

A Szepesség első megszállása és telepítésének előadásánál láttuk, hogy a Hernád-völgyét a honfoglalás legelső idejében már megszállották a magyarok. Ezen első megszállókról írja Bartal, hogy azok a nemesítés előtt altiores vagy proceres Jobagiones castri Scepusiensis voltak.¹ Pesty idézett művében írja: „A szepesi lándzsások kerülete IV. Béla király 1243. évi kiváltság-levelével veszi kezdetét. Ezzel a szepesi előkelőbb várjobbágyok adómentességet, bíraskodási függetlenséget nyernek, saját ispánjok választására jogosíttatnak és az ország nemesei rangjára emeltetnek.“ Bárdosy pedig azonosítja őket a „filii jobagionum“ című alsóbb rendű néposztálylyal. IV-ik Béla királynak 1243-iki oklevelét, melyet az úgynevezett lándzsások részére adott, nem nevezhetjük *kiváltság* levélnek; mert az *régi jogokat* erősít meg: „Quod nos *universis Nobilibus* de Scepus, eandem, quam ab *antiquo habuerunt, conservare* (és nem donare) volentes libertatem (és nem exemptionem) etc. Ha ezen kifejezés még nem mutatna kétségtelen régi nemességre annak minden jellemző tulajdonságával, ez: „item per fora et portas eiusdem Scepus nullum tributum *ipsi Nobiles* et sui *jobagiones* persolvant“² minden kétséget eloszlat; mert arra, hogy a „filii jobagionum“ nevű néposztályhoz tartozóknak még jobbágyaik is lettek volna, esetet nem ismerünk. — Az okmányokban gyakoriak az ilyen kifejezések: „ac per omnia idem servitium exhibere debeant, quod *alii filii Jobagionum de Zepus Nobis* exhibere tenentur.“³ Világosan meg van ezekben különböztetve a nemesség a vár kötelékéhez tartozó várjobbágyoktól és várjobbágyfiaktól. A királyi vár alattvalóinak különféle alosztályaira és azok öközjogi viszonyaira nem terjeszkedve ki, a mai magyar megyei nemesség radicalis családjairól általában azt mondhatjuk, hogy a XIII. században nyert királyi adományok alapján került megyénkbe. Azt megelőzőleg egyiknek birtoklásáról sem lehet itten szó. A XIII-ik század adomány-levelében a Máriássyak, Görgyek, Svábyak, Jekel-

¹ Commentaria II. P. 157. id. Pesty Fr. A várispánságok története 442. —

² Bárdosy: Supl. I. 34. stb. — ³ U. ott. 74.

falusiak ősei szerepelnek, kik legtöbbszörre „omni jure regio“ és „jure perpetuo“ kapták birtokaikat, azokon a király tisztviselőitől szabadon gyakorolva a bíróságot stb. Ezen magasabb rangú nemeség képezte a harmadik néposztályt. Negyedikül kell vennünk a szintén külön közjogi állással bíró, szintén királyi földön telepített szászokat.

Ezek után látjuk, hogy a Szepességen — az úgynevezett lándzsás területet kivéve — tisztán és egyedül a jus liberae collationis regiae, a király szabad adományozási joga a megye egész területére ténylegesen érvényesült, — a Szepesség a szó legszorosabb értelmében királyi föld, „terra regia“ volt. Hazánk egyetlen területét sem tekintették királyaink annyira családi birtokuknak, mint a Szepességet. Sokszor szolgált az tisztán *családi célokra* mint a királyi család egyik-másik tagjának ellátására vagy *nászajándékul* szolgáló terület. Már említők, hogy II. István (1114—1131) féltestvérének Boricsnak adta volt a „Castellanium de Spysz“-t, a szepesi várgrófságot. Mikor II. Endre 1215-ben Courtinnyi Péternek, VI. Lajos francia király fiának leányát Jolantát eljegyezte, neki nászajándékul a többi közt a Szepesség jövedelmét is lekötötte. Később a Szepesség II. Endre király ifjabb fiának Kálmánnak birtoka, majd V. István nejének a kún Erzsébetnek jutott özvegyi tartásúl, ki itten több oklevelében részint új adományokat tett, részint régieket megerősített. IV. Béla leányának Kunigundának, szegénylős Boleszlav krakói és szandomiri herceg nejének a Szepesség éjszak-keleti részén a később-lublói uradalomnak nevezett területet — melyen Podolin, Gnězda és Lubló korona városok és 19 község állottak — hozományúl — *pro dote* — adta holtiglani birtokúl. Ezen alapon láttuk Boleszlavnak és Kunigundának ismertetett telepítési intézkedéseit a tatárjárás után. Kunigunda, kit atyja arannyal, ezüsttel és drágakövekkel királyi bőkezűséggel látott el, készpénz hozományát férjének országa védelmére átadta, miért az neki a szandeczi területet (*Terram Sandecensem usque ad metas Hungariae*) örökjoggal átadta, úgy, hogy azzal szabadon rendelkezék minden módon, de halála után más nemzetnek vagy népnek át ne engedje és a lengyelektől el ne idegenítse,¹ mely intézkedés újabb bizonyítéka annak, hogy a szandeczi-tartomány nem tartozott volt hazánkhoz. Kunigunda halála után a Szepesség része visszaszállt az Árpádokra s ha Vazul jeruzsálemi örmény érsek

¹ Bárdosy: Supl. I. 86—90.

a podolini templomra adakozóknak búcsút hirdető oklevelében Podolint a krakói érsekség alá tartozónak mondja,¹ ezt vagy az egyházi viszonyok még rendezetlen állapotának, vagy még inkább egyszerűen tévedésnek kell betudnunk, annál is inkább, mert 1299-ben Podolinnak és Lublónak tizedéről a szepesi káptalan intézkedik.² 1352-ben I. Lajos fivére István szerepel mint Szepes és Sáros hercege.³ Zsigmond király a szepesi városokat elzálogosító 1412-iki oklevelében „Castrum nostrum Lubló... et civitatibus infrascriptis, terra nostra Scepusiensi situatis etc.“ a Szepességet szintén királyi birtokul tünteti fel s mint ilyennek részét teszi zálog tárgyává a városokat.

Az alakulás, telepítés és az ezek alapján fejlődött közjogi viszonyok magyarázzák meg azon sajátságos jelenséget, hogy a ma Szepesvármegye össznév alatt értett területen hajdan több egymástól független hatósággal bíró terület állott fenn: 1) A tulajdonképeni Szepesvármegye, Comitatus Scepusiensis, (Sedes Inferior.) 2) A lándzsások széke vagy a kis megye, parvus Comitatus, (Sedes Superior). 3) A szászok területe. Provincia vel Districtus Saxonum. 4) Lőcse és Késmárk szabad királyi városok. Liberae ac regiae Civitates. 5) A bánya-kerület. Districtus montanarum civitatum.

Megye vagy várispánság? Megye volt-e Szepes Szt-István korától vagy várispánság? az adatok teljes hiánya mellett eldönteni alig lehetne. A lengyel írók által 1108-ban említett „Castellania de Spysz“ már kifejlődött várispánságra vall. A szászoknak a XII. század második felében történt betelepítését megelőzőleg itt települt, fegyveres szolgálatra kötelezett nemesek — a lándzsás községekben — és a várbirtokokon élő királyi jobbágyok kormányzására elkerülhetlenül szükséges volt a várispánsági intézménynek, mint a legkezdetlegesebb közigazgatási formának meghonosítása. Ha a Botka-féle criteriumokat⁴ akarjuk a Szepességre alkalmazni, a XII-ik században már legnagyobbbrészt feltaláljuk itt a megyének jellemző sajátságait. V. István 1271-ben a szepesi szászoknak adott kiváltság-levelében mondja: „tetszett nekünk hű vendégeinknek a szepesi szászoknak szabadságait kegyesen átalakítani (*gratiosius reformare*), ... nekik azon kegyet és szabadságot határoztuk engedélyezendőnek (*concedendam*), hogy szabadon választhassák maguknak comessé vagyis bíróvá (comitem, seu judi-

¹ Bárdosy: Supl. I. 429. — ² U. ott. 432. — ³ Wagn. III. 210. — ⁴ Századok 1871. 307. stb.

cem) akit akarnak, ki a minden időbeli főispánnal (cum comite, pro tempore constituto) ítéljen minden közöttük felmerülő ügyben... a büntetésekből, birságokból és a nagyobb perek díjaiból a comes (főispán) kapjon két részt, a harmadik a tartományi comesnek (comes provinciae) maradván.¹ A szepesi szászok régi törvénykönyve² első pontja így szól: „Von Ersthén an. Hab wir die gnade und das Recht von allen Königen von Hungeren von anbegynnen, Das uns Czieser ken man ader niemanth um keynerley sach czwhoffe hatt czwladenn, Sonder er sol ein recht suchen vor des königks Groffe der burggroff yst in dem Czypsz und vor dem Landtgroffen... die... eynem yczlichenn Manne ein Rechtes Recht czw thun an felde noch unszerem Landtrecht als wir haben von alters als der Czipsz gestyffth yst, Unnd als uns dye könige von alters unnd byszherr begenodt habenn.“ — A szepesi szászoknak régi, eredeti kiváltságlevelét nem ismerjük, de ha tekintetbe vesszük királyaink azon szokását, hogy a letelepített idegeneknek rendesen széleskörű önkormányzati jogot adtak, igen könnyen vehetjük szószerinti értelemben az említett XIV-ik századbéli törvénykönyvnek szavait, hogy a szászok a Szepesség alapítása — értsd szászok által telepítése — ideje óta szintén szabadon intézték közigazgatási és törvénykezési ügyeiket; de mint királyi birtokok telepítvényesei fölött a fő felügyeletet gyakorolta a „Königs Groff“, aki a Szepességnek várispánja volt, míg az önkormányzat élén a „Landtgroff“, comes Provinciae állott. II. Istvánnak idézett 1271-iki szabadság-levele ugyan ilyen értelemben intézkedik. A szászoknak saját jogukkal és külön törvényeikkel (proprio jure et lege speciali perfruantur) élést azért engedi meg, mert azok a nemesek jogában tájékozatlanok. Ha a betelepítés óta az országos joggal éltek volna, száz és egynéhány év múlva nem lehetne róluk azt mondani. A municipalis élet a XII-ik század közepétől fogva kifejtett itt.

A kialakulás és telepítésről mondottaknál láttuk, hogy megyénk területén csak a XIII-ik század elején jelennek meg az adományos nagy birtokú nemes családok. Az előtt voltak, habár csekély számban servientes regales-ek, kik részt vehettek a királyi comes által összehívott gyűléseken.

A Szepességet soha sem találjuk valamely megye részeként említve, mindig a külön „Terra Scepus“-al jelölik, de ebből nem

¹ Wagner Anal. I. 190. — ² A lőcsei levéltár 1360-iki kézírata.

következtethetjük azt, hogy a „megye“ alkotására szükséges elemek hiányoztak volna itt. A „Terra Scepus“ elnevezés a XIII. század végén is, mikor a Comitatus de Scepus már kétségtelen, gyakran használatos,¹ oly megszokott lehetett az már, mint napjainkban a „Szepesség“ név, melyhez hasonló alkotást, egész vármegyére alkalmazott név nincsen hazánkban. Ábból, hogy Imre királynak egy, 1202-iki levele záradékában többek közt Tamás szepesi főispán is említettik, csak azt látjuk, hogy Szepes akkor megye volt, de nem azt, hogy már azelőtt is nem lett volna az. A szászok betelepítése után, mikor a „Terra Scepus“-ban kialakult a „provincia saxonum de Scepus“, a várispánsági intézményt a kiterjedtebb hatáskörrel bíró megyei intézménynek kellett felváltania. Hogy a „Castrum Scepus“ csak 1246-ban említettik először, azt a tatárjárást megelőző kor okmányai nagy hiányosságának róhatjuk fel, minthogy a várispánság rendszeren várhoz kötött intézmény és fejlődésében megelőzte a vármegyét, — a szepesi vár létezését a várispánság első korával kell azonosítanunk.

Tisztviselők. Meg volt-e a Szepességen a XIII. században a főispánság és a várispánság? azt az akkori adomány-levelekből láthatjuk legtisztábban. 1209-ben II. András Adolfszepesi prépostnak és nővérének egy földterületet „in Scepus sitam supra Poprat, a Scepus eliberatam“ adott. Itten nincsen határozottan megjelölve a birtok, mint várbirtok, de a továbbiakban: „nullus presumat iudicare, excepto nobis et Palatino“ világosan ki van fejezve a kivétel mind a fő-, mind a várispánság hatósága alól és nem fogadható el Bárdosynak azon magyarázata, hogy a király helyett hatóságot gyakorolhat a szepesi várnak tulajdonosa vagy annak örökös főispánja;² mert számos királyi adomány-levéltben határozottan körülírva találjuk, minő jogokat élveztek ezen nemesek, kik „omni jure regio“ a királyi jogokkal nyerték az adományt. Így Jordán comesnél, mikor 1256-ban IV. Bélától adományt kap, kapja azt oly joggal („qua omnes nobiles Regni nostri suas possessiones possident) minővel az ország összes nemesei birják birtokaikat, azaz fölötté, örökösei és jobbágysai fölött semmi féle szepesi főispán (*nullus Comes noster de Scepus*) nem bíraskodhatik, hanem jobbágysai fölött bíraskodik Jordán, ő pedig minden ügyében a király vagy helyettese előtt (in presentia nostrae Majestatis) tartozik megjelenni.³ A Botyz comes részére 1264-ben a

¹ L. Bárdosy ad an. 1279. 144. és 146. lapokon. — ² Bárdosy ad an. 1279. 9. lap. — ³ U. ott. 82—83.

Chetene erdőről szóló adomány-levélben ez áll: „quicunque ipsum Comitum Botyz et fratres suos convenire voluerit, non in presencia Comitum de Scepus, sed in presencia nostre Majestatis more aliorum nobilium Regni nostri conveniat.“¹ Ugyan ez áll 1243-ban az összes szepesi nemesekről, mikor IV. Béla írja, hogy azok felett a *Comes de Scepus* nem bíraskodhatik. Ezekben világosan a szepesi főispánokról van szó.

1250-ben a szepesi káptalan Lethon és Heymuth községeket IV-ik Béla királytól „omnino eximentes a *Castro-Scepus*“ kapta, mindazon jövedelmekkel, melyeket az említett községek addig „*Comiti seu Castellano de Scypus*“ a szepesi főispánnak vagy várnagynak adni tartoztak.² 1278-ban Elias comes, Jordánnak fia Görgöt „a *judicio vel jurisdictione Comitum vel Curialium Comitum Scepusiensium*“ felszabadítva kapta.³ III. András 1297-ben felmentette a szepesi prépostságot azon ötszáz kereszt életnemű fizetésétől, melyet a „*Comites et castellani de Scepus*“ attól azon időig a vár szükségleteire szedtek.⁴ A XIII-ik századból számos ezekkel azonos adatot hozhatnánk fel, melyek kétségtelenné teszik, hogy a Szepességen akkor teljesen kifejtett megyei élet volt élén a főispánnal. A várispánságnak nyomát ekkor már itten nem találhatjuk fel; mert a curialis stílusban a várispán megjelölésére szolgáló „*Comes castri Scepusiensis*“⁵-t eddig nem találhattuk fel, a Castellanust pedig a vár gondozásával, szükségletei beszerzésével és védelmi erejének rendben tartásával megbízott közegeknek, várnagynak kell tartanunk annál is inkább, mert a comessel és helyettesével a comes curialissal egy időben és együtt is találjuk említve. A „comes curialis“ czímet a XIII-ik század végén itt is felváltja a „vice comes“, az alispán czim. A hivatalos emberek közt feltaláljuk még specialis szepességi okmányainkban a „*centurio draucariorum*“⁶-ot és „*caniferorum*“⁷-ot.

Néposztályok. Hogy a megye ezen tisztviselőinek hatáskörével tisztába jöhessünk, ismerkedjünk meg megyénk hajdani néposztályaival. Kétségtelenné tartván megyénk területén az első megszállást, azon nemes falvak lakóit kell első sorba helyeznünk, melyeknek, mint régi szepesi nemeseknek (*nobilium de Scepus*) régi jogait 1243-ban megerősítette IV. Béla király. Ezeknek jogait nyerek a XIII-ik században megyénk területén megjelenő, legnagyobbbrészt idegen lovagi vagy polgári származású királyi adományosok, kik nagy birtokaikkal együtt

¹ Bárdosy ad an. 1279. 104. — ² U. ott. 53. — ³ U. ott. 120. l. — ⁴ U. ott. 410. stb.

nemesi rangot nyerve csakhamar első rangra emelkedtek. Ezen nemesek sem személyes, sem birtok ügyekben nem tartoztak a megye hatósága alá, jobbágyaiknak minden ügyében bíraskodtak, saját ügyekben csak a király előtt feleltek. Igen gyakori közöttük a „comes“ czímmel bíró. A nélkül, hogy a „comes“ szónak igen tágkörű értelmezésébe bocsátkoznánk, csak röviden megjegyezzük, hogy az közjogunkban a XV-ik század közepéig soha sem jelentett apáról fiúra átörökíthető születési rangot, hanem egyszerűen királyi ispáni vagy bírói hivatalt. Olykor találjuk a comes czímet az apa és fiú birtokában, mint 1256-ban „Comes Jordanus (Görgey) filius Arnoldi, comitis de Scepus“, de ez egyszerűen ennyit jelent: Jordán ispán, Arnoldnak, a szepesi ispánnak fia. Ha a fiú nem viselt királyi hivatalt, a comes cím sem illette meg és gyakoriak az ilyen kifejezések: „Magister Lorandus, filius comitis Mark.“ Hogy valaki „comes“ legyen, még csak nemes embernek sem kellett lennie, így 1284-ben Magister Helbrand löcsei polgár adományozott birtokain bírói jogot nyerve viseli a comes czímet. A király bármelyik várjobbágyát kinevezhette várispánná s akkor az viselte a „Comes Castris“ czímet.

A kiváltságos állással birt szászokról és bányavárosokról lentebb.

A megye hatósága alatt állottak a személyes hadi szolgálatra kötelezett várjobbágyok, „exercitantes nobiles de Scepus“, — a várjobbágyok fiai név alatt — „filii jobagyonum de Scepus“ — ismert alsóbb osztály, mely a várbirtok haszonélvezete fejében készpénzt (aranyban, „auridatores“) vagy terményt, csirkét, kalácsot, sört stb. fizetett a vár szükségleteire, — a szintén adózó várnép, „populus Domini Regis“, — a királyi peczerek, „caniferi regis“ (Sümeghen, Hunfalun), — a királyi solymárok, „draucarum regis“ (Draveczen), a hadi szereket készítő „ballistarius“-ok, kik Csötörtökhely környékén laktak.

Az itt felsorolt néposztályok alakulása és megjelenése mutatja, hogy megyénk mai egész területe a tatárjárást megelőző időben mint királyi birtok Szepes-várnak, melytől a megye nevét kapta, tartozékát képezte. A király által kinevezett ispán — főispán, comes parochialis, — comes comitatus — a király nevében kormányozta a megyét. Közvetlen hatósága alatt — amint láttuk — csak a várhoz közvetlenül tartozó néposztályok állottak. Később, mikor a megye nemesi intézményné, „nemes vármegyévé“ lett, kiterjed hatásköre a nemességre is. Szepesmegyében az örökös főispánság csak a Szapolyai-család szereplésével kezdődik. Szapolyai Imre 1465–1487-ig volt az

első örökös főispán. Alantas tisztviselőit kezdetben a főispán nevezte ki, később a szolgabírákat a megyei nemesség választotta. Az alispánt még I. Mátyás korában is a főispán nevezte ki,¹ de ezen jogát II. Ulászló alatt a megyei rendek megegyezésével gyakorolhatta. Közigazgatási, hadi és bírói tiszteben a főispánnak segédei voltak, az udvarbíró — comes curialis — a XIII-ik század végétől alispán — vice-comes — czímmel. Megyénkben a comes-curialis és a castellanus — várnagy — hivatalát igen gyakran találjuk egyesítve. A polgári és peres ügyekben eljárak még: a hírnök — archipraeco, major-praeconum — ki a királyi rendeleteket kihirdette és a királyi vagy főispáni pecsét felmutatásával eszközölte a törvénybe idézést. A „dicator“ — Kerber, Rolló-rovásszedő² — a királyi adószedő. A „bilochus“-ok, alsóbb rangú királyi bírák, kiknek helyét később a „judices nobilium“³ vagy mint rövidítve használták „judlium“-ok, a szolgabírák foglalták el.

Politikai beosztás. Mint általában a megyék, úgy a Szepesség is legrégibb időben négy kerületre (circulus) volt felosztva, igazolja ezt az, hogy nálunk is feltaláljuk okmányainkban a „quatuor judices nobilium“, a „négy szolgabíró“ kifejezést. Egy 1342-iki, Hotkócz községre vonatkozó oklevélben „quatuor judlium de Scepus“ fordul elő.⁴ Nevezték a szolgabírót „judex circularis“-nak is.

Megyénk legrégibb közigazgatási beosztása volt: „Circulus Leutschoviensis, — Hernád, — Poprad — és Montanus“, löcsei, hernád, poprádvölgyi és bányai kerületek. Ezen felosztás azonban nem volt állandó. A múlt század végén csak három kerületet találunk: A „processus primus v. magnus, — a proc. secundus és tertius“-t, melyekhez a lándzsások kerülete — Sedes lanceatorum“ — járult.⁵ A szepesi városok visszacsatolása után a megye beosztása ez volt: Magurai-, Kárpátaljai-, Lőcsei-, Hegyi-járás. — Lőcse és Késmárk szabad királyi városok. — A XVI. város, végre a lublói és podolini uradalom.

Pecsét. Megyénknek legrégibb ismert pecsétje összeillő négy darabból állott, melyek mindenikére két-két betű volt bevésvé: SE—PU—

¹ Decr. VI. art. 60. §. 1. — ² Wagner II. 142. — ³ „Judex Nobilium“ elnevezés a megyei tisztviselők között már régebben előfordul a Szepességen. Már 1293-ban a Dubra (Dubrava) és Rudná (Harakócz) közötti határviszály ügyében bizonyos Miklós, Henrik fia „Judex Nobilium de Scepus“, mint közösen választott bíró (Arbiter) működött. Petroczy-ana ad. a. 1293. 7. sz. — ⁴ Acta Petroczy-ana 33. sz. ⁵ Bél id. mű. 114—121.

SI—UM. (Scepusium). Mindenik szolgabírónál volt egy darab, és csak azon ítélet volt jogérvényes, melyre mind a négyen rányomva a pecsétet, ezt teljesen kiegészítették.¹ A pecsétről szólva megemlítjük, hogy megyénk csak 1624-ben kapott II. Ferdinandtól jogot vörös pecsétviaszt használni, addig mindig zöldet használt.

Megeyi gyűlések. Míg a megyék hatásköre kizárólagosan a várhoz tartozó néposztályokra terjedt ki, a megyei gyűlésekre, hol a király rendeleteit kihirdették és a nyilvános törvényszékeket tartották, a főispán a tisztviselőket és a megye összes lakosságát meghívta. Midőn azonban a megye hatósága már a nemesség ügyeire is kiterjedt, az önkormányzati elvből kifolyólag csak a megyei nemesség vett részt a gyűléseken, melyeknek tárgyát a törvények és királyi rendeletek végrehajtásáról gondoskodás, a megye közigazgatási ügyeire vonatkozó helyi érdekű szabályzatok és törvényerejű határozatok alkotása képezték. A határozatok írásba foglalásánál rendszeren ezen szavakkal éltek: „N. Comes (vice-comes, castellanus) de Scepus ac quatuor judlium de eodem.“ — A XIII-ik század végétől kezdve gyűlésein a nemesség maga választotta tisztviselőit — az alispánt kivéve — s ettől fogva a nem nemesek kizárva a megye gyűléseiről. A tisztújító közgyűléseken — congregationes magistratus restauratoriae — egy vagy több évre választattak meg a megye hivatalos emberei.

Megeyi tisztségek. A tisztségek viselése rendes fizetés nélküli nobilité officium volt. A hírság-pénzekből és az adóból befolyó jövedelemnek egy része illette meg őket, de az 1536-iki 32. t.-cz. mutatja, milyen bizonytalan volt ennek élvezete is. Az idézett törvény ugyanis kimondja, hogy a főispán és a szolgabírák csak akkor kapják meg az őket illető salariumot, ha az adót teljesen behajtották, ha azonban ez az ő mulasztásuk miatt nem történt meg, fizetésükkel utasíttassanak a be nem hajtott adóösszegre. A megyei tisztviselők fizetésének mennyiségéről semmi megbízható adatunk sincsen a mohácsi vést megelőző időből. 1526-ban Szepesben az alispánnak és a szolgabírónak évi fizetése volt három (3), a megyei jegyzőé hat (6) forint. Egy magas méltóságokat viselt magyar főúr fizetésének feltüntetésére álljon itt Szapolyai István szepesi örökös főispán (1487—1499) példája, ki mint nádor kapott 4000 frtot és 200 frt ára sót; mint sárosi főispán 400 frtot; mint koronaőr 1000 frtot.² Ha ily búsasan mért honora-

¹ Bél: Prodr. Regni Hung. fol. 84. — ² Bárdosy: Moldaviensis vel Szepiensis Decimae indagatio. Posonii 1802. 157.

riumhoz hozzá vesszük azt, hogy hajdanában a hivatalos teendőkbem eljárás gyakran életveszélyes vállalkozás volt; nem csodálhatjuk, ha a megyei tisztségek elvállalására Zsigmond, I. Mátyás és II. Ulászló törvényei értelmében 25 márka bírság terhe alatt kellett kényszeríteni a nemességet, de a törvény maga is oly méltányos, hogy az egyszer megválasztott tisztviselőt, ki a szolgálatot a meghatározott időn át viselte, öt év eltelte előtt nem engedi rákényszeríteni a hivatal elvállalására. A Szepességen a megyei tisztségek betöltése a XVI-ik század elején oly nehéz volt, hogy a restauráló gyűlés csak kéréssel, olykor fenyegetésekkel bírta rá a régi tisztikart a hivatalok további viselésére.

Megeyi gyűlések székhelye. A megyei gyűléseket rendszeren a főispán székhelyén, kivételesen máshol is tartották. A Szepesség megyei gyűléseinek rendes székhelye a legrégebb időkben a szepesi vár volt. Olykor Szepeshelyen, Késmárkon, Lőcsén, de legtöbbször Szepes-Váralján tartattak a gyűléseket, honnan csak a XVI-ik század végén helyeztettek át Lőcsére, mely ezentúl a megyének állandó székhelyévé lett.

Főispánok. Megyénk hajdani főispánjainak és vágróffjainak sorát következőleg foglalhatjuk össze:

1202. *Tamás*, a „Hunt“ sváb lovag-nemzetségből származott Ábrahám fivére, Szepesnek első történelmileg ismert főispánja.¹

1207. *Rudger*, Rudiger, német származású, a Berzeviczy család öse.

1216. *Dénes* (Dionysius).²

1220. Midőn Kálmán hg. atyától II. Endrétől a Szepességet birtokul kapta, a megye ügyeinek élén *Boruz Gyula* állott.

1223. *Fülöp*.³

1233. *Fülöp*, Szepes és Újvár főispánja, Magyarország nádora.⁴

1240. *Arnold*, thüringiai lovag, a Görgey-család öse és *Mikály*.⁵

1256—1262. *Detrik*, Mikou fia, Zólyom- és Szepesvármegye főispánja, ki a tatárjárás után a szepesi birtokviszonyokat rendezte.⁶

1262. *István*, főispán és várnagy. (Bárdosy Supl. Anal. I. 95.)

1263—1273. *Mikály*, Szepes-, Zólyom- és Beregvármegyék főispánja.

1273. *Lőrincz*, Szepes- és Újvármegye főispánja.⁷

¹ A „Zipser Anzeiger“ 1872. okt. 18. 42. sz.-ban „Thomas castellanus“-nak nevezve. — ² Fejér. III. 1. 178. Wagner nem említi. — ³ U. ott. 2. 480. — ⁴ Zips. Anz. 1872. 41. sz. Wagner nem említi. — ⁵ Szepeshely orsz. levélt. scr. V. f. 1. nr. 3. — ⁶ Századok 1872. 217. l. W. III. 198. — ⁷ U. ott. 199. l. 1876. 79. l.

- 1274—1275. *Lorant*, Mark ispán fia, kalandos jellemű ember, ki IV. László állítólagos öcsésének pártjára állva, azt a magyar trónra akarta segíteni. Palan Comes által megveretve kiszorítottatott Marcell-várból.
1275. *Moys*, Moyses a pártviszályok közben elidegenített várbirtokok visszaszerzése által szerzett kiváló érdemeket a Szepesség akkori birtokosa Erzsébet özv. királyné szolgálatában.¹
1277. *Roland*, Rolandinus.
1280. *Illés*, a szászok grófja, mint szepesi főispán.²
- 1278—1282. *László*.³
1284. A kún származású *Kuzel* vagy *Kulucz*.
- 1292—1300. III. András királynak gyermekkori játszótársa a florenczi származású *Bald* (Balduin) kamaragróf, ki mint királyi biztos újra rendezte a Szepességen a birtokviszonyokat.
1308. *Miklós*, főispán és várnagy (castellanus).
- 1314—1327. *Homonnay Drugeth Fülöp* nádor, főispán és ad. a. 1314 várnagy. (Acta Petroczyana 17. sz.) egyszersmind Újvármegye (Sáros) főispánja is.⁴
- 1328—1340. *Willermus* (Vilmos) nádor, Szepes- és Újvármegye főispánja, ki a birtokviszonyok új revisióján serényen működött.
1342. *Tamás*, tárnokmester.
1345. *Perényi Miklós*, Szepes és Sáros főispánja.
- 1347—1352. *Budaméri Konya János*, Tamás erdélyi vajda fia, Szepes-, Sáros- és Nógrádmegyék főispánja.⁵
1354. *András*, Ivánnak fia.
1355. *László*.⁶
1360. *Schurke*.⁷
1365. *Péter*, Imre fia.
- 1373—1380. *Fakab*, Stefalvai Detrich comes fia, korának híres jogtudósa.
- 1393—1396. *Szapolyai János*, országbíró.
1403. *Gara Miklós*.⁸
1410. *Fakab*, főispán és várnagy.
- 1411—1432. *Berzeviczy Péter*. Sokan kétségbe vonták, hogy Berzeviczy P. Szepesmegye főispánja lett volna, de ezt kétségtelenné

¹ Wagn. III. 200. — ² Zips. Anz. id. h. — ³ Wagner III. 201. — ⁴ A Zips. Anz. 1871. 41. sz.-ban 1317-re Illés fia István mint szep. főispán említettik. — ⁵ Fejér IX. 1. 364. l. már 1346-ban mint főispánt említi. A Zips. Anz. id. h. 1347-re Getus-t nevezi meg szepesi főispánul. — ⁶ Fejér IX. 2. 375. — ⁷ U. ott. 3. 214. — ⁸ Zips. Anz. id. h.

teszi a Magyar- és Lengyelország közt 1411-ben kötött békének okmánya, melyben „Petrus de Berzeviz Comes Scepus“ és „Petrus de Brezovicz C. Scepus“ kétszer említettik.¹ A sárosmegyei Berzevizközség templomában levő sírkövén: „Sepultura magnifici viri domini petri filii henrici de brezovicz . . . comitis Scepusiensis“ etc. felirat is ellentmond az említett kétségeknek.

1434. *Perényi János*, Péternék a székelyek grófjának fia, ki a husziták által elpusztított városok és falvak helyreállítása körül kifejtett áldásos működése által elévülhetlen érdemeket szerzett.

1437. *Rozgonyi György*, Nyitra-, Komárom- és Szepesmegyék főispánja, Simon pozsonyi főispán fia.

1439. *Rozgonyi István*, Pozsony- és Szepesmegyék főispánja.

1440—1442. *Perényi Miklós*.

1448—1462. *Dobrai Berchal (Wrczal) Miklós*, cseh származású. kegyetlen úr, kinek kormánya alatt a Szepesség igen sokat szenvedett a huszitáktól.

Megjegyzendő, hogy a Szent-Miklósi Pongrácz, lipitói főispán stb. és Brandisi Gyskra János közt 1441-ben, Kőrmöczbányán kiállított fegyvernugvási okmányban, Dobrai Wrczal Miklós Szepesvármegye „kapitányának“, nem pedig főispánjának nevezetik. (Magy. történelmi tár. II. 208. l.)

1465—1487. *Szapolyai Imre* nádor, Szepesmegye örökös főispánja, Bosznia kormányzója, Horváth-Szlavonország bánja, a szepeshelyi templomban alussza örök álmát.²

¹ Wagner I. 4—5. l.

² Vörösmárványból s egy darabban készült 260 m. magas, s 141 m. széles síremléke a szepesi székesegyház szentélyének déli hosszfalát ékesíti. A nádor 150 m. magas s igen díszes lovag-pánczéllba öltözött alakja, jobbujában zászlóval, balját pedig a kard markolatán tartva, fekvő oroszlánon áll. Körülötte négy angyal, kettő a főalak fölött lebegve a szemfedőt, kettő pedig a lábainál két ezimépaizsot tart. A Bethlen-féle zürzavarok idejében erőszakoson megrongált síremlék keretén lapidár-betűkben a következő latin föliirat olvasható :

✠ HIC IACET ILLUSTRIS — AC EXCELLENS DOIVS (Dominus). EMERICVS COMES.
PERP. SEPE—IENSIS ET PALLATINVS (sic) — REGNI PANNONIE QVI OBIT MCCCLXXXVII —

(Itt nyugszik Méltóságos és Nagyméltóságú Imre, Szepesvármegyének örökös főispánja és Pannoniának (Magyarországnak) nádora. Meghalt 1487.)

1487—1499. *Szapolyai István* nádor, 1492 óta Szepesmegye örökös főispánja, Imrének bátyja, a Mátyás király által elfoglalt Bécs és Ausztria főkapitánya. A szepeshelyi, ő általa (1493-ban) épített „Szápolya“ kápolnában van eltemetve. ¹

1500—1527. *Szapolyai Fános* erdélyi vajda, több megyének örökös főispánja, ki a gyászos mohácsi csata után Magyarország királyi székére emeltetett.

Alispánok és várnagyok. Okmányainkban ugyanazon időben ugyanazon egyénekre vonatkoztatva gyakran találjuk a „Castellanus, vice-castellanus és vice-comes“ czímeket, mely körülmény, míg egyrészt a külön-külön összeállítást nehezíti, másrészt ismétlésekre vezetne, mit elkerülendőek együtt adjuk az alispánok és várnagyok sorrendjét.

1202. *Tamás*, várnagy, ki főispánul is szerepel.

Jordán. IV. Béla fivérének Kálmánnak, mint a Szepesség urának várnagya, ki a tatárjáráskor a szepesi szászokkal a Lapis refugiára menekült.

1260. *István*, várnagy. (Száz. 1872. 218. l.)

1308. *Miklós*, Sigrái Dénes fia várnagy és főispán.

¹ Vörösmárványból készült, 2.60 m. magas és 1.40 m. széles síremléke, mely a szobrászat egyik legremekebb plasztikai alkotása, a szepeshelyi székesegyháznál levő „Szápolya“ vagy „Úr-test“ kápolnájának déli hosszfalát ékesíti. A nádor 1.50 m. nagyságu s oroszlánon álló alakja fölött két, fehérre festett márványpaizson, feketé minusculákban a következő fölírat olvasható:

(I.)

Contegitur. Stephanus. comes
 — hac. scepuslus. urna —
 qui. decus. ob. patrium. mil
 le. trophaea. tulit. —
 qui. de. stripe. fuit. regali
 coniuge. dignus.
 dignus. regnicolis. et. pala
 tinus. erat. —
 una. salus. regni. fuerat. tute
 la. decusque
 virtutis. cujus. fama.
 perennis. erit

— VIII. kal. jan. — (Dec. 25.)

(II.)

Qui. duxit. sine. honore. su
 os. inglorius. annos —
 ille. sibi. mortem. sentiat.
 — esse. gravem —
 ast. ego. qui. fastos. implev (implevi)
 — ingentibus. actis —
 quive. palatineo. culmine
 — clarus. eram. —
 laetus. eo. quo. fas. animas. virtute. supb (superbas)
 scandere. magnanimos. quo. decet
 — ire. viros —
 nam. licet. hic. Stephani. jaceat. sub.
 marmore. virtus. —
 at(t)amen. hungarico. clara
 — sub. axe. viget. —

m. c. c. c. x. c. i. x. (1499.)

1309. *Miklós*, Dénes fia, mint alispán és alvárnagy (vice-castellanus) említették.¹

1314. *Fülöp*, várnagy és főispán. (Acta Petr. 17. sz.)

1317. és 1318. *Tamás*, Sempsei Frank fia alispán és alvárnagy. A szepeshelyi székesegyháznak azon falfestményén, melyen Pál prépost Róbert Károlynak Csák Máté fölött nyert győzelmét megörökítetté, Frank mint az ország kardjának vivője van ábrázolva.

1324. *Miklós*, alispán.

1330—1336. *Péter*, ötvös mester (aurifaber), ki Róbert Károly részére a Mihály havasalföldi vajda ellen 1330-ban viselt háború alkalmával elveszett királyi pecsét helyett az új kettős királyi pecsétet készítette. Művészetét Róbert Károly Jamnik birtokával és hivatalokkal jutalmazta. Péter fia volt az Olaszországból bejött Simon mesternek, 1329-ben már mint Szepes és Lubló várnagya szerepel, mely minőségben 1335-ben fivérét Miklóst említik az okmányok.

1341. *Miklós* mester, Péternek fivére.

1342. *Tamás*, várnagy és alispán.

1346. *Bertalan* mester, Polyánkai Pongrácz fia. Ugyanezen évben várnagyokul említettnek: *Bogus* mester és *Dezső* mester.²

1351. *János*, Péter fia és *Miklós* együtt említettnek mint „vice comites de Scepus”.³

1361. *Isip*, várnagy.⁴

1365. *Péter*, Imre fia, várnagy.

1369. *Kelemen* mester, várnagy.⁵

1374. *Fordán* (Görgey) mester, alispán és várnagy.⁶

1396. *Balázs*, várnagy.⁷

1400. *János*, Olsaviczai Benedek fia.⁸

1401. *Desnei János György* mester.

1403. *Miklós*, várnagy.

1404. *Szakács* (Zakács) *Boldizsár*, a Petróczy-család egyik őse.

1405. *Szmertenszky Kristóf*, alispán.⁹

1406. *Pál* (magnus = Nagy?) alispán,¹⁰

1409. *György*, alispán és várnagy.¹¹ Ugyanezen évben ugyanazon minőségben említették *Prothasius*.

1410. *Fakab*, várnagy és főispán.

¹ Fejér VIII. 2. 391. Supl. Anal. II. 1323-ban. Acta Petroczyana 24. sz. —

² Századok 1873. 647. — ³ Száz. 1872. 673. — ⁴ U. ott. 1872. 673. — ⁵ Acta Petr. 61. sz. — ⁶ U. ott. 64. sz. — ⁷ Századok 1872. 673. — ⁸ U. ott. 1873. 647.

⁹ Supl. Anal. II. kézirat ad. a. 1508. — ¹⁰ Századok 1872. 673. — ¹¹ Száz. 1872. 673.

1412. *Fános* mester, Olsaviczai Benedek fia, alispán. ¹

1414. *Márton*, várnagy. ²

1416. *Fános*, kázmérfalvai György „vice-comes castri Scepus“
czimmel. ³

1417—1418. *Fülöp*, alispán és várnagy.

1419., 1421., 1424. *Fános* mester, Olsaviczai Benedek fia, alispán. ⁴

1426—1429. *Márton*, Betlenfalvai Bertalan fia. Kétségkívül
ugyanaz, akivel emlékeinkben a Thurzó-család ősei közt 1396-ban
Nikápolynál, utóbb mint szepesi kapitánynál, majd egy lengyelor-
szági követségben, végre 1430-ban mint újvári várnagygyal találko-
zunk. (Wagn. Analecta Scepus IV. 61., 62. U.)

1434. *Keéri László*, *Eperjesi András* és *Polyánkai Henrik* említvék.

1436. *Buchlói Balázs* mester, alispán. ⁵

1437. *Polyánkai Henrik* vagy *Imre* (W. III. 241.)

1437. *Sewlesi Márton* mester, alispán. ⁶

1445. *Baski Péter*. A Rozgonyi által őrizetére bízott Szepesvár
az ő gondatlansága következtében került 1443-ban Giskra kezére, ki
a vár parancsnokává Axamith Pétert nevezte ki s a vár 20 éven át
maradt a csehek birtokában.

1446. *Desev* mester, alispán „et Castellanus de Comitatu Scepus“
és *Bogus* mester, várnagy és alispán. ⁷ Utóbbi és legközelebbi utódai
a „Castellanus“ czimet a parancsnokság nélkül viselheték; mert a
várat a csehek bírták és 1446-ban várparancsnokul a cseh *Unertag*
Mátyást találjuk említve.

1450. *Benedek*, Görgey László fia, majd *Thurzó Márton* viselik
a „várnagy“ czimet.

1461. *Szent-Királyi Máriás Gergely* és *Betlemfalvai György*.

1462. *Szent-Királyi Gergely* és *Buzlo Miklós* mint „vice-comites
magnifici domini Emerici de Sapolya (sic) de Scepus“ említvék. ⁸

1463. *Szent-Királyi Marcus* (Mariass) *Gergely* és *Butkay Miklós*
alispánok.

1466. *Máriási Gergely* és *Monoroschi Fános*, alispánok.

1469., 1470., 1474. és 1475-ben. *Kazinka* vagy *Kazinkay* (Kaczin-
kay is) *László*, *Aranyasi* (Szapolyai) *Imre* szepesi főispánnak alispánja. ⁹

1474. *Pár-Lágy*, várnagy. ¹⁰

1475. *Koczintai László* (Kazinkay.) ¹¹

¹ Száz. 1872. 673. — ² Acta Petr. 119. sz. — ³ Száz. 1872. 674. — ⁴ Acta
Petr. 144. sz. — ⁵ Acta Petr. 165. sz. — ⁶ U. ott. 167. — ⁷ Századok 1872. 670. —
⁸ U. ott. 674. — ⁹ Acta Petr. 205. sz. — ¹⁰ U. ott. 216. — ¹¹ Századok 1873. 647.

1478—1481. *Ffrycz* (Frits) *Márton*, alispán.¹

1491—1496. *Betlenfalvai Gewbel* (Gowbewl) *Gergely*, ki 1491-ben Gebel Gergely néven castellanus, 1492-ben Goblinus Gergely néven várnagy és alispán, 1496-ban pedig *Tomori Istvánnal* együtt mint Zápolya István szepesi örökös főispánnak várnagya és alispánja szerepel.²

1498. *Benedictus Literatus de Zolnok*.

1500. *Görgey Benedek* diák (literatus). (Száz. 1873. 646. l.)

1501. *Kebel* (Betlenfalvai Gewbel) *Gergely* és *Nagy* (Magnus) *András*.

1503. *Nagy András*, várnagy.

1505. *Betlenfalvai Gewbel Gergely* és *Szűrecsányi Kristóf*.

1513—1520. *Tablonitzai Holi Mátyás*, várnagy és alispán és ennek elődje *Sutha Porkoláb Mihály*, várnagy.³

1528. *Potthurnyai István*.

Ezek szerint a várnagyi és alispáni tisztségek megyénkben mondhatni rendszeresen össze voltak kapcsolva. 1462-től kezdve a főispán mellett rendszeren két alispánt találunk, kik mindketten viselik a várnagy címet is.

Törvényhatóság. A megyei törvénykezési viszonyokra itten is csak azon általánosan ismert elvek voltak érvényben, melyeket hazánk összes megyéire nézve megállapítottak a királyi decretumok.⁴ A jobbágyok peres ügyekben ki vannak szolgáltatva a földesúrnak, ki fölöttük az élet-halálra szóló ügyekben is bíraskodik. A „servientes regis“ és „exercitantes nobiles de Scepus“ néven említett alsóbb rendű nemesség jobbágyai fölött csak a kisebb peres ügyekben bíraskodhatott; míg a főbenjáró pereket a főispánhoz, illetve annak helyettes megyei hatóságához kellett felterjeszteniök. A várhoz tartozott birtokok minden osztályú lakói fölött természetesen a király tisztviselői gyakorolták a bírói hatóságot. A nagyobb királyi adománynyal bírt nemesek, mint láttuk, birtokaikat rendszeren azon kiváltsággal kapták, hogy minden személyes- és birtokügyekben csak a király vagy ennek közvetlen helyettese előtt tartoztak törvényt állani. Az egyes néposztályokra vonatkozólag a XIV—XV-ik századokban alkotott országos törvények értelmében változott nálunk is a megye tisztviselőinek bírósági hatásköre.

¹ Act. Petr. 221. sz. — ² Századok 1872. 675. Wagn. I. 70. Act. Petr. 242. sz.
³ W. IV. 89. — ⁴ A jelen czikk szerzője által nagy szorgalommal összeállított általános érvényű törvényeket és törvényes szokásokat itten térszúke miatt nem vehettük fel. A szerkesztő-bizottság.

A törvénybe idézés, a vallatás a bizonyításoknak módja párbaj és istenítélet által, szintén azonosak az általában használtakkal. Ezen istenítéletek a köznépnél „Pravda“ azaz igazságnak hívták; innét: az embereket „ad Pravdam mittere“ annyit jelentett, mint azokat a törvény elé idézni.

Peres ügyekben a tanúk megesketése, az igazság kiderítése végett, régóta szokásban volt. A tanúesketés módjainak egyik legkülönösebbje az vala, mely a határvonalak megállapításánál használtatott. A határvonalak megtekintése után megeskettették a tanúkat, hogy azok csakugyan az igazi határokat mutatták. Ennek céljából a tanúknak le kellett vetniök a csizmát, le a kalapot, feloldani a derékövet s fejük tetején földgöngyöt tartva esküdni. Ez — ha csak lehetséges volt — mindig szabad ég alatt, a peres területnek valamelyik pontján történt. Így pl. XIV. században a Dubrava, Szlatvin és Vojkócz közötti határ megállapítása alkalmával a tanúk Szlubicza csúcsán fent leírt módon eskettettek meg.

A korbecslés szintén az igazság kiderítésére használt törvényes eszközökhöz tartozott. Az illetők megjelentek — Szepességet illetőleg — a szepesi káptalan, mint „locus credibilis“ előtt, kérve, hogy az érdekeltnek korát megbecsülve, e fölött okmányt állítson ki, mely „Revisionales Literae“-nek neveztetett s melyben a kort illetőleg a következők jelentettek ki: „sicut visu considerari et animo metiri poterat“ p. o.: „sex vel ad maximum octo“ stb. „annorum conspeximus fore et agnovimus.“ Az efféle okmány minden bíróságnál a megszokásos anyakönyvi kivonatot pótolta. „Revisionales literae“ a szepesmegyei levéltár hivatalos jegyzőkönyveiben igen gyakran fordulnak elő, sőt az anyakönyvek behozatala után is velök találkozunk. Magyarorszában már 1515-ben a veszpréme gyházmegyei zsinat rendelkezett arról, hogy a keresztelesekről könyvek vezettessenek; korábban tehát, mint akárhol másutt Európában. Szepességen a legrégebb, eddig ismert anyakönyvek 1609-ik évvel kezdődnek.

A büntetéseket megszüntetik az országos törvények. Ezeknek rendkívüli szigorúsága mellett, melylyel a jobbágyok sújtattak, a nemességét kiváltságos állása gyakran indítja a legnyersebb erőszakoskodásra s a vagyon ellen intézett támadásra. Héderváry Dénes Nádot például 1233-ban heve annyira elragadta, hogy egy alkalommal a szepesi és pozsonyi prépostokat tetteg bántalmazta.¹ 1280-ban

¹ Kochelmann: Gesch. der Bergstädte. II. 1883. 86.

bizonyos Kесе nevű szepesi nemes a szepesi prépostságnak és templomnak birtokait s Muthmer prépostnak magán-jószágát megtámadta, azokban tetemes károkat okozott, miért Szent-Mihályon (ma Kis-Szalók) volt nemesi curiája (Curia Kесе) kárpótlásul Muthmernek íteltetett oda.¹ IV. László 1280-ban hosszabb időn át időzött magyar és kún hadával a Szepességen. A prépostnak sógora egy alkalommal megölte a királynak egy kún fegyveresét, — 24 tulok bírságra ítéltetve kiválasztotta, nem a saját, hanem a kanonokok gulyájából a marhát s azzal róttá le tartozását a várban.² A király azonban olykor igen szigorúan sújtotta a bírósága elé került nemest. 1353-ban I. Lajos meghagyta András szepesi főispánnak, hogy Jasormegyét Koeeci (Ceti) Mihály fiának Istvánnak, — más néven Kunch-nak — birtokait — míg az a király Krakóban való tartózkodása idejébem ellopott serleget ugyanannak birtokába vissza nem adja — foglalja le.³

A birtokos nemes családok egymás közt is véres egyenetlenségben éltek s vége hossza nem volt olykor a kölcsönös rablásnak és gyilkosságnak. A Berzeviczy- és Görgey-családok közt hosszú időn át tartott véres versengést 1307-ben egy közösen választott *békebíró-ság* intézte el. Kokos mester (Berzeviczy) Arnoldnak (Görgey) fivérét Frigyeset és több szolgáját megölette. István szepesi szász gróf elnöksége alatt Arnold az ügy bírúivá: Iván főispánt, Görgey Juliánt és a bélai bírót Keresztélyt, — Kokos pedig: Boldmárt, Heydenrik váraljai és Márk csötörtökhelyi bírakat választották, mindketten kötelezvéen magukat arra, hogy a választott bíróság ítéletét elfogadják. A kor törvénykezési viszonyainak jellemzésére álljon itt az ítélet: A kibékülés napján és helyén Kokos mester fivéreivel és százađ magával tartozik megjelenni, hol tizenhatod magával kér bocsánatot Arnoldtól; embere Hymanus Lank ötöd magával zarándok-útra két Rómába, innen egy kísérelével St. Jago de Compostellába, onnan Aachenbe. Bírságul fizet Kokos 200 ezüstmárkát és a megölt Frigyes lelkiüdvére alapít 6 kolostort és 4000 szt. misét végeztet. Ezenkívül nem szabad Kokosnak soha többé Svábóc falura és Plawtz (Plavnitz) várára igényt emelnie, vagy Arnold hátrányára dolgoznia, hanem köteles iránta mindig testvéri hűséget tanúsítani. Különös, hogy ezen

¹ Knauz: Monum. Eccl. Strig. II. fol. 122. — ² U. ott. 211. és káptalani levéltár scr. 11. fasc. 2. 14. sz. — ³ Szepesi hit. hely levélt. Miscell. scr. IX. Fasc. III. 21. sz.

Kiegyezéshez valamennyi érdekelt hozzá járult, egyet kivéve, t. i. Miklóst, Dénes szepesi várnagy fiát, ki a kiegyezéstől önként visszalepett. Ha tehát ezen okból Arnold vagy fiai közbenjárásukat Kokos hátrányára felhasználnák „ipso facto“ a fentérintett büntetésbe esnek. (W. III. 252.)

A törvénykezési eljárásnál a törvényekben járatlan urak gyakran éltek ügyvédi tanácssal. A szepességi okmányok gyakran emlékeznek meg a „Literatus“ törvénytudó emberekről a deákos prókátorok — (procurator)-okról. Ezeknek száma azonban nem volt nagy. 1464-ben az egész tiszamelleki kerületben összesen 16-ot jegyeztek össze.¹

Adóügy. A Szepesség telepítése történeténél megyénket a legrégebbi időben csaknem kivétel nélkül királyi birtokul láttuk feltüntetve. Királyaink a vár részére fenntartott birtokokon telepítenek, a birtokokat nyert nemesek a nekik adott földeken. Hajdan nem lévén pénzgazdaság, a jövedelmet a termények szolgáltatták. Pénzbeli adózást csak ottan találunk, hol a király vagy más földesúr a birtokra vonatkozó valamely külön jogot is enged annak, kinek a földet használatra adja. Ilyenkor a föld haszonélvezője rendszeren meghatározott összeget fizet a tulajdonjog elismerése fejében „census regius“, „terragium“, földbér czímen, s köteles a birtokot minden elidegenítéstől megóvni. Az „aranyadó“ és az országszerte szokásban és törvények által meghatározott alakban fennállott összes pénz és termény adózási viszonyok megyénkben is mind feltalálhatók. Nehány példa legbiztosabb felvilágosítást ad a megyénkben adományozott és telepített birtokok adójáról. 1258-ban IV. Béla király Nádasd (Tersztyán) földére azon feltétel alatt telepített szlávokat, hogy azok évenként pénzben fizessek a bért. A szláv telepítés után fennmaradt négy telek (aratrum á 120 hold) földet Geublin és Termann testvéreknek adta úgy, hogy ezek neki évenként egy „ferto“ aranyat fizeszenek bér fejében és ugyanazon jogokat élvezzék, melyekkel a Szepességnek egyéb, aranybért fizető lakói bírnak.² 1262-ben IV. Béla a szepesi vár jobbágyának Andrásnak megengedte, hogy az általa élvezett várbirtokrészletet szepesváraljai rokonainak, úgymint Elias-, Rynald-, Mihály-, Gergely- és Svapnak eladhatja; de ezek tartoznak a vett földért a királynak évenként egy uncia aranyat fizetni. Ezen birtokrészt maig is „Aranyos“-nak, a nép nyelvén „Jereňas“-nak nevezik.³ — 1269-ben meghagyta IV. Béla, hogy Késmárk évenként 20 márkát fizeszen földbér (census regius) gyanánt, $\frac{2}{3}$ -át finom ezüstben, $\frac{1}{3}$ -át fillérek-

¹ Csaplovics. 61. — ² Wagn. I. 80. — ³ Bárdosy Supl. I. 95.

ben és pedig szent György és szent Mihálykor — az adók beszedésének napján — fizetendő egyenlő részletekben.¹ Midőn Lubló 1342-ben királyi várossá lett, évi adója 120 forintban állapított meg.² Csötörtökhely 1424-ben 31½ ezüst márkát fizetett.³ A várhoz tartozott királyi birtokot a király olykor nemes embernek is csak bér fizetés mellett adott, mint 1278-ban IV. László Illés comesnek Görgőt azon kikötéssel, hogy ő és utódai évenként szent Márton napján egy arany forintot fizessenek.⁴ A középkori adóviszonyokra vonatkozó kifejezések az okmányokban az itt felhozottakhoz hasonlóan oly általánosságban tartvák, s a birtok területéhez egyáltalában nem arányosítottak, hogy azokból a Szepesség egykori egyenes adójának mennyiségét megállapítani lehetetlen. A jobbágyokra porták szerint kirovott adók mennyiségéről, valamint a porták számáról a mohácsi vész előtti időből Szepességet illetőleg megbízható adataink nincsenek. Egyébiránt futólag legyen érintve, hogy Róbert Károly király 1342. évi Decretumának 19. §-a szerint egy „Porta“-ra (Curia portam habens) 18 denár, I. Lajos király idejében ugyanannyi, Zsigmond alatt 1441-ben nagyobb portára 30, kisebbre pedig 15 denár országosadó vettetett ki. Bonfin szerint Mátyás király alatt 1474-ben az úgynevezett „Dica“ adó (Contributio) hozatott be, mely nem porták után, hanem fejenként fizettetett, ezen adónem azonban II. Ulászló királynak megválasztásakor el lett törölve.⁵ Az adóügy mindig egyike

¹ W. I. 48. — ² Supl. Anal. II. Kézirat. — ³ Wagn. I. 218. — ⁴ Wagn. I. 118.

⁵ A fentemlített adókon kívül még egy, „Hold“-nak nevezett adónemre akadunk az alább idézett okmányban. Midőn t. i. 1443-ik évi szept. 1-én Szepes-Iglón Rozgon Simon, egri püspök s cancellár, Gyskra Jánossal, Kassa, Lőcse stb. városok kapitányával (parancsnokával) fegyverszünetet kötött, a szerződés „IV“ pontja szerint „Gyskra“-nak a „Hold“-adó, melyet nem csak a jobbágyok, hanem a papság és a világi urak is fizettek, biztosított. Mivel előttünk ismeretlen, miből állott tulajdonképen ezen kérdéses adó, melyet Szepességen is fizettek, mert, mint tudva van, Szepesség azon időben Gyskra hatalmának hódolt, a fentemlített „IV.“ pontot szószerinti szövegében, ide ígatjuk:

„Item quod census vulgo Hold vocati dicto Joanni Gyskra . . . per omnes jobagiones et rusticos nostros ac aliorum dominorum spiritualium et secularium personarum, qui ipsum censum Hold prius . . . solverunt et de presenti solvunt, bina vice ipsum censum Hold et medieta^m victualium ad ipsos duos Hold recipi solitarum, ubi alias ipsa fuerunt soluta, una cum lucro camere anni presentis . . . persolvantur; ita videlicet, quod dicti jobagiones et rustici unum Hold in quarta ebdomada a die datarum presentium computando, alium vero censum, similiter Hold dictum in septima ebdomada a dicta quarta ebdomada . . . sine mora et recusa solvere debeant“ stb. (Történ. tár IX. 146.)

volt azoknak, melyeket országgyűlésen kívül elintézni nem lehetett. Nincs is hiány törvényekben, de azoknak végrehajtása igen sok önkényre szolgáltatott alkalmat. Az 1521-iki budai országgyűlés például megszavazott 1-ször minden kémény, (ház) után 1 frtot; 2) a mesterségtől 1 frtot; 3) nagyobb marhától 5 denárt (egy garas); 4) fél hordó bortól 3 „orthó“-t (25 denár) és 5) a papság magán-javainak tizedrészét s évi jövedelmeinek felét, — hadiadóul 1522-ben megjelentek Lőcsén a királyi adószedők s házankint 1 frtot követeltek; a tanács a házakat figyelembe nem véve, kérte megállapítani az adót, mire a dicatorok 400 frtot kívántak, de hosszabb alkudozás után megelégedtek 225 frttal, a város hatósága alatt állott falvakra pedig 18 frtban *alkudtak meg*. Nem sokára vissza tértek s követelték a 225-öt meghaladó ház után az adót, — a tanács 175 frttal kielégítőket. Lőcsének rendes censusa ekkor 200 frt volt. Atzély János adószedő a rendes censuson felül még 500 frtot követelt a városon, de utóljára 10 frt honorariumot kapva, megelégedett a rendes összeggel. 1525-ben Lőcse census fejében 400 frtot fizetett, 1526-ban pedig régi pénzben számítva 500, újbán 1680 frtot. Sperfogel, ezen korban Lőcsének bírása keservesen panaszkodik az adószedők önkénye ellen.¹ Az országos törvények által megállapított általános adózáson kívül sok különös adónem is terhelte az egyeseket. Például a Szepességen átvitt áruktól szedett vám, melyet a szepesi várba kellett beszolgáltatni; a kolinóczi és más híd vámok; a vár és várórség fenntartására és ellátására szolgáló terményadók, melyeknek fizetésétől az egyház emberei sem voltak menttek, így az első szepesi prépostoknak évenként 500 kereszt életet (de omni genere frugum) kellett évenként a várba beszállíttatniok, mely teher alól 1297-ben véglegesen felszabadította a prépostságot III. András király.

Az országos adón felül a jobbágyokat a föld használatáért évenként fizetendő census is terhelte, melynek fejében terményt, marhát, tyúkot, libát, kacsát, sört, mézet, sajtot, kenyeret, kalácsot stb. szolgáltatottak. Ezeken kívül az örökjog elismerése fejében is teljesítettek készpénz vagy termény fizetést. A Máriássyak egyik öse Felka községének használatra átengedte a mai Batizfalu környékén volt Chetene-erdőt, miért az említett község örök bér czímen (titulo census perpetui) évenként egész a legújabb időkig két lepényt (duas placentas) adott a Máriássy-családnak.² 1280-ban Görgey Illés

¹ Wagn. II. 142. stb. lapokon. — ² Bárdosy Supl. I. 102.

a szepesi káptalan előtt Görgő község lakóival oly szerződést kötött, mely szerint ezek a pénz- és terményadón kívül örök időken át évenként 24 kalácsot (24 tortas) tartoznak a földesúrnak beszolgáltatni.¹

Az adó, vám stb. terhektől való teljes vagy részleges mentesség adományozását nem csak a királyok, hanem egyes nemes urak is gyakorolták. 1361-ben I. Nagy Lajos király a lechniczi kolostort mentette fel minden közteher és adózás alól. 1424-ben Zsigmond Csötröttökhelynek 31½ ezüst márka adójából engedett el 13%-nyit (4 lat híján 4 márkát), 1407-ben Gara nádor Szepes-Váralja lakóit a kolinóczi vám fizetésétől, 1418-ban Zsigmond Welbach lakóinak engedett vámmentes kereskedést az egész országban, 1464-ben Szapolyai Imre a késmárkiak szokásos évi adója és egyéb tartozásából 100 frotot, majd 1465-ben a vár közelében volt, de a zavargások alatt sokat szenvedett házak, illetőleg mivel a vár némely városi lerombolt házak helyére épült² és így az adó-alap fogyatkozott, adójából 9 frotot engedett el.

A *lucrum camerae* és az ennek helyére lépett aránylag csekély kapudó nem rótt volna elviselhetlen terheket a nép vállaira, de az itt vázlatosan említett különféle szolgálmányok, ha még hozzájuk vesszük a hadi terheket, az adózó nép helyzetét nem tűntetik fel kedvező világításban.

Hadügy. A középkori hadszervezetnek alapját a várszerkezet képezte. Habár a „*Castrum Scepus*“ okmányilag csak 1246-ban említettik, kétségtelennek tekinthetjük, hogy az már régibb idő óta jelentékeny tényezője volt a hadszervezetnek. A várhoz tartozó földek egy harmadát bírták a hadi szolgálatra kötelezett várjobbágyok, kik a földet szolgálatuk fejében kapták használatra. A Szepességre nézve nem találunk semmi alapot arra, hogy azt hadi tekintetben valamely más megye tartozékául vegyük, sem arra, hogy ahoz más vár területe csatlakozott volna s a XIII-ik század első felében (1216—1223) a szepesi várhoz tartozott birtokokat mind a mai Szepesvármegye területén fekvőknek kell felvennünk.

A várbirtokon lakó nép a hűbéri kötelezettség alól ki nem vonhatta magát és a birtokot el nem idegeníthette. De ezen általános elv alól a hont helyreállító IV. Béla király is tesz kivételt, mikor

¹ Bárdosy Supl. Anal. 324. — ² Miből biztosan következtethetjük, hogy a vár nem sokkal ezen év előtt épülhetett. Száz. 1372. 631.

(1262) megengedi egyik szepesi várjobbágnak, hogy az általa birt várföldet szepes-váraljai szász rokonainak eladhassa azon feltétel mellett, hogy a földdel járó hadi szolgálatot az új birtokos is teljesíteni tartozzék.

A várkatona annyi birtokot, rendszeren két telket (aratum, ekealj, à 120 hold) kapott, hogy a zsoldot nélkülözhetesse. Élethossziglan saját költségén kísérté hadba a királyt s kötelezettségét fia a birtokkal örökölte.

A várjobbágyokon kívül személyes hadi kötelezettség terhelte a lándzsásokat, a „filii jobagyonum“ nevű néposztályt és az „exercitantes nobiles de Scepus“ czímen emlegetett alsóbb rendű nemeseket. A Szepesség hadkötelezetteinek számát megállapítani nem lehet. IV. Béla 1243-iki azon oklevelében, melyben a lándzsás községek lakóinak régi jogait megerősítette, minden nyolcz „aratra“ à 120 hold = 960 hold után, rendel egy kellően fegyverzett harczost kiállítani. Vajjon a tulajdonképeni megye területére is ugyanezen mértéket alkalmazták-e, annál kevésbbé dönthető el, mert az adománylevelek igen általános kifejezéssel élnek. 1255-ben Ákos mester, mint királyi biztos, egy bizonyos Mytscheleth-et és Gyurkonak özvegyét s ennek fiait bevezette egy négy aratumot (480 hold) tevő föld birtokába azon kötelezettséggel, hogy az említettek személyesen tartoznak hadba menni és mindazon kötelezettségeket viselni, melyeket a szepesi várjobbágy-fiúk teljesítenek. 1274-ben Lorand főispán a király rendeletére bizonyos Tamás és fivére Domonkos, valamint ennek fiai részére két aratum területű várföldet hasit ki, hogy a várnép sorából nemességre emelt említettek azt oly joggal és kötelezettséggel bírják, minőkkel a szepesi harczosok (exercitantes in Szepes) saját földjüket.¹ III-ik András király 1300-ban Ipolyt szepesi kanonoknak több rokonát a várjobbágy-fiak sorából a harczoló nemesség sorába (in coetum et societatem exercitantium nobilium de Scepus) emelve azon jogokkal ruházta fel, melyekkel a király zászlaja alatt harczoló szepesi nemesek bírtak.² Még az előbbieken meghatározott nagyságú földterületnek, itten birtok nélkül nemesi jognak élvezetéhez köttetett a hadkötelezettség. 1297-ben III. András udvari káplánja Márk szepesi kanonok és fivére Mihály comes a „Korythnyk“ nevű erdőterületet kapták és az egész nagy birtokterület fejében ök és örököseik csak egyetlen embert tartoztak a királylyal hadba küldeni.³

¹ Wagn. I. 107. — ² Bárdosy I. 449. — ³ U. ott. 419.

A nagybirtokú adományos nemesek rendszeren nagyobb számú fegyverest állítottak. 1275-ben Botyz comes a szepesi vár ostrománál 24 emberét veszítette. Róbert Károly 1307-ben kelt adománylevelében említi, hogy Kokos mesternek (Berzeviczy) a szepesi vár visszafoglalásánál 32 harczosa és két rokona esett el. A hadkötelezettség olykor oly súlyos terheket rótt a nemességre, hogy egyesek kénytelenek voltak birtokaikat elzálogosítani vagy eladni. Mikor IV. László idejében a tatárok ellen fegyverkezett a nemesség, Lomnitzi (Berzeviczy) Rykolf költségeinek fedezése céljából 1285-ben Matheóczczal határos földjeinek felét megvételekre ajánlotta a nevezett község lakóinak; minthogy ezek szegénységük miatt nem vehették azt meg, a polgárok közös megegyezésével a birtokot Gochalcus bíró vette meg 20 ezüst márkán.¹ 1286-ban Miklós és István comesek, Zomboth fiai, Ztragar (ma Zsdjár) birtokukat a „Fekete erdő“-vel 450 ezüst márkán eladták Arnold comesnek (Görgey), hogy a kúnok által előidézett zavarok következtében felmerült hadviselési költségeit fedezhesse.²

A szepesi szászok V. Istvántól 1271-iki kiváltságlevelük értelmében, valahányszor király a hadba ment, 50 jól fegyverzett harczost tartoztak kiállítani.³ Róbert Károlynak 1312-ben kelt, az említett kiváltságlevelet megerősítő okmányában a szászoknak 24 városa, 11 faluja, curiája és több allodiuna van említve, de az ezek által kiállítandó harczosok számát nem érinti, csak azt mondja, hogy őket minden hadmenettől (Herfarth) felmenti, kivéve, saját vidéküket a Szepességet és annak határait, melynek védelmére minden erejükkel készen állani tartoznak.⁴

Azon körülmény, hogy Róbert Károly királyt, saját beismerése szerint Csák Mátéval szemben a szepesi hadak segítették győzelemre, arra enged következtetni, hogy a hadra kötelezettek száma itten a XIV-ik században tekintélyes lehetett.

A banderialis hadszervezet és a telekkatonaság rendszerének életbeléptetése Szepesmegyére az ország más megyéivel egyenlő kötelezettségeket rótt. A személyes felkelésre és telekkatonaság állítására kötelezett nemesség mellett a városok saját biztosságuk fenntartására és a királyi hadseregbe zsoldosokat tartottak. 1437-ben Zsigmond meghagyta Késmárknak, hogy biztossága céljából 100 zsoldos drabantot fogadjon fel és azokat a király részére fizetendő adóból

¹ Bárdosy I. 245. — ² U. ott. 249. — ³ Wagn. I. 189—192. — ⁴ Wagn. I. 197.

(census) tartsa ki.¹ 1526-ban Lőcsének 40 zsoldost kellett kiállítania, de pénzben kiegyezve 500 frtot (új pénzben 1680 frtot) fizetett a város.² Ugyanazon évben a mohácsi csata után Szapolyai János parancsára Lőcsre 80 embert küldött táborba, kiknek havi zsoldjára 400 frtot fizetett. Egy közvitézre havonként 3 frtot, a tizedesre 4-et számítottak zsoldtól. A Kassáig jutott városi hadak innen visszatérve széteszlottak.³

A szepesi X lándzsások községeiből vett legénység a magyar seregeknek egy külön, a király személyének oltalmazására rendelt kis osztályát képezte. Ezen kiváltságos rendeltetése némileg annak tulajdonítható, hogy a szepesi lándzsások a honalapításkor a Galiczia felé eső határok őrzésére itt telepedett magyaroknak egyenes utódai voltak.

A X lándzsások székének határán, Csötörtökhely környékén állott hajdan a németek által „Schützendorf“-nak, a latin okmányokban „Ballistarius“-nak nevezett község. A magyar „Lövé“- nevezetű községekkel azonosítható a név. Az 1356-ban még létezett községnek lakói katonák voltak, kik hajtógépeket, „Balista“-kat készítettek s azokat a hadban kezelték. A lőpor feltalálása és alkalmazása után lőfegyverek készítésével, golyó- és ágyúöntéssel foglalkoztak.⁴

Lándzsások széke. (Kismegye.) A mai Szepesvármegye területén külön municipiumként ősi idők óta fennállott a X lándzsások széke — Sedes decem lanceatorum — melyet a tulajdonképeni megyérealkalmazott „Sedes inferior“-tól való megkülönböztetés végett „Sedes superior“-nak, felső kerületnek és gyakran „Parvus Comitatus“-nak, Kismegyének is nevezték. Hány községet foglalt magában ezen kis megye eredetileg, megállapítani nem lehet. Bél a lándzsások lakóhelyeiül következőket sorolja fel: 1. Ábrahámfalva, 2. Levkócz, 3. Csontfalva, 4. Primótz, 5. Mahalfalva, 6. Komarócz, 7. Horka, 8. Szent-András, 9. Kisócz, 10. Hozelec, 11. Janócz, 12. Filicz, 13. Betlenfalva, 14. Hadusfalva. — 1802-ben, mikor a lándzsások széke a megyébe kebeleztetett, ezen községek képezték a Kis-megyét. De hajdan a lándzsások székéhez az említeteken kívül még más községek is tartoztak. Kitészik ez azon 1418-iki

¹ Supl. Anal. II. Kézirat. — ² Wagn. I. 145. Kassa 115, Bártfa 80, Eperjes 20, Kis-Szeben 10 zsoldost állított. — ³ Wagn. I. 148. Eperjes 50, Bártfa 50, Kis-Szeben 20 katonát küldött. — ⁴ Bárdosy: Moldaviensis vel Szepiensis de-
-cimae indagatio fol. 108. — Rupp: Magyarország helyr. II. 208.

okmányból, mely szerint Zsigmond király Réty, más néven Zalusan, ma Nemessány községet, melyet akkori birtokosa Réty Márton a X. lándzsások székéhez kebeleztetett, ezen kötelékből kivétetni rendelés azt a szepesi káptalan községeinek szabadalmaival bíró községek közé sorozza.¹

A lándzsás községek lakói katonák s ami ezzel egyértelmű, mind nemesek voltak. Az egykori lándzsás községeket a nép ma is „Zemanské dediny“ -nek, nemesi falvaknak nevezi. Ismételjük itten, hogy a szepesi lándzsásokat nem tekinthetjük a várjobbágyok egy faja² gyanánt. IV. Béla 1243-iki oklevele nem előkelőbb várjobbágyoknak ad új jogokat, hanem világosan mondja: *universis Nobilibus de Scepus eandem quam ab antiquo habuerunt, conservare volentes libertatem*“ ami egyenesen nemesekről szól és pedig régi nemesekről. A XIII-ik század végén, mikor az alsóbb rendű nemesség sokféle-kép elnyomatott, ezek is függő viszonyba juthattak a királyi ispánhoz, de a közönséges várjobbágyfiak sorába, kik a várjobbágyoknak is alantabb állottak, nem süllyedtek le. Egy, a várispánságokról írt nagybecsű műben III. András király 1300-iki adomány-levele idéztetik, melynek alapján a lándzsások a várjobbágyfiúkkal azonosítottatnak.³ Az idézett okmány szavai ezek: „Andr. d. g. R. H. fidelis suo, Comiti Nobilium, filiorum jobagionum de Scepus“, ha ezt így olvassuk „Comiti nobilium filiorum jobagionum de Scepus“ a nemes várjobbágyfiúk comesének, az eredeti szöveg szerint pedig a nemesek és várjobbágyfiúk comesének szól a rendelet, — a lándzsások nemesi volta mindenképen sértetlenül marad.

A X. lándzsások székének, melyek lakói közül tizen állandóan a király testőrségében szolgáltak, 1243-ban IV. Béla király megújította régi kiváltságait, nekik következő jogokat adva: Nem tartoznak semmiféle adót vagy collectát fizetni, ha csak az az összes királyi szolgálkra (servientes regis = alsóbb rendű nemesek) és minden más nemesekre nem kötelező. Szepes vásárain és határvámjain (per portas) sem ők, sem jobbágyaik vámot nem fizetnek. Négy telek után egy rendesen felszerelt (decenter armatum) fegyverest állítanak a király zászlaja alá. A szepesi főispán fölöttük és jobbágyaik fölött csak lopás, pénz- és tizedügyekben ítélni, kisebb ügyeik intézésére saját bírót választ-

¹ Leleszi levélt. v. ö. Bárdosy: Amimadversiones etc. Budae 1792. 14. és Magy. Tört. tár LX. 137. — ² Pesti Fr.: A várispánságok története. 60. 442.

³ Pesti Fr.: A várispánságok története 60. 444.

hatnak maguknak. Párbaj közöttük csak a király előtt ítéltető meg. A szepesi főispán önkényesen nem szállhat meg náluk. Összes vagyónuk a női ágban is átörökíthető, de az örökös a kötelezettségeket is átveszi az örökhagyótól. Kétes esetekben mindenki 6 eskütárrsal (7-ed magával) tisztázhatja magát, lefizetvén 40 denárt. Akit pénzbírságra ítélnék, a bírságot a kerület szokásai szerint fizesse.¹

Ezen joglevél alapján a Kismegye önálló törvényhatósági, az ország más megyéivel egyenlő jogokat gyakorolt. Közte és más megyék közt különbségül csak azt hozhatjuk fel, hogy Szepesmegyének főispánja egyszersem mind mindenkor főispánja volt a lándzsások székeinek, a kismegyének is. Volt itten külön alispán, (vice-comes), szolgabíró (comes nobilium), megyei gyűlés és törvényszék. Külön pecsétjén egy medve alakja volt bevésve. A székek főhelye volt Ábrahámfalva, hol a megyei gyűléseket rendszeren tartották, melyeknek helye azonban gyakran volt Bethlenfalva, sőt a szék kebelén kívül eső Csötörtökhely is.

A szepesi lándzsások mindig féltékenyen őrizték IV. Béla királytól nyert fontos jogait s azok élvezetében igyekeztek magukat minden adott alkalommal megerősíttetni. 1311-ben Bene „comes nobilium de Scepus“, a szepesi nemesek ispánja Omode nádor által erősíttette meg az 1243-iki joglevelet.² 1312-ben Róbert Károly, majd 1511-ben II. Ulászló királyok erősíték meg azt. Ezen utolsó megerősítő okmányban neveztetnek a szepesi lándzsások az: „Universitas nobilium X Lanceatorum de terra Scepus“ czímen.³ Az eredeti oklevélnek 1847-ben nyoma veszett.

A. szepesi szászok földje. A vendégszeretet classicus földjének. Magyarországnak kies bérczvidékén, a Szepességen, mint láttuk, a XIII-ik század közepén telepedtek meg a Rajnáld comes vezetése alatt II. Géza király által befogadott szászok. Az erőteljes munkabíró fajnak kétségkívül már a betelepülés alkalmával külön jogokat adott a telepítő király s a gyarmatosok: „Universitas Saxonum Terrae Scepus“ és „Universitas XXIV. Regalium Civitatum“ czímek alatt régi időktől fogva századok hosszú során át municipális jogokat élvezve éltek a szép földön.

Csak röviden kell vázalnunk a szepesi szászok közjogi állását, hogy mindenki meggyőződhessen arról, hogy hazánkban a „hospites“

¹ Bárdosy I. 34 stb. — ² Acta Petroczyana 15. sz. — ³ Bárdosy: Animadversiones. Budae 1792. 33.

névvel jelölt idegenek csakugyan a legszélesebb körű vendégjogot élvezték és panaszra okuk soha sem volt.

Az „Universitas Saxonum terrae Scepus“ következő 24 község-állott: 1. Lőcse, főváros. 2. Késmárk. 3. Leibicz. 4. Durand. 5. Ruszkinócz. 6. Béla. 7. Menhard. 8. Zsákócz. 9. Sztrázsa. 10. Szepes-Szombat. 11. Matheócz. 12. Müllenbach. 13. Nagy-Szalók. 14. Felka. 15. Poprád. 16. Káposztafalu. 17. Csötörtökhely. 18. Illésfalu. 19. Igló. 20. Ódorin. 21. Szepes-Olaszi. 22. Welbach. 23. Szepes-Váralja. 24. Kurimján.

A szepesi szászok legrégebb szabadság-levelét nem ismerjük. A tatárjárás zivatarja súlyosan érintette a még aránylag új telepét, hihetőleg ekkor veszett el a különjogok alapját képezett levél s a vérszóból a Látókövön (Schauberg, Lapis refugii) megmenekült és régi telepeit visszafoglalt nép V. István királynak 1271 nov. 24-én kiállított oklevelével nyerte közjogi állásának új rendezését.

A most említett oklevél következő lényeges jogokat biztosította és kötelességeket szabta meg a szepesi szászok részére: földbér czimén évenként szt. Márton napján 500 budai súlyú ezüst márkát fizetnek a királynak; egyébként szabadok az országban bárhol szokásos vagy behozandó minden nemű pénz- és termény-adóktól. Az egyes községek adómennyiségéről tudósítással nem bírnak; Csötörtökhelyről tudjuk, hogy Zsigmond király 1424-ben a község 31 $\frac{1}{2}$ ezüst márka adójából 13 $\frac{1}{10}$ -ot elengedett, a Késmárk kiváltságait 1269-ben megerősítő oklevélből kitetszik, hogy a szepesi szászok akkor a földbérnek $\frac{2}{3}$ -át finom ezüsttel, $\frac{1}{3}$ -át denárookban fizethették. Nagy-Eőr lakói 1306-ban az „ad mores hospitum“ fizetett 24 ezüst márkán felül 2 db szarvasmarhát, 1 hizott sertést, 60 galambot és ugyanannyi tyúkot adtak földesuruknak és a szepesi főispánt évenként egyszer megvendégelni tartoztak. A király zászlója alá lándzsával és nyárrsal (Spies) fegyverzett 50 harczost állítanak mindannyiszor, a hányszor a király az ország határain belül vagy azokon kívül hadat visel, vagy a sereg gyakorlása azt igényli. Az ország báróival és csapataival körükbe jövő királyt megérkezése- és elutazásakor gazdagon és illően megvendégelik. Azon szolgálatok fejében, melyeket a királynak, vérüket ontva több alkalommal teljesítettek, megengedtetik nekik: saját grófot választaniok, úgy, hogy őket a királynak semmiféle bírósága elé idézni nem szabad s minden ügyekben csak saját bíráik ítéhetnek, földjükön megszűnven a megyei főispánnak hatásköre. Plebánosaikat szabadon választhatják. A régi pénzt

évenként virágvasárnapján váltják be a királyi kamaránál s hozzák forgalomba az újat. Területükön szabadon gyakorolják a halászatot, vadászatot; erdőiket kiirthatják és szántóföldekké alakíthatják. Az évenként 5 lóval hozzájuk küldendő 4 királyi adószedőt a 300 márka teljes lefizetéséig kötelesek tisztességes ellátásban részesíteni. Végre érczeket szabadon kutathatnak s a kiaknázottakat feldolgozhatják és felhasználhatják.¹

Róbert Károly király azon jó szolgálatok jutalmául, melyeket a szepesi szászok a Csák Máté ellen Rozgonynál vívott csatában neki tettek, 1312-ben megerősítette az említett jogokat. A szepesi szászoknak gyorsan növekedő jólétére mutat, hogy Róbert Károly az addigi 300 ezüst márka adót 1400-ra emelte, és hogy az egyes városok és községek mellett számos majort és egyéb mellékbirtokot foglal a szászok területébe.² A nagy adóemelés kárpótlásául felmentette őket a fentebb említett hadállítástól, csak saját vidékük védelmében kötelezte őket személyes felkelésre.³

A szepesi szászok területe a „Comes Terrestris, Landgraf, Comes Provinciae, Comes Saxonum“ címek alatt szereplő szepesi szász grófnak hatósága alatt állott, ki esküdtjeivel, a városok bíráival és előljáróival a „provincia“ fővárosában Lőcsén tartotta a szászok egyetemének közös ügyeit intéző gyűléseket, melyek törvényes erővel bíró határozatokat hoztak.

A fentebb mondottak után tehát a szepesi szász nép önálló, független jobbágyi alárendeltségtől és kötelmektől ment, a bíró előtt egyenjogú, szabad birtoklási és a birtok élvezetében háboríthatlan joggal felruházott nép volt, szóval egyházi, művelődési és politikai tekintetben ama rendszeresített autonómiával bírt, mely után maga a honalapító törzs népe évszázadokon át epedett, s melynek áldásai-ban — milyenek a törvény előtti egyenjogúság, a birtok szabad haszon élvezete és rendelkezése, a jobbágyi viszony megszüntetése stb. — csak a későbbi korban (1848) hétszázhat év múlva részesült.

A szepesi szászok grófjai közt első volt a telepítést eszközölő *Rajnauld*, kit a hagyomány a szepesi szászok hercege, „Fürst der Zipser Sachsen“ czímen emleget. Kivüle sem hagyomány, sem okmány nem említ senkit, ki a szászok grófjai közt „Fürst“ czímet viselt volna.

A tatárjárást megelőző időből a grófokat nem ismerjük. Ettől kezdve említettnek:

¹ Wagn. I. 189. — ² Wagn. I. 196. stb. — ³ Wagn. 197.

1241. *Jordán*, ki szásaival a tatárok elől a „Lapis refugii“-ra menekült.

1257. *Geublin* (Goblin).¹

1270. *Arnold de Garga* (Görgey).

1271. *Detricus*.

1278. *Herno*.

1280. *Görgey Illés*, comes saxonum et latinorum.

1292—1297. *Hillbrandus*, Hildebrandus vagy Helbrandus,² comes de Lewche.

1299. *Jordán*.

1307. *István*, ki a Berzeviczy- és Görgey-családok közt folyt, fentebb ismertetett pört mint békebíró intézte el 1307-ben.

1307. *Jordán*.

1312. *István*, Görgey Illés fia, ki 1312-ben Róbert Károlytól kieszközölte a szászok jogainak megerősítését.

1326. *Gyula*, Hanus fia.

1328. *István*, ugyanaz, a ki 1312-ben.

— —. *András*, egy évszám nélküli okmányban említve, I. Lajos királyt kérte, hogy a csötörtökhelyieket védje meg Tamás mester, szepesi várnagy zaklatásai ellen, ki az említettektől 4 telek földet jogtalanul el akart sajátítani.³

1347. *Titus* (Tetus).

1360. *János*, Schurke néven is említettik.

1407. *Jakab*, Kuagai.

1412-ben bekövetkezett a 24 szászközség közül a XIII városnak Podolin, Gnézda és Lublóval egyetemben történt elzálogosítása. Az el nem zálogosított szász községek közül Lócse és Késmárk szabad királyi városokká lettek, a többiek idővel földesúri hatóság alá kerülve elveszítették külön jogaikat s lakóik a közönséges jobbágyok sorsára jutva, német nemzetiségüket is elveszítve eltótosodtak. A lengyel uralom alá került részek történetét „Emlékkönyv“-ünknek egyik következő czikke tárgyalja.

A szepesi szászok igazságszolgáltatása. A szepesi szászok igazságszolgáltatásának alapját az 1271-iki szabadságlevél képezi. A tartományi gróf hatáskörébe tartoztak a kisebb adósági és személyes ügyek; — az ingatlan vagyronra, határkérdésekre, gyilkosságokra vonatkozó ügyekben együtt járt el a főispánnal,

¹ Száz. 1372. 219. l. — ² Száz. 1372. 229. — ³ Wagn. I. 208.

ki egyszersmind felebbviteli hatósága is volt, de mindenkor a szászok külön törvényei szerint tartozott az ügyeket megítélni. 1328-ban a főispán helyettesítésére egy „vicarius“ neveztetett ki, kinek a gyilkosság, csonkítás és súlyos sebesítés eseteiben a tartományi gróffal együtt kellett eljárnia. A szász provincia particularis törvényeinek tudtunkkal legrégebb, a XIV-ik század végéről való kézírata a löcsei városi levéltárban őriztetik. Ebből adta azt ki a tudós jezsuita Wagner¹ s utána mások is, csak az kár, hogy az eddigi összes kiadások az eredetinek nyelvi sajátságait egészen mellőzők és hibásak.

Pecsét. Az önálló testületet képezett szepesi szászok külön pecsétjének két alakját ismerjük. Az 1294-ből ismert legrégebb pecséten két fa között csúcsos fedelű ormos torony áll, melynek ajtajára a magyar kettős kereszt van illesztve. Körirata: Sigillum Saxonum de Zips. Egy másik, 1307-ből való pecséten a kettős kereszt czimer-pajzsra helyezetten van a torony oldalára illesztve. Lőcse város levéltárában egy 1319-ből való okmányon a régi szász pecsétnek szépen megőrzött példánya látható.

Bányavidék. Közigazgatásilag és törvénykezési tekintetben is önálló, negyedik területet képezett a szepesi bányavidék, melynek kifejlődését fentebb láttuk.² Ezen vidéknek a megye hatóságától önállósága IV. Béla király által Gölniczbányának adott szabadságlevelében gyökereszik, mely kimondja, hogy Gölniczbánya polgárai a városban és annak határai közt előforduló minden ügyben: vérontás, lopás, rablás stb. felett végérvényesen ítélnének.³ Midőn a felső magyarországi bányavárosokat, köztük legelőször Gölniczbányát, 1327-ben Róbert Károly király Selmezbánya jogaiban és szabadságaiban részesítette, mely jogok és szabadságok az összes szepesi bányahelyeknek közös jogaivá lettek; a bányavidék egészen kikerült a megye hatósága alól. Az egyes községek belügyeiket önállóan, szabadon választott bíráikkal intézték, a 16 denárt meghaladó törvénykezési ügyekben a gölnicz-i tanács és választott bíróság ítelt, melynek hatáskörébe tartozott a bányavidék községei közt előfordult minden bányajogi-, határkérdés és minden felebbezendő ügyben ítélni. Gölnicz- és Szomolnokbányának külön kamara grófjai („comes montanus, comes camerae, iudex montanus“) voltak. Az utóbbi város tanácsának hatósága szintén kiterjedt a város határában alakult bányatelepek lakóira.⁴

¹ Wagn. 240—261. — ² Lásd 321—322. lapon. — ³ Wagner I. 194. —

⁴ Ezekre l. Wenczel id. mű. 75. stb. l. — és Krones: „Deutsche Geschichts- und Rechtsquellen aus Oberungarn“, Arch. für. oesterr. Gesch. XXXIV. B. 213. stb. l.

2. Közgazdasági és közművelődési viszonyok.

Az anyagi és szellemi műveltségnek magasabb fokára csak oly nép emelkedhetik, melynél a szabad fejlődésnek nem állanak gátolóan útjában politikai és társadalmi akadályok. Megyénk hajdani politikai viszonyainak ismertetéséből kifolyólag állíthatjuk, hogy hazánk kevés vidékén található fel oly mértékben a civilisatio gyors fejlődésének kedvező feltételei, mint a Szepességen a XII-ik század közepétől kezdve.

Földmivelés, állattenyésztés. A Szepességet a honfoglalás ideje óta „Terra Scepus“ néven ismert királyi birtok gyanánt láttuk szerepelni. Természetesnek fogjuk itten is találni azt, hogy a legelső megtelepülő magyarok az itten talált, habár csekély számú, szláv lakosokat jobbágyi helyzetre szorították, mit igazol azon körülmény, hogy a „nobiles de Scepus“ a tatárjárás előtt jobbágyokkal birtak. Ugyancsak a tatárjárás előtti időben, a honfoglalás idejétől kezdve itt vannak a fejedelmi, királyi várirtokokon a várjobbágyok, várnép és udvarnokok, kik földmiveléssel, állattenyésztéssel és vadászattal foglalkoztak. A telepítés menetéből láttuk, hogy a XII-ik század közepéig csak a Hernádvölgye volt népesítve. A Poprád felső völgyét a II-ik Géza korában betelepített szászok hódították meg a culturalis élet alapjául szolgált földmivelésnek, jogot nyervén a rengeteg őserdőknél irtására és szántóföldekké átalakítására. Hosszú idő telt el, míg a szász települők nagyobb mérvű iparra adva magukat, kifejtették a városi élet feltételeit. Még 1271-ben is, mikor V. István megerősíti jogaikat, így jellemzi őket: „quia homines sunt *simplices*,... *agriculturis* et *laboribus* intenti“, ekkor is fő foglalkozásuk még a földmivelés, de már az iparágakkal („*laboribus*“) is foglalkoznak. A földmivelést nagyon előmozdította náluk a szabad birtokolás, mely nem csak eredeti telepeikre vonatkozott, de nemesi birtokok vásárlására is képesítette őket. A várjobbágyok, várjobbágyfiak és más nem nemesi osztályokhoz tartozott embereknek is megadta a király a szabad birtokvásárlás jogát, sőt az adományos nagybirtokos nemesek és egyházak is fel szabadíthatták jobbágyaikat és a scültetiák keletkezése mind több földet von a művelés körébe. A XIV. század közepén már a megye egész területére kiterjedtek az őstermelés egyes ágai, melyek közt már a XIII. században gyümölcsenyésztés is tért foglalt. Egy

1293-iki okmány a Kis-Semenehegy aljában elterülő, gyümölcsfákkal beültetett területet említi.¹

A királyi adomány-levelek mint külön jogokról szólnak a vadászatról, halászatról s egyes községek lakói a terményeken és házi állatokon kívül halat és vadat is szolgáltatnak be a földesúrnak. A haltenyésztés céljából általánosak a mesterséges halas-tavak. Az Árpádok alatt nálunk országszerte üzött halászatról feles számú okirat tanúskodik. Névszerint Szepességet illetve találjuk: hogy V. István király 1271-ben a szepesi szászoknak többi kiváltságai között a halászati jogot is megadta; ugyan azt a jogot kapták a gölnicz-bányaiak (Endlicher Mon. Arpad. 297. l.); a szent-antali karthausi — vörös — kolostor 1381-ben stb. A halászati jogot gyakran maguk a földesurak is a betelepítés alkalmával megadták alattvalóiknak. A halas-tavak között említettnek: a filiczi (IV. Béla alatt), továbbá a szepes-bélai, greniczi. ad. a. 1291., poprádi, szepes-szombati, kubachi ad. a. 1291., kolbachi, (Szepes-Váralja mellett), landoki, landoki-víz mellett, nádasdi (Trsztyán) stb. Dr. Ortway² szerint az összes tóvizek 0,5-a a Szepesség (a XIII-dik század végeig) területére esett. Hogy méhészettel is foglalkoztak már a XIII. században, ez Muthmer szepesi prépost 1273-iki végrendeletéből kitetszik, melyben a mezőgazdaságnál szükséges házi állatok jókora bőségéről intézkedvén, (úgy mint 4 lórol, 8 tehénről, melyekből négy darab szent-mihályi — kis-szalóki — és két darab visokai — hradiskói — majorjában, 90 darab sertésről, melyekből 30 darab Kis-Szalókon, 124 darab juhról, melyekből hét darab Visokán elhelyezve volt, s számos bivalyról, azonkívül pedig egy marhaállományról a szepesi várban, melyet a várnagynak hagyományozott) Luchkán — Lucska — birt méhesről is rendelkezik, még pedig úgy, hogy annak egyik fele a káptalani harangozónak, másik fele pedig a szepes-váraljai káplánnak jusson. (Szepeskáptalani levéltár XII. Fasc. 1. Nr. 1.)

Földbirtok ára. A múlt századok birtok viszonyainak kimerítő képét adni az éreztben még igen csekély anyagkészlet mellett nem lehet, mégis felhozunk néhány adatot, melyek a hajdani közgazdasági viszonyokra vethetnek némi világosságot. 1294. Édes Miklós a stojani lakosok részéről megjelent a szepesi káptalan előtt, a midőn t. i. Hildebrandus comes, Gnay-nek (Ganócz?) faluban levő örökségének negyed-résztét 20 márkáért Stoján Lászlónak eladta. Egész Gnay-nek falu

¹ Szep. Hirn. 1885. 38. sz. — ² Dr. Ortway Tivadar. Magyarország régi vízrajza a XIII. század végeig stb. Budapest 1882. 354., 355., 357. l.

pedig eladatott Stoján Miklósnak 60 márkáért, a III. Bélától nyert összes szabadságokkal együtt. (F. VIII. 2. 180. l.) A szepeshelyi hiteles levéltárnak egy 1306-iki földbirtok áráról szóló okmánya szerint egy bizonyos Tóbiás, Levkócz és Menhard közt fekvő, egy aratrum (120 hold) területű birtokából Lewkfalvai Rudolfnak és Didacusnak 80 holdat eladott 50 ezüst márkáért. (A márkát 4 arany forinttal, 1 arany forintot pedig mai 6 frt o. é. számítva a 80 hold föld ára 1920 frt o. é. volt.) — 1320-ban Verner de Villa Lewk Levkóczon 80 hold mivelt szántóföldet szintén 50 ezüst márkán adott el. — 1329-ben Jakab, Jank fia, Péternek és Miklósnak a Lewk fiainak, a most érintett helységben 18 hold szántóföldet 9 girán = márkán adott el. (Tört. tár. IX. 116. l.) 1330-ban Gianknak fia Eugen Tóbiás mester leányától Margittól Kriegh község nyolczadrészét 17 márkáért vette meg. — 1354-ben Gyule fiai Hank, Tamás és Péter eladták nemesi curiájukat, egy „laneus“¹ területű földjüket, malomrészüket és sörfőzőjük fele használatát 17 márkáért. Ugyanezen évben Gyanfalvai Mikes unokája Péter megvett Perényi Miklós leányától, Chonch asszonytól 4 egész curiát és egy curiának negyedét 10 márkán. — 1383-ban Menard batizfalvi scultetus úrbéri birtokából 8½ vesszőnyi földet eladott a stólai benedictinus apátságának 65 arany forinton. Ha a lent idézett számítás szerint a 8½ vesszőnyi terület — lenne 1912 m²-el, ezért óriási ár lenne a 65 arany forint. Számításuk szerint 8½ vesszőnyi terület = 777 katastr. holddal s az ár holdankint 836 arany forint, mi szintén nagy ár, viszonyítva a fentebbiekhez, hol a földnek holdja 25 arany frtba került. 1405-ben a Berzeviczy és Tarkői nemes urak Erdőfalva (Ó-Leszna) községet 600 arany forinton vették meg. Az említett község mai összes területe 3336 katasteri hold. — 1412-ben a szepesi káptalan bizonyítja, hogy Mihály de Meldur, Hauk fia egy kőházát Stojánfalván 450 forintért eladta Szepes-Szombat városának. (Supl. Anal. II.) — 1449-ben Schzitniki Kisztner egy erdőterületet Stoos

¹ Egy Laneus = 12 virga (vessző, Ruthe), 1 virga = 16 ulna róf és egy láb. = 16½ róf. (Wagn. I. 444. — Bárdosy I. 141.) Márki S. szerint (Magy. tört. életr. Bpest, 1884. I. évf. II. füz. 168. l.) 8½ virga = 1912 m²-el. E szerint 1 laneus = 12 virga = 26993 m², ami körülbelől megfelelne 1 (katastr.) holdnak = 1200 □ öl = 29193 m². — Ezen számítást azonban nem helyeseljük. Werbőczynél P. I. Tit. 133. §. 47. alatt fametszésben levő mértékről írja: „ista mensura sedecies sumpta, facit unam mensuram, sive ulnam regalem“. A 183 cm. hosszú minta 16-szor véve = 2949 cm. 1 laneus = 12 virga = 192 ulna = 566016 m. 1 laneus² = 32037 m² = 1097 magyar hold.

határában 23 arany forintért adott el a menedékkői karthauziaknak. A birtokeladásnak sajátos okát látjuk 1485-ben, mikor Csepanfalvai Soldnar Mihály egy bizonyos Demeteren elkövetett gyilkosság és más erőszakoskodásai miatt Kázmérfalván (ma már nem létezik) volt egész birtokát, úgy látszik itéletileg, kénytelen volt 4 arany forintért eladni Aranyos János deáknak.

A fentebb felhozottakból látjuk, hogy mily nagy ára volt már akkori időben is a telkeknek, de előfordultak máskülönbösen esetek, melyekben a telkek feletté olcsón is eladattak. Így történt, hogy 1340-ben bizonyos Cocus Mihály, Obus Mihálynak fia, Anna hitvesével és gyermekeivel együtt a falujában alkotandó scultetiát bizonyos más Mihálynak, Márton fiának de villa Kazmery „pro decem marcis grossorum“ eladta.¹

Nemes földbirtokosok. A megye területén hajdan élt s részben még ma is élő nemes birtokos családok, melyek közül többnek esetleg ma viselt neveit a középkori diplomaticai nyelvnek a családi nevekre vonatkozólag igen hiányos szerkezete mellett megállapítani nem lehet, — következők voltak:

Achel György bír Körtvélyesen 1403² P. (= Petroczyana.)

Alez Mátvás, Petróczy Pál fia, bírja Petróczot 1463. P.

Aurifaber István, odorini birtokos 1263. P.

¹ E scultetiához vagyis bírósághoz az alkotandó telepen, következő javadalmak voltak kapcsolva: egy egész házhely a hozzá tartozó földekkel — una curia cum integro lanco terre ad eandem pertinente — fél malomjog a helység határában, mely malmot az új Schultheis saját költségén építheti fel, törvénylátási jog azon pörökben, melyeknek taksája egy fertot meg nem halad, s az onnan bejövő bírság, a nagyobb pörök bírságának harmadrésze. Ezenkívül a kiirtandó erdő helyén keletkező telepre nézve meghatároztatik, hogy az új lakosok tíz évig minden adótól mentek lesznek, a tíz év eltelte után pedig minden házhelytől s a hozzá tartozó földektől évenként egy girát — denarium numerum Scepusiensis — t. i. szt. Iván napján 16 garast — grossos —, szintén amnyit külön-külön szt. Márton napján és a nagybőjt közepén fizessenek. A földesuri jog elismerésül — ratione honoris — pedig az egész község minden husvétkor négy bárányt és tizenkét sajtot, s minden házhely négy tojást, szt. Ilona napján minden házhely egy csibét, egy kalácsot — tortam panis — s egy sajtot, s végre minden karácsonykor mindenik házhely egy köből zabot, egy csibét és egy kalácsot tartozzék adózni a földesurnak. Ellenben a lakosok mindegyike tetszése szerint építhet sörházat. (Tört. tár. LX. 117. és 118. l.)

² Zsigmond király 1403-ban a hűtlenségről vádolt szepesvármegyei körtvélyesi Györgynek (dicto de Achel) élete és javaira kegyelmet ad. (P. ad a. 1403. 97. sz.)

- Baluch, István, birtokos Gergowon (Görgő) 1456.
Bank Hermann, a sýgrai birtokos fia 1305. P.
Bartus Katalin özvegy, Kunczlai markusfalvi (Villa Marci) birtokos leánya, bír Csepánfalván és Gánócson 1351. P.
Bask Tamás, birtokos Jamnikon 1442.
Bencsik Lázár és Mátyás, szent-andrási birtokosok 1517. és 1520.
Berzeviczyek. — Adolff, első szepesi prépost és nővére II. András-tól adományt nyernek egy Poprád-folyó menti erdőterületre, mely 1246-ban Béla király által Rutker fiaik Rikolf és Herrmann részére megerősítettett. Rikolf és Polán 1278-ban nyerik Farkasfalur és Pokojt. Rikolf 1313-ban bírja Farkasfalut. (W. I. 103.) János és Mihály 1320-ban bírják Fridmant. B. — Péter 1425-ben Jamnikot kapja. (W. I. 140.) Ferencz 1520-ban bírja Kakas-Lomniczot. Henrik és Péter 1403-ban, Szaniszló és István 1477-ben bírják Liszkovánt és Wagendrüsselt. 1405-ben Erdőfalvát (Alt-Walddorf). Kokos magister 1300-ban Ewrt (Nagy-Ör). 1319-ben ajándékozza Lechniczet a karthausiaknak. Hereich de Berzevicze 1445-ben Nagy-Lomnicz és Zepfalva (Hunfalva?).
Betlemfalvai Péter, (Petrus de Betlemfalva) 1325-ben bírja Betlemfalvát. Betlem fiai: János és Péter 1318-ban bírják Miklósfalvát. (Supl. An. II.
Bogus magister, Bogumér lipői alispán fia, 1321-ben bírja Schönawt (Sunyava). (Fehér VIII. 2. 299.)
Borsvai Péter, 1441-ben Dományócz, Lomnicza, Édes és Zsibron.
Borza Jakab de Zsegre, 1456-ban Petróczon bír; Borza Erzsébet és Mátyás 1448-ban Kis-Szalókon.
Both Mátyás, Simon és Tamás bírnak 1521-ben Miklósfalván.
Brem, 1256-ban bírja Odorint.
Chonch, comes de Perén leánya és Máriáss neje 1354-ben markusfalui részbirtokot szerez.
Chudrun és fia 1296-ban bír Görgön. (Dr. Ortway Tivadar. Magyarország vízrajza stb. Bpest. 1882. I. k. 156. l.)
Conrad, Herrmann fia, alsó-szalóki soltész és birtokos 1322-ben.
Cozme, Poch de Graues vocatus. 1344-ben bírja Grauesot.
Csorba András, 1514-ben Kissócson és Miklósfalván.
Csudák Dorottya, Miklós neje 1444-ben Aranyas-pusztát bírja.
Darholecz Pál, Csepánfalván. Liszkoveczen és Wagendrüsselben 1466. és 1482-ben: Markus-, Batis-, Gerlachfalván, Teplicza, Liszkon, Jaloba (Zavadka) Goldbach és Chetene-pusztát 1467-ben.
Domokos, Togyas fia Janócson 1341-ben. P.
Édes Miklós 1294-ben bír Stojánfalván. (F. VII. 2. 180. l.)
Édes Miklós és Dorottya özvegye, 1415-ben bírnak Betlem- és Tronfalván.
Ekkárd, 1314-ben Baldócson. (S. A. II.)
Egyed (Egidius) és Hensch 1349-ben 10 hold mivelt földet vesznek Csonfalván.
Eugenius, János fia Dobrán és Rudnán (Harakócz) 1293-ban.
Fias Miklós, lásd: Jekelfalussy.
Folkus, Folk fia 1323-ban Chantán (Csonfalva).
Frank Tamás, Castellanus de Scepus, 1322-ben Slawkon (Alsó-Szalók).

Fyle, kinek nevéből állítólag származik Filicz falu neve, IV. Béla király alatt bírja Filicz falut. (L. Poprád város levéltára).

Gahan Erzsébet Csencsiczen 1349.

Galicus Péter, vice-castellanus de Scepus et Lubó. 1329-ben szerzi Édusfalvát (Hadusfalu).

Gerus, Voytha fiának fiának Demeternek leánya, 1370-ben bír Petronch és Sygrán.

Gewbel Hedvig, János neje 1459-ben bír Krompachon.

Giank, Jenő fia 1330-ban Krighen.

Göbel György 1493-ban Betlenfalván.

Görgöy. 1256. IV. Béla Jordánnak Arnold szepesi főispán fiának birtokot ad a Poprád mentén. — 1278-ban Jordán fia Illés adományul kapta Görgőt. — 1282-ben Illésnek IV. László eladta Daróczot (Draveczi). 1293-ban Detrik fia Arnold megszerzi Zsdjárt. 1297-ben János és Gyula birtokosok Malduron. 1299-ben Jordán bírta a Lapis-refügiút. 1300 után ő birtokos Vitkóczon. — De Gargow Gergely 1333-ban Görgön. — De Garga Benedek 1452-ben Kagyóczon (Ordzovján); Szent-Györgyön és Szent-Lőrinczen (Brutócz). — De Gargó László 1462-ben Görgön. — De Görgő Benedek 1501-ben Felső-Szalókon. — Jordán, comes Saxonum 1302-ben Eört (Nagy-Ör). — Nicolaus de Gargow 1333-ban Mathei Villának Matějócz felét ajándékozta a stólai kolostornak. — István, szászok grófja 1323-ban bírja: Teut-Görgöt, két Répást, Toporoh, Schönwald, Szent-Margith-át, Richwald, továbbá Szent-Péter, Bender és kis Toporoh praediumokat. — István, Illés fia 1310-ben bírja Villa Répás melletti új telepítvényt és Krompachot Kalós (Kalyava) birtokkal.

Gebelfalvay Ilona és Miklós, 1480-ban bírják Gebelrálvát (Buglócz) és Baldóczot.

Gahan Erzsébet, 1349-ben bír Csencsiczen.

Gebelfalvay László, Péter, János és Margit 1462-ben bírják Gebelrálvát.

Gyánfalvai¹ Péter, 1354-ben eladja markustalvi jószágát.

Gublin, löcsei bíró, 1308-ban bír Gaan-ban (Gánócz) P.

Gubel özvegye, 1280-ban Olusán (Ulozsa²). Száz. 1872. 225. l.

Gueblin és Hermann testvérek. 1258-ban Trsztyánban.

Gyunge Ágota leánya, 1352-ben Harakóczon.

Haman János, 1505-ben Zeuzelch (Hozeleczi, Oroszka).

Hauk Tamás és Péter, Gyula fiai 1354-ben Szent-Györgyön és Hundertmarkon.

Hem, Hennyg fia Kolcsván 1464-ben.

Henin gús comes, 1297-ben Görgön. Henkel János, löcsei plebános 1519-ben Krompachon.

Henschmann Henrik. Novo-Ruzsbachon 1399-ben.

Herzeg, Simon fia 1321. Szepesházán (sic) (Hunfalu?).

¹ Ghan, Jank, Kanfalva, Kloszdorf és Nameszke, másképen „Byankovszky praedium“ is, — puszta Kolbach és Ordz ovján között. — ² Olus = Ulozsa l. Dr. Ortway, id. m. I. 199.

- Heyndericus, szepes-váraljai bíró 1314-ben Baldócson.
Hylla, Mathaeus comes özvegye 1322-ben bír Matejócson.
Hilbrand, Miklós soltész fia 1399-ben New-Lomniczon.
Holly Mátyás de Jablonicza, 1511-ben bír Mikro-Lomniczán, Maldur, Krih és Kis-Lomniczon, végre 1519-ben Zsdjár (Betlemfalu melletti praedium).
Huruzk, Iroszlay de Scopus fia, 1230-ban Görgő mellett.
Hylla, Mátyás comes özvegye 1322-ben Villa Mathaeiben.
Hannus, kamaragróf 1297-ben III. Andrástól földeket kap Kis-Gelnuch (Gölnicz) folyó mellett. (Árp. Új okm. V. 169.)
Janusfalvay Jakab, Tóbiás fia 1423-ban Körtvélyesen.
Jánosfalvay János, Miklós fia 1341-ben Jánócson.
Jempniki (de Jempnik) Balás, László fia 1399-ben Jamnikon.
Kaczinca János, 1479-ben Nagy-Lomniczon, Haraszt és Farkasfalun. —
László, 1979-ben Yöröshegh alis Pálócson (ma Porács.)
Kálnay Miklós, 1508-ban bír Edusfalván (ma Hadusfalu).
Katlin, „domina“ 1358-ban Jamnikon.
Kázmérfalvai Apolonia, Iona és Miklós 1485-ben Kázmérfalván, mely már nem létezik.
Kázmérfalvai Mihály, 1343-ban Jazurmegyen (nem létezik már).
Keresztheche Bernát, 1503-ban Krompach és Kolinfalván (Kolinócz.)
Keresztyán, File fia 1315-ben Filiczen.
Kis-Szalóki Zsófia, György özvegye 1476-ban Görgön.
Kiszner János de Schzitnik 1419-ben eladja Stooss felét a Lapis-Refugi zárdának.
Knapper, ruszkini plebánus, 1420-ban Liskován.
Kobitka László, 1484-ben bír rövid ideig Kázmérfalván. P.
Kolchvai (de Kolchva) Hedvig, 1297-ben Kolcsón.
Kömlös Anna, Miklós leánya és Sarus Kelemen neje 1425-ben Zsegrán, Margetzán (praedium) Olsaviczán és Podproch.
Konch de Gargow 1324-ben Görgön.
Koritniki Lengen Péter, 1445-ben Szent-Lőrinczen (Brutócz), Mihály 1300-ban Korotnokon.
Kováchy Balász, Pikfalván (Pikócz).
Körtvélyesi Pál, Miklós fia 1341-ben Körtvélyesen. — Gáspár 1415 Betlen- és Tronfalván.
Krasznaykfy Leonárd, 1517-ben Jekel- és Margitfalván.
Kunsch comes, gener comitis Jordani de Scepus, 1255-ben Myloy (körtvélyes határán) pusztát kap IV. Bélától benépesítés végett. (Nagy Imre id. munk. 29. l.)
Kromlofi (de Kromlof) Egyed és Péter, Illés fia 1392-ben Kromlofon (nem létezik többé.)
Kunch István, Jazurmegyi Mihály fia, Jazurmegyen 1354-ben.
Lack (László) Miklós fia, 1341-ben Jánócson.
László, Miklós comes fia 1350-ben Sygra, Szent-Margitha, Olsaviczán és Podproch (alio nomine Lazonowpataka).

László, Pál fia Farkasfalván 1399-ben.

Lenkus de Wilkfalva 1341-ben Wilkóczon.

Lew de Petrouch-Sigra, Márton, András és János 1323-ban Petróczon és Zsegrán.

Loránd, 1450-ben Fylén.

Máriássyak. — 1209. II. Endre megerősítette Marcus Golát Szent-Mihály (Markusfalva) birtokában. — 1264-ben Markus fia Botyz IV. Bélától kapta Chetené-erdőt.¹ De Markusfalva Szaniszló 1435-ben bír Kis-Dománon (Arnótfalu). De Markusfalva Ferencz, György fia 1519-ben bírja Wagendrüssel, Zaloba és Csepánfalut. — István, 1513-ban Milag (praedium) Haraszt, Porács, Máthéfalva — és Rikolf: Koterbach, Béla és Zlob praediumokat.

Machal, Segríd fia 1345-ben Machalóczon.

Magas Dénes, Regkén (Görgő mellett) 1315-ben.

Magócsy András, 1522-ben Hafka, Prileszka és Galgenbergen.

Márk (Marcus), kanonok, 1300-ban Korotnokon.

Mátyás, János fia 1345-ben Szentgyrk (Jurszke vagy Szent-György.)

De Mecke György, 1507-ben Jekelfalván és Szent-Margithán.

Mihály (Coccus) Miklós fia 1340-ben, hol? az okmányból ki nem vehető.

Mihály, Frank fia 1387-ben Farkasfalván.

Miklós comes, 1310-ben Richnon és Vojkon.

Miklós és Dániel, 1408-ban Richnó, Kronpach, Podprocs és Kalof-on (Kalyava.)

Niger Lőrincz 1315-ben Rudnán. Hellebrand Lőrincz fia 1334-ben Rudnán és Sygrán.

Pecold, Gölniczről 1290-ben Botyz testvérétől, Wagendrüssel melletti „clara Lux“ nevezetű erdőterületet szerez.

Pethew, Péter fia 1345-ben Krompachon.

Pétermezei Pál (de Pétermező), 1359-ben Lubló melletti „Stara“ nevű erdőt bírja.

Péter és Miklós, Hangh fiai 1345-ben Csepánfalva és Komoróczon.

Petrus castellanus de Scepus, 1333-ban Jamnikon.

De Peklén, András fia 1493-ban Petróczon.

Petróczy Kristóf, 1456-ban Petróczon. — Andreas literatus 1463-ban. István, Dorottya és Orsolya 1463-ban és 1493-ban szinte Petróczon.

Pezek Péter de Milicz 1457-ben Markusfalva, Teplicza, Goldenbach (Koterbach), Zaloba és Zavadán.

Pickfalvai Miklós, János és Péter, 1379-ben és Benedek 1456-ban bírák Pikóczot.

Póch Mihály de Zsigra, 1423-ban Zsegrán.

¹ A Chetene nevű erdővel a Tátrahegy alatt azért jutalmazta IV. Béla Botyz-t (Batiz — 1.), mert a cseh király ellen szerencsétlenül vívott egyik harczban, midőn István királyi herczeg a harczban a király szemei előtt eltűnt, Batiz volt az első, ki a királynak fia megszabadultáról hírt hozott. (Századok 1872. 661. l.)

Polyánkai Katalin, Loránd leánya 1459-ben Polyanóczon. — Benedek, 1464-ben Hinczfalván. — Ferencz, 1462-ben Polyanóczon. — János, 1469-ben Felső-Szalókon. — Péter, 1525-ben Polyanóczon.

Porkoláb Dorottya, betlenfalvi Porkoláb Márton özvegye Betlenfalván.

Pyrin mester, 1293-ban III. Andrástól két ekeaját (duo aratra) kap a zsegrai határban. (Bárdosy I. 368.)

Razlay, földbirtokos Jamnik és Körtvélyes között. (Nagy Imre, Hazai oklevéltár. Bpest 1879. 30. l.)

De Réthy Jakab és Márton. Helbrand fiai 1405-ben.

De Roskován László, 1523-ban Vojkóczon és Krompachon.

Rufy Jakab, jánosfalvi Rufy Tóbiás fia 1394-ben Jánóczon.

Rukwerth, Miklós fia 1306-ban Rudnán.

De Rychnó Dániel 1433-ban Alesnón (Poprád mellett).

Sartor Miklós, 1337-ben bír Pečenyén (Farkasfalu mellett).

Sartoris István, 1462-ben Petróczon.

Schipko András de Almas „nobilis“ 1524-ben bír Gyánfalván.

Sebesi (de Sebes) István és Tamás, 1525-ben Polyanóczon.

Sigrai (de Sygra-Petroucz) András és Mihály 1289. és 1292-ben Zsegrán, Petróczon és Rudnán (Harakócz).

Stery János, Rycolf fia 1459-ben bírja Granchot.

Stojan László és Miklós 1294-ben birtokosok Stojanfalván. (F. VIII. 2. 180. lap).

Stoll János, löcsei polgár, 1475-ben Görgeön, Lompniczán és Matheür (Maldur).

Szabó Ádám, 1516-ban Csepánfalván.

Szentandrás (de Szent-András) Lázár, Mátyás és Szaniszló, 1526-ban Kysfalván (Kisócz).

Szepes Sixtus, 1321-ben Szepesházán.

Szepesi György, de Kistalva (Kisócz) 1473-ban Abrahamfalván.

Sváby, 1233-ban Leonárd adományba nyeri V. Istvántól a Tothpataka és Béla közötti területet. — 1294-ben Arnold, Detrik fia, Palocháért cserébe kapja Svábóczot (Villam Swap). — Arnold de Thotfalva bír Haligóczon és Tótfalván 1344-ben. (Informatio circa iura Claustrii Lechnicz fol. 48. kézirat). — Sváb Pál és Dorottya, 1414-ben bírnak Svábócz. Körtvélyes, Bussocz (Busócz), Scheverberg, Lupnak (Lipnik), Helbechvágása (Haligócz) Lisnech (Lessnicz), Zent-Margita és Kis-Dománon. — Sváby Henrik, 1480-ban Brutócz és Szent-Györgyön. — Anton de Thotfalva, 1405-ben Arnóthfalván.

Tamási Arnold és társai 1278-ban IV. Lászlótól földbirtokot kapnak a mai Tamásfalva határában. (Bárdosy I. 125.)

Thas András, Felső-Szalókon.

Thata Miklós, 1487-ben Béla-pusztát.

Thurzó György de Betlemfalva, 1457-ben Pongráczfalun. Zsiginond székesfehérvári prépost 1503-ban Betlemfalván, Tronfalván, Villa Marsellii alias Csadajdorf, Kromloch és Ruzsbachon. — Elek és György, 1520-ban Betlemfalván.

Tonch de Betlemfalva, András fia 1342-ben Betlemfalván.

Ujfoluszek. 1214-ben eladja 60 holdas birtokát Baldócson Heyndericus és Eckardusnak.

Urban Katalin. 1463-ban Segrén. (Zsegra).

Uszfalvi (de Uszfulu) Miklós, Usz Pál fia. 1433-ban Polyanócson.

Vajca fiai. 1299-ban Zsegra határán.

Váralyai (de Váralya) Anna, Márton neje 1446-ban Körtvélyes, Dolyán és K. Kolchván.

Vargócz Kristóf. 1496-ban bír Svábóczon. 1514-ben szerzi Csorba Andrástól Kísócz és Miklósfalvát.

De Vayda György. Mihály fia. 1479-ben Haraszton.

Vitk. 1253-ban bír Vitkóczon. (Dr. Ortway id. munk. I. k. 244.)

De Vesloj Rikolf. 1306-ban Levkóczon.

Waldorf család. 1409-ben bírja Richwaldot.

Zakách Péter. 1417-ben Körtvélyesen.

Zapolya István. 1465 óta bírja Dénesfalu, Domány, Csőtörtőkhely, Illésfalva, Kurinján, Mülenbach, Nagy-Szalók, Odorin, Pálnafalva, Velbach és Zsóköcz községeket.

Zeeke (de Kázmérfalva) Katalin. 1359-ben Mathiasfalván bírt.

Zemerechen Kristóf. 1510-ben bír Görgön, Kanfalván (Gánócz) Gebel és Huvraszke pusztán.

De Zolnok Balázs. 1441-ben Domány, Lomnicza, Lesznicza, Édesfalu és Birbron.

Zurchuk Farkas. 1294-ben a Golea-hegy és Berzété felé vezető út mellett fekvő földterületen nyer adományt.

Bányászat. A bányászat Szepesben igen régi; a tatárjárás előtti időből azonban arról — egyes helyi maradványokon és okmányi vonatkozásokon kívül — tudósítások korunkra nem jutottak¹ Az újratelepítésnél láttuk, hogyan fejlődtek ki a Szepesség bányász községei. Királyaink mindjárt a tatárjárás után igyekeznek új lendületet adni a bányáipar kifejlődésének részint privilegiumok által, részint az által, hogy királyi területeket engednek át bányászati célokra. IV. Béla 1264-ben Gölniczbánya — a Szepesség legrégebb bányavárosa — polgárainak a Hnilecz-folyó környékén fekvő területet adományozva, megengedte nekik, hogy ottan aranyat, ezüstöt és vasat bányásszanak,² és Gölnicznek bányászata csakhamar oly virágzóvá lett, hogy IV. László 1280-ban a gölniczbányai bányajövedelemből évenkénti 100 ezüst márkát utalványozhatott a gölniczbányai szegények kórháza részére. — V. István a szepesi szászok részére 1271-ben kiadott szabadság-levelében a többi közt feljogosítja azokat arra, hogy területükön érczet keressenek s a találtakat saját használa-

¹ Wenczel id. m. 75. — ² Wagn. I. 193.

tukra fordithassák. Ezen jogositvány alapján lép Igló a bányamivelő községek sorába és a Róbert Károly által 1312-ben megerősített szabadság-levéiben már Iglónak bányái is befoglalvák és Lajos kir. Iglót 1380-ban a bányavárosok sorába emelte. 1435-ben megújított privilegiuma értelmében a város lakói örök időkre feljogosítottak területükön ezüstöt, higanyt, rezet és vasat bányászni.¹ 1308-ban Róbert Károly a szepesi birtokos nemes családoknak megengedte, hogy bányamivelési jogukat a scultetusokra átruházhassák.² 1351-iki XIII. t.-cz. általánosan szabályozta a szepesi nemesség bányamivelési jogát.³ Gölnicz- és Szomolnokbánya a XIV. században kiváló gondoskodás tárgyait képezik. 1327-ben Selmezbánya jogában részesülvén, közelebbi összeköttetésbéléptek s a széles alapokra fektetett önkormányzati jog, mely a század folyamában az egész szepesi bányavidékre kiterjedt, üdvös hatást gyakorolt a bányászat fejlődésére. Krompach, Remete, Merény egymásután lépnek a bányavárosok sorába s nagy területekre terjesztik ki működésük körét. Merény bányászata, például, kiterjedt a mai Teplicska, Matejócz, Zavadka, Porács, Koterbach községek egész területére.

A bányatermékek mennyiségére csak pár adat mutat rá. Szomolnok bányái 1443-ban 4613 mázsa rezet szolgáltatottak.⁴

Zsigmond király örökös pénzzavarai a Szepesség bányáit is zálog tárgyává tették. 1443. okt. 28-án Gölnicz-várát a kassai kamara igazgatása alatt állott szomolnoki és lassúpataki arany-, ezüst- és rézbányákkal együtt Chieber Eberhard bambergi polgárnak két, esetleg több évre 2600 arany forintért elzálogosította.

A Szepesség bányászatának történetével részletesebben megismerkedni akaró szíves olvasót utaljuk Dr. Wenczel Gusztáv: „Magyarország bányászatának kritikai története“ című művére. Csak azt említjük még meg, hogy a tulajdonképeni bányavidéken kívül Matheócz, Poprad, Nagy-Szalók, Leibicz, Grénicz, Olaszi s a XIII város közül még másoknak területén is üztek hajdan bányászatot. Kiténik ez Zsigmond Ágost lengyel királynak 1563-ban kiadott okleveléből, mely szerint a XIII város lakóinak megengedi vasat, aczél, rezet és nyersérczeket Lengyelországba szállítani.

A Magas-Tátrában is történtek jelentéktelenebb bányászati kísérletek a Stöschen, Fleischbäncken, Durlberg, Kupferschächtchen,

¹ Kachelm. id. m. 99. — ² U. ott. 69. — ³ Corp. Jur. Buda 1322. fol. 163.

⁴ Weber S. Zipser Gesch. und Zeit-bilder. 211.

Kupferbank nevű helyeken, a Papirusthalban, Ratzbergen, a zöldtónál a nagy-tarpataki, a felkai, batizfalvi völgyekben és más helyeken.

Ipar. A városi élet fogalma mindig magasabb fokú szellemi képzettséget tételeztet föl. A városok lakóit mindenkor és mindenütt jellemezte az, hogy az őstermelés nyers anyagát feldolgozva értékesítették. Ezen elveket alkalmazva a Szepességre, mikor azt látjuk, hogy már a tatárjárást megelőző korban a „sodalitas parochorum 24 regalium civitatum“-ban 24 városról van szó: itten korán kifejlődött iparoséletről méltán beszélhetünk. V. Istvánnak már sokszor említett 1271-iki szabadság-levelének szavai, melyek szerint a szepesi százszok „sunt homines . . . agriculturis et laboribus intenti“ világosan mutatják, hogy a betelepült százszok a földművelés mellett igen korán meghonosították itten a legkülönbélebb iparágakat. A többi iparágak között a kőművesmesterség meglehetősen kifejlődött magaslapon állott, a mint ez, többi között, Muthmernek, a szepesi prépostok sorában a hatodiknak, említett végrendeletéből is kilátszik, a ki 1273-iki végrendelezésével többféle becses ruhadarabot hagyott hátra, melyeknek vételárát a szepes-káptalani templom második (déli) tornyának felépítésére (ad opus secunde turris ecclesie beati martini) szánta. Tudvalevőleg a mártonhegyi templom kéttornyu.

A szóban lévő prépost ezenkívül még a Szt.-András és a B. Sz. Mária processionalis (körmeneti) kápolnáját is említi; beszél több házról a káptalanban; említést tesz a prépostsági kertről, továbbá „Ridnich“ — (sic) a mai Ribnicsek-malomról, különféle egyházi szerekről stb. — Ezen s más körülmények arra vallanak, hogy meggyénkben a XIII. században az iparügy már is a fejlődés fokán állott.

A XIV-ik század elején hazánkban meghonosult czéhrendszer, a kereskedelmi viszonyoknak az Anjouk alatt nyert nagy lendülete felvirágoztatták a szepesi ipart és 1412-ben, mikor Zsigmond a Szepességnek 16 városát elzalogosítja, ezen kívül két szab. kir. és hét bányaváros polgárai üznek nagy ipart.

A czéhek keretében fejlődött iparágak mellett a Szepességen a mezőgazdasági iparnak két fontos ágát, a malomipart és a sörfőzést találjuk régi időben erősen kifejlődve. Telepítést malomipar nélkül képzelni sem lehet, ez okozza, hogy az adomány-levelekben mindenütt kiemelve találjuk a malom-jogosítványt, mely a föld birtokosának rendesen leghálásabb jövedelmi forrása volt. A sörfőzés szintén régi idők óta mondhatni egybe nőtt meggyénk gazdasági és éghajlati vi-

szonyaival, gazdag jövedelmet adva a lakosságnak épen úgy, mint a földbirtokosnak, scultetusnak és a lelkészeknek. A települők szabadalmaik közt kötik ki a sörfőzés jogát s a telepítők ezzel édesgetik földjükre a lakókat. Mikor 1295-ben Verner, a zsákóczi Hans fia, az egykor Szepeshez tartozott Vernár község telepítésére engedélyt kapott, kapta azt azon joggal, hogy a község leendő lakói sörfőző házakat építhetnek maguknak.¹ Tamás mester, Frank fia 1322-ben alsó-szalóki scultetusának sörfőzési jogot adott.² A sör a terményadók sorában jelentékeny helyet foglalt el, amennyiben a jobbágyok gyakran kötelezvék a földesúr részére meghatározott mennyiségű sört szolgáltatni. Dolyán községnek Ladon comes által 1297-ben történt alapítása alkalmával az alapító kikötötte, hogy minden települő házhelyéért évenként két tonnácska tartalmú hordó sört adjon.³ Lubló ura Miklós comes 1315-ben egy bizonyos Nicolaus de Petrivilla-nak egy nagyobb erdőterületet írtás végett azon feltétel mellett adott át, hogy minden kiírtott 10 laneusnyi terület után évenként húsvétkor egy arany forint értékű hordó sört tartozik beszoolgáltatni.⁴ A város polgárainak kiváló joguk volt a sörfőzés és mérés, melynek nagy fontosságot adott a vásári szabályoknak azon pontja, hogy a vásárra jövő idegennek semmiféle szeszes italt nem volt szabad behoznia. A középkorból nem bírnok adatot a sörfőzés kiterjedtségének feltüntetésére, de a későbbi kor adatai is szolgálhatnak némi mértékül, ha felhozzuk, hogy Lőcsén a XVII-ik században 192 ház volt ellátva sörfőző helyiséggel.

Közlekedés, kereskedelem. Magyénk közlekedési és kereskedelmi viszonyainak korai fejlettségére mutat Imre királynak 1198-ban kiadott azon oklevele, melyben a Szepesség vámtizedét az esztergomi⁵ érsekségnek adományozza. A kereskedelemnek életere a jó úthálózat. A XIII-ik században illet nálunk már az említett okmány is feltételeztet. Régi okmányaink csak-

¹ Wagn. I. 443. — ² U. ott. 446. — ³ U. ott. 445. — ⁴ Schwartner: De scultetiis 151. — ⁵ A nevezetesebb magyarországi vámtarifák, melyekről ezen korból tudomásunk van: az esztergomi, és a budai. Mert e két város lévén azon időbeni hazai belkereskedésünknek főhelye, vámtarifáik is nem csak az ottani vásároknak, hanem akkori országos kereskedelmünknek és névszerint a Dunakereskedésnek tárgyairól is szólnak; tehát különösen azon terményekről is, melyeket hazánk gazdasági működésének fontosabb eredményeiül lehet tekinteni. Az esztergomi tarifa már 1198-ban gyakorlatban volt, a mikor az ottani vám még királyi vám (telonium regium) volt, s később, midőn az esztergomi egyház birtokába

ugyan gyakrabban emlegetik a „magna via“, „antiqua via“ utakat, a magna via alatt rendszeren a nagyobb közlekedési vonalúl szolgáló nyilvános, mint ma mondanók, országútakat értve. Habár az úthálózat teljes rendszerét nem szerkeszthetjük össze a hiányos adatokból, a főbb útvonalakat határozottan kijelölhetjük. Megjegyezve, hogy a vám miatt a Szepesség összes országútjainak a szepesi várnál kellett találkozniok. Lőcséből, mint középpontból induljunk ki. Innen ment az egyik „via magna“ Almás határát szelve a vár alá, hol ketté ágazott, egyik ágát a „Ruda“, ma Branyiszkó-hegységen át Sáros felé küldve, másikat Szepes-Olaszin át Kolinócz felé irányítva, hol a Hernád hídján beszedték a vámot. Az elsőnek említett ágról egy 1297-iki okmány mondja: „quā itur versus Hungariam.“¹ Ezen közlekedési vonalnak kiágazása azon már 1297-ben, majd Felső-Szalók 1471-iki határlevelében ismét említett azon útvonal, mely szintén Lőcséről kiindulva Almás határán át, Szepes-Váralja mellett a máig is „Herveg“-nek nevezett hadászati úton Kolbach felé, s innét Mindszente, Pongráczfalván, Polyanóczon s Felső-Szalókon át Sárosba, Berzevicze felé húzódott.² Lőcséről indult ki azon nagy vonal, mely Ruszkinóczon, Késmárkon, Bélán, a Magurán, Ó-Falván át Galicziába vezetett. Ennek egyik ága Bélától az alsó Poprad-völgyön át Palocsáig vitt. Másik, Késmárkról Csötörtök-helyen átvezető ágát 1289-ben említik az okmányok.³ Az Ó-Lublótól Galicziába vezető országút irányát bajos határozottan kijelölni, annyi bizonyos, hogy mikor Zsigmond király 1412-ben békére lépett Ulászló lengyel királylyal, ezt a nevezett év márczius 15-én a krempachi hegygerinczen fogadta és innen kísérte Lublóra,⁴ ami megerősíti azon feltevést, hogy a galicziai Pivnicnától kiindulva vezetett az út Lublóra. — Legrégibb közlekedési vonalaink közé tartozik a felső Poprad mentében a Hochwaldon át Liptó felé vezető út, melynek mellékága a felső Hernád-völgyét követve Vernárnál ment át Gö-

jutott, Imre. IV. Béla. IV. (kun) László királyi privilegiumaival fentartatott. Az egyes kereskedelmi cikkek benne részint országos kereskedésünk, részint az ottani vásárookra való tekintettel említettnek meg, s névszerint felemlítve találunk mindentféle cseralékat, lent és kendert, gyümölcsöket, bort és sört, gulyás-ökröket, sajtót, sertéseket, mindennemű halakat, ökr-, birka- és kecskebőröket, szücs-árukat. (Wenzel Gusztáv. Magyarország mezőgazdaságának története. Budapest, 1887. 161. l.)

¹ Bárdosy I. 422. — ² Szepeshelyi lvt. Protr. 1510. fol. 51-a. — ³ Bárdosy I. 301. — ⁴ Fesler: Gesch. d. Ung. B. II. 227.

mörbe. — A bányavárosokból Jászó felé vezető útról 1284-ben már mint régiről van szó.¹ Noha ezen útakról nincsennek igazolható adataink, alig férhet kétség ahoz, hogy az ősrégi bányászatot űző Rozsnyó² vidéke felé a vele szoros összeköttetésben állott szepesi bányavidékről szintén régi idők óta vezetett nagyobb közlekedési vonal, valamint a felső Poprad-völgyből Dobsina felé.

Ezen nagy közlekedési vonalak szolgálták a Szepesség speculativ szellemű lakosai egykor nagy kereskedelmének, melyet különösen Lengyelországgal, de hazánk más vidékeivel is űztek. Különösen kiemelendő a hazánk és Lengyelország közt folyt átmeneti nagy kereskedés, melynek székhelyei a XV. században árumegállapítási joggal bírt két városunk Lőcse és Késmárk voltak, melyeknek kereskedelmi viszonyait részletes vásári szabályzatok határozták meg. Az említett és más városokban is — régi idők óta tartott heti- és országos-vásárok, minők Gölniczbányán már a XIII. században, Iglón a XIV. század közepétől voltak, folytonos éberségben tartották a kereskedelmi szellemet.

Pénzügy. Hazánk pénzügyi viszonyain a politikai életre ható áramlatok szerint a görög, olasz, német befolyások egymásután éreztették hatásukat. A általános pénzviszonyok és pénzértékek ismertetését megelőzve csak azon tényezőket emeljük itten ki, melyek a Szepességnek a magyar pénzügy történetében is némi önálló szerepet juttattak. Az Árpádházból származott királyok korában hazánkban nagyobb fizetési eszközül rendszeren súly szerint márka, „gira“ számra alkalmazták az aranyat és ezüstöt. A törvényeinkben említett és törvénykezési eljárásunkban alkalmazott márkák különfélék voltak. A nehéz súlyú aranymárka „marca auri gravis ponderis“ = 72 frt; a nehéz súlyú ezüst márka „marca argenti gravis. ponderis“ = 4 frt. A könnyű súlyú ezüst m. = 1 frt. Az Árpádházból származott királyok korában használatban volt troyesi és kölni márka mellett Európa-szerte közkeletűek voltak egyes nevezetesebb városok és vidékek súlymértékei; hazánkban a budai, fejevári-, kassai és nagy-szebeni mellett a *szepesi márka*. A szepesi ezüst márka értéke volt 48 garas, míg a budaié 56 gr. és

¹ Wagn. I. 442. — ² Remete környékéről, Szomolnok-patak mentén Golcha (ma Golic, Holica) (Dr. Ortway. Mezőgazdaság. 146. l.) hegy tövében Gömör-Berzete felé — ad a. 1255 — húzódott egy utvonal, mely minden valószínűség szerint Rozsnyót is érintette. Sajnos, hogy az illető okmányból — Bárdosy I. 455. l. ki nem vehető, vajjon ez a „via magna“ = országot vala vagy nem.

így a szepesi ezüst márka értéke 8 garassal kisebb a budaiénál. A szepesi ezüst márka negyedrésze „ferto“, 12 garas = 1 szepesi forinttal.* Kétféle szepesi forintot különböztettek meg. Volt a „gravis computus“ = 51 pengő vagy 89 o. é. kr és a „levis computus“, a paraszt forint — $49\frac{1}{2}$ p. vagy 86 o. é. kr.** A „Zipser Willkühr“ szerint (81. §.) a Szepességen egy arany márka értéke 26 fnt országos értékű (Landtzahl ader Landtwerungk) forint volt.*** 1424-ben egy szepesi fntot 50 új fillérrel számítottak fel.****

Ezen specialisan szepességi pénzürtékek mellett fermészetesen forgalomban voltak a Szepességen is az országban forgalomba került összes más pénznemek is.***** Megemlítünk még a Szepességen különféle időkben forgalomban volt két pénznemet, melynek határozott értékét azonban kimutatni nem tudjuk. Ez a „triales et pankardae.“ Egy 1429-iki oklevél említi, hogy Polyánkai (Polyánóczi) Péter fiának Istvánnak elzálogosította Herkoviczon (Harakócz) volt birtokrészét bizonyos Jakab ugyanottani lakos. Mikor Péter a kiváltást sürgette, Jakab a zálogösszeget aranyban akarta visszafizetni, amit István elfogadni nem akart s a törvény előtt oda nyilatkozott, hogy ő Jakabnak „triales“-eket és „pankarda“-kat adott (se triales et pancardas... dedisse) és a zálogul bírt birtokrészét csak ugyanolyan pénznemeken hajlandó visszabocsátani.²

Hossz-, terület- és ürmértékek. A közgazdasági viszonyok helyes mérlegelése szükségessé teszi a mértékek lehetőleg pontos ismerését. A Szepességre vonatkozó oklevelekben nagy számmal fordulnak elő különféle, ma már használaton kívül levő mértékeknek nevei, itten csak ezeknek értelmezésére szorítkozunk.

* Ex actis processus de Scultetia Lublow. Schwartner de scultetiis 1825. 150. — ** Schwartner: Statistik. I. Ofen, 1809. 386. — *** W. I. 259. **** — Acta Petr. 147. sz.

***** Ezeket az értékek összehasonlítása kedvéért itt közöljük: Róbert Károly előtt a magyar pénz majdnem kizárólag ezüst volt. Arany pénz igen ritka volt. Az ezüst pénzt nem igen számlálták, hanem márkákban, girákban azaz félfont számra mérték. (Salamon Bpest története. 1885. 85. l.)

Ezüst váltó-pénzt először III. Béla korában vertek, de ez oly vékony volt, hogy a használat következtében elkopott darabokat évenként teljes súlyakkal kellett beváltani. Az újra veretés költségeire a beváltásnál az értéknek egy részét levonták, miből a kamarának jelentékeny haszna (lucrum camerae) volt. Mint-hogy egyes királyaink a beváltást gyakran eszközölték, az 1222-iki aranybulla 23-ik czikke elrendeli, hogy a kibocsátott pénz husvétől-husvétig legyen forgalomban és évenként csak egyszer váltható be. A szepesi szászoknak 1271-iki szabadság-levele kimondja, hogy a szepesiek kötelesek évenként virágvasárnapján

Legrégibb okmányaink 1295-ben említik a „Virga“, vessző nevű hossz mértéket, melynek hossza 16 könyök (röt) és 1 tenyér. A „Laneus“ vagy „Lylynus“ (Lehen) — különösen német eredetű új telepítvényeknek szabályozásra volt használatban — 1295-ben 12 virga = 192 könyök és 12 tenyér.¹ „Funnus“, (Funiculus, quod vulgo *fn* vocatur. Hazai Okmt. II. k. 278. l.) zsinór, 1292-ben a mecsedelfalvi rétek felméréséről szóló irat szerint 30 röffel volt egyenlő.

elfogadni és forgalomba hozni az új pénzt, a pénzt beváltó kamaragrófot és embereit 6 héten át tartoznak ellátni és beváltási díjul minden márka után egy latot fizetnek, az új pénzt a forgalomban egy egész éven át tartoznak megtartani. (Wagner I. 189.)

1135 táján verhették az első magyar forintot aranyból. Ezt már nem súly, hanem egyes darab számára számlálták. Más szókkal ez volt az első valódi pénz nálunk. Mert az ezüsthöz az a szokás divatozott, hogy minden adó és vevő övébe akasztott mérleget vitt a piacra s azzal mérte ki hány márka ezüst, a mit kiad vagy bevesz.

A fizetést leggyakrabban arany márkában vagy unciában teljesítették. Egy pápai adószámadás az unciát „Obon“-nak is nevezi. Forgalomban volt a freisachi márka (trisaticus) is. Egy márka = 8 uncia. 1 unc. = 2 lat = 3.5 dekagr. 1 m. = 16 lat = 1/2 font = 28 dekagr. Ferto (Vierling) = 1/4 m. = 2 unc. = 4 l. = 7 dekagr. Magyar ezüstgaras = 5 magyar ezüst fillérrel = 1/6 unc. = 1/15 márkával. Egy ezüst márka = 4 ferting, ferto = 16 lat = 28 dekagr. 1 ferto = 1 forint. Egy arany ferto = 1/4 arany m. (floreus auri) = 1 arany forinttal. Az arany forintok Kachelmann szerint (id. mű. 123.) a XIII-ik században jöttek forgalomba. Salamon szerint (id. mű. 137. l.) az 1335-ik év körül Róbert Károly kezdte el a magyar forintok veretését. A corpus juris szerint 1342-ben 1/2 márka veretlen aranyat hét márka ezüsthöz vált be a királyi kamara. (Salamon id. mű. 105. l.)

Róbert Károly alatt egy budai ezüst márka 4 arany forint, az az 4 darab arany. (Salamon 110.) A báni márka finom ezüsthöz 3 forintra volt becsülve. E szerint az arany márka 36 forint, fele a 12 unciás, vagy is 72 forintos budai márkának. (Salamon I. 42. l.)

A fent említett király uralkodásának két első tizedében a bécsi kispénzek és a prágai garasok nálunk a leggyakoribb fizetési eszköz; — mint ezüstpénz. (Salamon. 145. l.)

1318—1340. Egy forint értéke mindig 16 cseh garas, avagy egy márka, az az 16-szor 4 = 64 garas egy márka. (Salamon. 147.)

Róbert Károly uralkodása korában mindenféle súlymérték volt az országban. Márka „ad numerum Budensem“ 56 garasos márka. Ez közönséges ezüst márkának is „marca communis argenti“ nevezetik.

A 64 garasos márka „ad pondus Budense“ és „finom ezüst“ márka. Az 56 garasos márka állandóan 3 és fél forintra van becsülve, és a 64 garasos 4 frtra. (Salamon. 150. l.)

A rőf, „*Ulna Regalis*“ = királyi öl² Wenczel szerint ulna = a corpus jurisban (Buda 1822. fol. 46) lerajzolt mérték szerint 2·93 méterrel volt egyenlő. E szerint egy funus = 87·9 mét. Froelich Dávid, egykor híres késmárki mathematicus 1643-ban Ulmban kiadott utazókönyvében leírva az ő korában használatban volt hossz mértékeket, azok közt a Szepességre vonatkozó régi oklevelekben említettek közül leírja a következőket; „*Digitus*“, újj = 4 árpaszem hosszával. „*Uncia*“, hüvelyk = $1\frac{1}{3}$ digitussal, — „*Palmus*“, tenyér = 4 újj szélességével. — „*Lichas*“ = $2\frac{1}{2}$ palmus = 10 újj. — „*Spithama*“, arasz = 3 palmus = 9 uncia = 12 digitus, ezt „*Palmus major*“-nak vagy „*Dodrans*“-nak is nevezték, — „*Pes romanus*“, római láb = 4 palmus = 11 uncia = 16 digitus, — „*Palmipes*“ = 20 digitus, — „*Cubitus*“, könyök = $1\frac{1}{2}$ láb, — „*Passus simplex*“, egyszerű lépés

A magyar garas veretéséről csak 1834-re nézve vannak pozitív adatok. (Salamon. 157.) Garasokat Róbert Károly először veretett nálunk jó ezüsből. Eleinte 12 garas tett egy fertot = forintot és így 45 garas egy márkát. Egy marka mint tudjuk 4 fertot tett. Később azonban ezekből is, mint a nálunk forgalomban volt cseh garasokból 15 számítottott egy fertora, s így 60 garas egy marka. (Rupp. Magyarország pénzei.)

Egy garas Magyarországon $7\frac{1}{2}$ denárt ért. A közönséges forgalomban csak 7 denárba számították. (Salamon 154. l.) Egy forint tett 16 garast = 112 denár. Egy denár 5—6 kr mai értékben. Egy garasban hét denár volt, egy denár pedig hat krajczárt ért mai papiros értékben, e szerint egy garas mai 42 krajczár. A hazai denárokat 1319—1330-ban báni denároknak látjuk nevezve és a báni denárok alatt 1330 előtt hazai pénzt kell érteni. (Salamon 156. l.)

Róbert Károly 1338-ban forgalomba hozta az „*Obulus*“ németül „*Heller*“ nevű váltópénzt. Az obulus = $\frac{1}{2}$ denárral. Ugyanakkor elrendelte, hogy egy marka finom ezüsből 8 pensa vagy 320 denár veressék. (Salamon 162.)

A denárok értékéről Zsigmond 1405-ben úgy intézkedett, hogy 100 denár tegyen ki $\frac{1}{4}$ ezüst márkát vagyis egy forintot és e szerint emelkedett a denárok sulya. (Salamon 171.) A budai ezüst marka értéke megmaradt 4 frt. 1370-től 1440-ig, majd 1462-től a XV-ik század végéig 100 denárt számítottak 1 frtra. Ha ma egy arany forintot (aranyat) 5·65 ezüst frtba, vagy papírpénzben 6 frtba számítjuk, a denár értékét mai 5 ezüst vagy 6 o. é. krajczárra tehetjük.

Egy régi forint mai közkeletű pénzben 600 krajczár. Egy régi denár 6 kr volt, mikor 100 denár ment egy forintra. De 1458-ban, s azon egész évtizedben is 300 denár tett egy forintot. E szerint az akkori denár épen mai két krajczár. (Salamon 185. l.) — ² Acta Petr. ad. an. 1429. 156. sz.

¹ Wagn. I. 144. Bárdosy I. 141.

² A királyi öl a XV. század végén akkép volt szabályozva, hogy „*Ulna facit quinque cubitus sive quinque brachia*“ Kovachich: Supl. ad Vestigia Comit. II. köt. 206. l.

= 2½ láb, — „*Passus germanicus*“, német lépés = 5 láb. — „*Orgya*“, öl, megfelel azon magasságnak, melyet egy középtermetű ember lábán ülve elér. — „*Pertica*“, rúd = 10 lábbal, miért „*Decempeda*“nak is nevezték, a népnelvben „*Rutte, vessző*“ néven fordult elő. Legnagyobb hoszmérték a „*Miliare*“ mérföld, a régi magyar mérföld hosszáról nincsennek biztos adataink. I. Mátyás korában Budától Belgrádig 44 mérföldet számítottak. Gabriel de Pechwaradino szent Ferencz-rendi szerzetes, ki 1514—1517-ben Jeruzsálemet és környékét beutazta, a többi közt írja, hogy egy magyar mérföld egyenlő 5 olasz mérfölddel. Ha 1 olasz mérföld akkor is egyenlő volt egy egyenlítői fok 1/60-ad részével, akkor a magyar mfd = 1/12°-al és így viszonylott a földrajzi mérföldhöz, mint 12:15-höz.¹ Froelich szerint a XIII-ik században 1 magy. mfd = 3 német mfd-dal, és egy erdélyi mfd = 2 magyar mfd-dal.

A terület mértékek közt említvük: „*Mansus*“ = 12 holddal. „*Hoba, huba, hueba, hub*“, nagyságára nézve eltérők a vélemények, némelyek azonosnak tartják a „mansus“-al,² mások szerint 1 huba = 24 holddal,³ mások ismét azt vélik, hogy 1 mansusban több huba volt.⁴ „Huba“ alatt általában oly földterületet értettek, melynek nagyobb része szántóföldből, a kisebb pedig erdősből állott.⁵ „*Aratrum*“,⁶ egy ekényi föld, megfelelt egy telepítvényes illetékének, szepesi mérték szerint 120 holdból állott.⁷ A szepesi káptalannak 1323-ban kelt levelében említetik, hogy egy félekényi föld 39 hold. A tihanyi conventnek 1296-iki levele szerint egy „aratrum“ = 130 hold. Verbőczy szerint egy „aratrum“ rendszeren 150 holdat tett a királyi mérték szerint.⁸ A „hold“ (Erdjoch, Erdtag, Morgen) oly földterület, melyet egy eke egy nap alatt felszánthat vagy melynek termését egy férfi egy nap alatt lekaszáhatja. Nagysága 900—1600 □öl

¹ Schwartner I. B. 395. — ² Heinrich Breslau: *Diplomata centum*. Berolini 1872. 156, 157. — ³ Janota: *Zapiski v zaludnieniu dolin Dunajeca i Popradu na Špižu*. Krakó 1864. 43. — ⁴ Migne: *Lexicon mediae et infimae latinitatis*. Paris 1858. 1139. — ⁵ U. ott. — ⁶ *Aratrum* eredetileg oly földdarabot jelentett, melyet egy nap alatt négy igás ökörrel lehetett felszántani. Későbbben bizonyos számú holdat, vagyis „*jugerum*“-ot foglalt magában. Hazánkban a XII. század közepe előtt azonban nem igen volt használatban. Fejérmél I. 452. 1082; Wenczelnél I. 75. 1181. évben először jön elő. V. ö. Wenczel Magyarország mezőgazdaságának története. 170., 171. l.

⁷ Bárdosy: *Supl. I. 34. sz. VIII. nota 17. — 37. l. sub d. és 40 l. — 6* Fejér. VII. 8. 155. l. — u. o. IX. 7. 720. *Bunyitai: Egyedi apátság. N.-Várad 1880. 19. — Trip. P. I. tit. 133. §. 49.*

közt változott. A királyi hold — *jugerum regalis mensurae* — a XV. századnak végén hosszúsága 70 (vagy 72), szélessége pedig 12 királyi ölben volt megállapítva.¹ Werbőczy szerint egy holdnak hossza 72, szélessége 12 királyi ulna (à 2·93 m.) volt, ami = 7417·35 m².² Froelich a hold hosszát 240, szélességét 120 lábra = 1800 □ öltre teszi. A réteknél a kaszáló, *falcastrum* — oly füvel benőtt földtér, melyet egy férfi egy nap alatt lekaszál — volt a rendes síkmérték.

Az erdők terjedelme — melyek a Szepességet illető régi okmányokban bokor, cserje = „*dumus*“ „*dumetum*“, „ereszteven“ „eresztvén“, „feketew erdew“, „liget“ = erdő, „*locus virgultuosus*“ = sűrű vesszős hely, „*nemus*“ „*sylva*“ = erdő, „*rubus*“ „*rubetum*“ = bokros hely, „*terra virgultosa*“ „*virgultum*“ nevek alatt fordulnak elő — holdak szerint számítottak. Haszonvétele pedig a levágott fa mennyiségének mértéke szerint, a mi öl formájában történt meghatározottat.³

Nagyobb földbirtok területe „*határvonalak*“ által különítettett el a másiktól. Két különböző pont közötti távolság meghatározására igen bizonytalan mértékek, m. p. „*szemrevétele*“ = *quantum visus oculorum*; „hegytetőig“ = *usque ad apicem montis*; „nyíllövés“ = *quantum iactus sagittae* stb. használtatott. A *határpont* megjelölésére: hegytető = *apex montis*, a hegy = *mons* nem mindig a tulajdonképeni „*mons*“ név, hanem különféle elnevezés alatt, úgymint: Berg, Berch, Brech, Brek, Berech fordul elő; kö = *lapis*: hegyes, hasadt, fejér, nagy, kis = *acutus, scissus, albus, magnus, parvus*; ut = *via*: nagy, keskeny, régi = *magna, angusta, antiqua*; kétfelé ágazó út = *bivium*; kútfő = *fons, puteus*; forrás = *scaturigo*; árok = *fossatum*;

¹ Wenczel: Mezőgazdaság. 303. l. — ² U. ott. tit. 133. §. 48. — ³ Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy már a XIII-ik század vége felé az erdők tulságos kivágása, illetőleg pusztítása ellen hangok emelkedtek. Így például midőn 1294-ben Leibicz (akkortájt magyarul „Vadkert“-nek, németül „Thiergarten“-nek neveztetett) Baldus Szepesvármegye főispánjától engedélyt kapott, hogy a városhoz tartozó „nagy fekete erdő“-ben, Kottenhau (a magyar kódog kopoktól) és Netzenpletz (Netz, háló) völgyek között Deutsch-Leibiczet (Wenig-, Wing-, Windisch-, Slavisch-Leibicz) való különbség okáért) állapíthassa; Farkasfalva, Fladensdorf (Levkocz), Grosz-Eisdorf (Nagy-Zsákócz), Klein-Eisdorf (Kis-Zsákócz, másképp Pokaj, Wüstefeld praedium) és Ménhard erélyesen az ellen tiltakoztak, okul fölhozva, hogy a nagy fekete erdő kivágása által ők igen meglenének rövidítve, elvesztenék ugyanis azon erdőben élvezett favágási jogot. Mire a kérdéses erdő kivágása abban maradt. Ex Actis processus stb. folio 1—17. a Leibiczi városi levéltár.

mochula (pocsolya) = palus; tó = lacus stb. szolgált. Sokszor egyes fák is, mint pl.: iharfa = acer; fagus (silvatica) = bükkfa; körösfű = fraxinus; nyárfű = populus alba vagy nigra; kecskefű = salix caprea; szilfa = ulmus; s leggyakrabban a hársfa = tilia stb. határpontul vétettek. Határdombokra = meta terrea már a Szepesség legrégebbi határleveleiben is akadunk.¹ E halmokba: cserép, szén, téglá, ritkábban pénzdarabok, s későbbben üvegserepek is tétettek. Végre a határpont megjelölésére kazán alakú mélyedéseket is ástak a földbe.

Folyadékok mérésére használtattak: „Lagena“ kanna. A Dolyán község alapításáról szóló 1297-iki oklevél mondja, hogy a települők minden curia után tartoznak a földesúrnak évenként szent Márton napján egy, s „tunna“ tartalmú „Legena“-val sört szolgáltatni be. A budai törv. k.: „Von den prunner und Wassertrager rechten“ című 156-ik szakasza „Lagel“-nek nevezi a 16 pintes vízhordó edényt, melyben a vizet a várba felhordták.² A „Tunna“ nevű mérték a fentebbiek szerint mintegy 5 pintes lehetett. Ennél kisebb a „Tonella“. A „Cibrio“ csöbör, veder (bormérték) említették az 1222-iki arany bulla 27. art.-ban, nagysága ismeretlen. — Azonkívül „Idria vini“ mint bormérték az okmányokban említették, úgyszinté „Cubulus vini“, „Akonus vini“, „Tunella vini“ de ezeknek is nagysága ismeretlen. „Cantharus“ elferdítve kondír, kondér = 2 pint = 4 nagy bécsi itze = 2:83 liter. A cézheknel a legújabb időkig voltak használatban a négyszögletes czin kondérok, melyek közt azonban 5 pintesek is akadnak. A Szepességen különféle itczék voltak használatban. A nagy itcze = 5 fél-meszely, a kicsi = 4 félmeszely.

Az életneműek mérésére szolgált a „Cubulus“ „Modius“ köből, melynek nagyságára nézve eltérők a vélemények. Egy 1397-iki tudósítás mondja: „una tunella vini, hoc est decem cubuli.“³ E szerint a régi köből a mainál sokkal kisebb mérték volt. Máshol meg azt látjuk, hogy az nagyobb mérték. Salamon szerint a latin emlékek a német „Wecht“-eket nevezik cubulusnak. Tíz Wecht tett egy budai cubulust. Zsigmond király 1427-iki hadügyi törvénye budai cubulus alatt budai vékát ért, de ezen latin kifejezést csak azért használták, mert a vékának nem tudtak alkalmas latin nevet találni. Egy budai

¹ Szükségtelennek tartjuk szavaink igazolása végett illető okmányokat idézni. Legyen szabad ezúttal csak az „Analecta Scopusii“-re, a szepeshelyi levéltárra s a szepesi városi és nemes családok magán-levéltárait utalnunk. — ² Salamon F.: Budapest története. III. k. Budapest, 1885. 207. l. — ³ Bunyitai: A váradi káptalan legrégebbi statutumai 1886. 46.

véka zsemlyelisztt — mint egy XV. századbéli feljegyzés bizonyítja — nyomott 2 budai mását¹ és 36 fontot = 80·316 kgr. Ennyi liszt pedig 146·029 liternyi űrt tölt be. E szerint a régi véka jóval nagyobb volt az újkori pozsonyi mérőnél, mely csak 62·48 liter, míg a régi budai véka 146 lit.² Véleményünk szerint ezen nagy budai cubulus nem volt véka, hanem a legújabb időkig használt magyar köböl, melybe 132 régi itcze ment és egy, úgynevezett köblös zsák ma is körülbelől 80 kilogr. lisztet vesz be. A szépeességi cubulus régi idők óta napjainkig 2 vékával a 32 itcze = 22·6 liter = 1 pozsonyi mérő tartotta fenn magát.

A gabonatermés Szepességben az úgynevezett „*Capetia*“ = kepe, keresztbe rakott, mint már tudjuk, az első szepesi prépostok évenként „500 *Capetias de omni genere frugum.*“ (Beharócz és Hotkócz földterületéről l. szepeskápt. botr. scr. I. fox. I. Nr. 4.) a szepesi várba szállították; — azonban hány kévéből állott az ilyen „*Capetia*“, ismeretlen. Du Cange *Glossariuma* (párisi kiadás 1842. II. k. 134. l.) szerint „*Capetiae Hungaris dicuntur quindienae, alias acervuli manipulorum frumentariorum.*“ E szerint tehát egy „*capetia*“ 15 kévéből állott volna.³

Egyébiránt az űrmértékek, melyekről itt szó van, különösen a

¹ Hány uncias (2 lat) fontot és hány fontnyi mázsát használtattak a Szepességben az érkekező által kinyomozható nem volt. Budai mázsa olcsó és durva áruknál 100 font vala. Salamon id. mű. III. 209. l. — Még a XIV. és XV. században a mázsa szó kocsi-teher értelmében fordul elő. sőt a rakott szekér egy nemét ad a. 1435. „*currus magno summariorum vulgo Mazasszekér (sic) vocatos*“ W. I. 220. „mázsa sulynak“ nevezve találjuk.

² Salamon id. m. 196. — ³ Wenczel Gustav magy. mezőg. tört. 179. l. továbbá Salamon Ferencz. Budapest története III. kötet. Budapest. 1885. 184. l. ¹ alatt „*Acervus*“ fordul elő az 1508-iki (egr. püsp.) számolásokban (Hipp. Cod. 56.) A *Capetiát*, mi leggyakrabban fordul elő, s mi szerintem (Salamon) a kepevel egy, annyival inkább keresztnek tartom, mert kereszt számrá történt a papí tized kiszolgáltatása. 1505-ben az egr. püspök zempléni gabona-tizedeinek eladásáról olvasom: „*Capecias 11. pro floreno, quia anno isto in tali loco fuerant nullius valoris*“ (U. a.) De 1503-ban Zemplénben negyedfél capecia egy forinton kel. Más járásban 5 egy forint, (u. a.) Borsodban 6 és több, másutt 7 egy frt ugyan-csak 1503-ban.“ — Szepes-Váralja környékén jelenleg egy rozskeresztre 14, Kárpátok alján pedig 13 kéve számíttatik; egy árpa-, buza- vagy zab-mandolába Szepes-Váralja körül 16, Kárpátok alatt 18, s itt-ott 20 kévét is raknak. Mint különlegességet említjük fel, hogy Arvában a földtermést úgynevezett „nemce“ = németek-be (itt-ott közlik = kecské-be) rakják, melyek rendszerint 13 kisebb kévéből állanak.

„cubulus“-ok, a „capeti“-ak, az „akó“-k, a „modius“-ok az okiratokban részint mint a cerealék, részint, mint száraz és folyadékos termények mértékei említettek.

3. Szellemi műveltség.

Szepességünk szellemi műveltségének jó hirneve régi időkből eredt. A művelődés fejlődésének kedvező feltételeit hazánknak kevés vidékén találjuk föl oly mértékben, mint itten. A XII-ik században betelepült szászok, mint azt a telepítés rendes menete hozza magával, a kifejtettebb munkaképesség mellett az értelmi fejlettségnek is magasabb fokán állottak. Már ismertetett kiváltságaik biztosították részükre a föld szabad birtoklását, közigazgatási és törvénykezési ügyeik önkormányzati rendezését, ipar- és bányajogosultságot adtak nekik. Szóval a telepítéssel egyidejűleg nyerték meg mind azon kedvező előnyöket, melyeknek természetes következménye volt a városi életnek fellendülése, annak a műveltség emelkedésére kedvezőleg ható összes tényezőivel. A XII. század végén Gölnicz- és Szomolnok bányavárosokon kívül megyénk területén, városi jelleggel felruházott 24 községet találunk, melyeknek lakói földművelés mellett a bányatermékek feldolgozásával, iparral és kereskedelemmel foglalkoznak. A 24 város közül az itt ismertetett korszakban 2, Lőcse és Késmárk, szabad királyi városokká lettek, 16 megtartotta városi jellegét, míg 6 a korszak végén úri hatóság alá kerülve jobbágyi helyzetbe jutott. Itten látjuk a közjogi viszonyok nagy befolyását a szellemi élet fejlődésére; mert míg a régi jogait és kiváltságait megtartott községek újabb és újabb jogokat nyerve előre haladnak; az úri hatóság alá került községek elveszítve városi jellegüket, el német nemzetiségüket, visszaesnek a földművelő osztály körébe és szellemi tekintetben a megye egyéb szláv ajkú jobbágyaival egy színvonalra süllyednek. Ugyanezt mondhatjuk a X lándzsások székéhez tartozott hajdan szabad magyar nemes községekről. Az eredetileg szláv ajkú jobbágyok, és a jobbágyi helyzetre szorítva elszlávosodott német és magyar községek kulturális fejletlenségét és a legnagyobb részt városi életet élő németekkel szemben hátramaradását ezen közjogi viszonyoknak kifolyásaként tekinthetjük s a mai culturalis viszonyok megítélésénél is számításba kell ezeket vennünk.

Az említett kedvező közjogi viszonyok közt az egyház fejlesztette magasabb fokra a Szepességen a közművelődést. Ennek hatása

érezhető minden téren. Első sorban áll itten a XII. század végén keletkezett szepesi káptalan. Eltekintve attól, hogy a középkorban egészen a renaissance elterjedéseig, ami hazánkban a XV-ik századra esik, a tudományos műveltségnek egyedüli letéteményesei az egyház emberei voltak,¹ a szepesi káptalan mint hiteles hely — locus credibilis — is hivatva volt szellemi középponttá lenni. A hiteles helyekről legelőször az 1231-iki XXI-ik t.-cz. szól. Mikor nyerte káptalanunk a hiteles hely jogát, nem tudjuk, de a XIII-ik században már mint ilyen több oklevelet állított ki. A hiteles hely középpontja minden érdeknek. Itt helyezték el megőrzés végett a nemességi és birtokra vonatkozó adomány-leveleket. Ez előtt történt minden birtok eladása-vevése, az örökbevallás, törvénybeidőzés, fölszólamlás stb. Ennek kiküldöttje végezte, mint hiteles személy, az inquisitiokat, a birtokba iktatást. Nincsen néposztály, mely ügyes-bajos dolgaiban nem jött volna gyakori érintkezésbe a káptalannak sokszor magas műveltségű tagjaival. Daczára annak, hogy a szepesi hiteles hely levéltárát sok csapás érte,² abban ma is 72, — ezek közül 8 eredeti,

¹ A sok példa közül — Szepességet illetőleg — csak egyet említünk. Midőn 1301-iki szept. 20-án a szepesi káptalan, Jakab halála után „Pál mestert“ kalocsai prépostot szepesi préposttá választotta, a választási okmányt aláíró XVI szepesi kanonok közül kilencz (illetve hét) magister = „doctor“ volt, mi az akkori idők nem csekély műveltségére mutat. Ezen aláírásoknak igen sikerült autographikus másai Knausnál. Mon. Eccl. Strigon. II., 5. Tábl. láthatók. Eredetije a szepesi levéltárban Serin. XI. Fasc. 2, Nr. 16. őriztetik. — ² L. 303. l. Azok közül legnagyobb vala, mely Kum László alatt történt, mikor a pecsét elveszett. Hogy bármimemű visszaélésnek eleje vétessék, elhatározta a káptalan, hogy minden a pusztítás előtt kelt s fenmaradott okmány az ujonnan készitendő pecséttel látassék el. W. III, 14. Supl. Anal. I, 257—259. Fejér VI. 154.) — Mielőtt az előbbieken a vármegye, a X lanceatorum és az Universitas Saxonum pecsétjeiről említést tettünk, nem lesz fölösleges, ha a régi szepeskáptalani Locus Credibilis („országos levéltár“) pecsétjét is egynéhány szóval leírjuk. A régi pecsét, mely „† S. Capituli. Sci Martini. De Cipis:“ köriratot viselt, kerekded alaku s 3·5 cm. átmérőjű volt. 1245, 1257, 1270. (néhány különböző leveleiben csak a prépost a káptalan nélkül, de a szepesi (= savniki) apáttal együtt fordul elő). 1271. Bizonyos egyezségről szóló levélben már csak a káptalan jön elő. (Magy. történelmi tár. II, k. 72. l.) A pecsét lenyomata egy 1283-ik évi okmányon látható, melynek erejénél István, János és Miklós saját stb. nevében „Cornith“ nevű földterületet Kuncs és Sibolchnak betelepítés végett] adtak. (Serin. IX. Fasc. 14. Nr. 27. Országos levéltár.) — A jelenlegi újabb pecsét a következő köriratot visel: † S. Capituli Ecclese (sic) Beati Martini De Scepus. A pecsét köralaku s 5·5 cm. átmérőjű. A két pecsét között különösen az a különbség van, hogy a nagyobb alaku új pecséten oldalt van a koldus, kinek részére szt. Márton saját köntöséből karddal

63 transumptum és 1 lengyel nyelvű — armalis¹ és mintegy 4600 oklevél van letéve és pedig nem csak a Szepességre, hanem az ország más megyéire vonatkozóak is. Ilyen kiterjedt működési tér mellett az elért hatás is igen nagy volt. A prépostság hatósága alatt állott lelkészek, különösen a 24 városi község plebánosainak szövetsége — fraternitas 24 reg. plebanorum, — áldásos működést fejt ki. Felhasználják a kornak vallásos buzgalmát és a Szepesség a XIII. század végétől kezdve a szépművészetek valóságos csarnokává lesz. Hiszen az utazónak csak meg kellene állania egy-egy kis községünk temploma előtt, betérve abba a gothicus építészet remek alkotásaiban gyönyörködve szemlélhetné a Szepesség egykori lakóinak magas fokra fejlődött műizlését, ami csakis a magasabb szellemi képzettségnek kifolyása lehetett.

A prépostság mellett nem jelentéktelen szerep jutott megyénk műveltsége kifejlesztésében a cistercita rend szűz Máriáról nevezett szepesi conventjének. A Savnikon székelő convent keletkezési idejét 1216-ra, mások 1222-re, 1234-re teszik. Számos általa kiállított okmány mutatja, hogy a XIII. századtól fogva hiteles hely volt. Megszűnése 1526-ra esik.² A benedictinusok stolai apátsága, a karthausiak sz. Antalvölgyi — lechniczi — zárdája, a „vörös kolostor“ — szintén közreműködtek a kultúra terjesztésén.

Iskolaügy. Mint mindenütt általában, úgy nálunk is a káptalan és kolostorok alapításával kezdődik az iskolaügy fejlődése, majd ezt követi a plebániái iskolák állítása. A Szepességen a legrégebb kolostorok: a *késmárki* apácza-zárda alapítási ideje 1190.³ *Landek*, a jeruzsálemi szt. sír kanonokjai, al. id. (1212) 1213.⁴ *Savnik*, cistercita apátság, al. id. 1216. vagy 1222. *Dravecz*, a kereszteseké, al. id. a lőcsei krónika szerint 1288,⁵ mások szerint 1307-ben Kokos mester által alapítva. — *Menedékkő* — lapis refugii — karthausiak, al. id. 1299.⁶ *Richnó* 1307. Kokos mester által alapítva, úgy szintén *Hunfalu* és *Nagy-Eőr* köz-

egy darabot levág, és jobb válla fölött egy csillag látható, míg a kisebb alaku — régibb — pecséten a szent hátra fordulva levágja köntösét, a háta megett álló szegény számára. V. ö. Arch. Közl. IX. k. I. füz. 64 l. — A szepesi káptalan már 1235-ben új pecsétjével erősítette meg egy régebben kelt levelét. (Fejér, V. 3. 306.) — ¹ V. ö. Jegyzéke az országos levéltárban a magyar és erdélyi udv. kancelláriának föllállításáig található Herczegi, Grófi, Bárói, Honossági és nemesi okleveleknek. Összeállította Tagonyi Károly, Budapest a magyar kir. országos levéltár kiadása. 1886. — ² Magy. tört. tár. II. 119. — ³ Wagn. II. 8. — ⁴ U. ott. III. 144. — ⁵ Rupp: II. 177. — ⁶ Rupp: Magyarország. helyr. tört. II. 206.

ségeken. — *Stola*, benedictinus apátság, al. id. 1314.¹ *Lechniczi* al. id. 1319.² — *Szepes-Váralja*, szt. Agoston rendje 1400.³

A plebániái iskolák első keletkezési idejét nem ismerjük, de a 24 lelkész már többször említett szövetkezetének működése feltételezni engedi, hogy az már a XIII. században kiterjesztette figyelmét a népoktatásra is és hogy a 24 királyi városi községben már akkor voltak népiskolák. A népiskolákat illetőleg legyen szabad a következőt röviden megjegyezni, hogy azokban az írás nem tanított annyira, mint kívánatos lett volna. Sok más ok között a legnagyobb az vala, hogy a taneszközök akkori időben rendkívül drágák s nem mindenütt kaphatók valának. Ösmeretes például, hogy Petrarca, a nagy költő (1374. évi július 18-kán) Lüttichben nem kaphatott elég tintát ahhoz, hogy Ciceronak egyik beszédjét lemásolhassa. Egy könyvért, mely ma 40 krba kerül, akkori időben egész földbirtokot adtak.⁴ A régi jó idők népnevelője vasvesszővel egy viaszszal bevont táblára vagy homokba, vagy végre krétával feketére mázolt fatáblára jegyezte a betűket, melyek addig gyakoroltattak, míg csak a tanítvány meg nem tanulta. Tekintetbe veendő emellett az is, hogy az írás akkor-tájt nem volt annyira használatban, mint ma. Leányok az írásban épen semmi oktatást sem nyertek. Számolásban a paraszt gyermekeknel elég volt, ha a legszükségesebb négy alaplíméletet ismerték. A nevelést a falusi iskolákban rendszerint a hittan s bibliai történet zárta be, természetesen minden könyvségély nélkül, azonban dicsérettel kiemelendő a régi népiskoláknál, hogy az „Initium sapientiae timor Domini“ — elv mindig szem előtt tartatott. Ezen elv segítségével az ifju nemzedék igazságra s erényre neveltetett. Kevés gond fordított a különféle szabályok feljegyzésére s bemutatására, túl sok szemléltetésre stb., de több a tulajdonképeni neveletésre.

A szepei káptalan kanonokjainak sorában 1323. említetik Nicolaus scholasticus de Sancto Martino. A „scholasticus“ jelző nem csak írástudó embert jelentett, hanem az iskolai ifjúság tanítására rendelt

¹ Rupp: Magy. orsz. helyr. tört. II. 243. — ² U. ott. 197. — ³ U. ott. 167. — ⁴ A középkorban az irodalmi segédeszközök rendkívül drágák voltak. Egy feltűnő példa, mily ritkák és hihetlen drágák voltak a könyvek, mutatja a szalai S. Andriani kolostornak egyik okmánya az 1263-ik évből. Egy nemesi kegyur Char kolostora bibliáját magánál tartotta. Ő ugyanazt 60 márkáért egy zsidónál elzalogosította, (egy márka négy firt, tehát 240 firt). A könyv elveszett. Megtérítés fejében a kolostornak egy falut adott a Mura partján, és még hozzá egy másik falunak részét Somogyvármegyében. Schwartner Márton. Statistik. II. 853.

hivatalt. Igaz, hogy a XIV-ik század elején még nem minden pap tudott írni, mint azt 1323-ban látjuk, mikor a szepesi káptalan János boszniai prépostot választá szepesi préposttá, a választási okmányt csak az említett Miklós és Beke kanonokok és még ketten írták alá sajátkezűleg, a többi kanonokok ezek által iratták alá nevüket; — Beke, daczára írástudó literatus voltának nem nevezetik „scholasticus“-nak — de a népoktatásnak épen nem volt elengedhetlen kelléke az írás tudása, mikor a legfőbb rangú világi urak teljesen járatlanok voltak azon mesterségben s nagyrésze nevét sem tudta aláírni. (Száz. 1874. 4. l.) A XV. század elején találjuk fel a rendszeres iskolázatásnak első biztos nyomait. Stock János prépostsága idejében 1433-tól 1464-ig Nicolaus de Brega clericus dioecesis Wratislaviensis, et ecclesiae S. Martini de Scepus Sublector, in artibus Baccalaureus mint tudós férfiú a szepesi prépostság területén volt iskolák felügyelője gyanánt szerepel. Előde gyanánt Magister Joannes de Podol szerepel.¹

Nem mutathatjuk ki a Szepességen, a rendszeres iskoláztatás első korában fennállott tanintezeteket. Annyi bizonyos, hogy a szepes-váraljai iskola a XV. századot megelőzőleg már állott. Stock János prépost 1460-ban Lőcsén egyházmegyei zsinatot tartott, melynek határozatai közt XXXVIII. canon kimondja, hogy a tanulók egyenruhában járjanak ú. m. sötét színű togát, fekete, több szögletű süveget vagy sapkát viseljenek, nem szabad hordaniok arany és ezüst gyűrűket, zöld és piros csizmát stb. Az isteni tiszteletben és vallásos gyakorlatokban szorgalmasan részt kell venniök és a szepes-váraljai iskolára vonatkozólag különösen kimondja a XI. canon, hogy tanulói a plebánossal és káplánokkal együtt Úrnapján a körmenetre tartoznak a káptalanban megjelenni. Ezen határozatok arra mutatnak, hogy számosabb iskola működött megyénkben.

A szepesváraljai népiskolán kívül, a hol 411. év előtt (1477-ben) Aegydius de Wáralja hét évig, és Laurentius de Molenbach (Müllenbach) egy évig mint néptanítók működtek (utóbbi később Velbachon plébánossá lön),² vannak tudósításaink a csötörtökhelyiről,

¹ Wagn. III. 58. I. 312. és Fejér XI. 348. stb. — ² Ezen adatokat egy 1477-ik évi eredeti okmányból vettük át s megjegyezzük még, hogy a nevezett okmányban két, akkortájt Szepes-Váralján hivataloskodó egyházi említettik, u. m.: Deutschmann Simon, ki mint „conconcionator“ (segéd-predikátor) Bélára és Saruch Simon, ki Iglóra városi jegyzőnek hivatott meg. (Szepesváraljai városi levéltár).

melyben a híres könyvmásoló Aranyosi Gellértfy János 1462-ben mint tanító működött.¹

Löcsének a XV. században már virágzó középiskolája volt.

Kéziratok. A könyvnyomtatást megelőzőleg a könyvek írásával és kezdő betűknek diszes kifestésével a kolostorok czelláiban és a papi iskolákban foglalkoztak. Több kézirat bizonyítja, hogy az említett mesterséget a Szepességen is kiterjedten üzték. Már a XIII. századnak a Szepességre vonatkozó okmányai emlitenek itten használatban volt különféle tartalmú könyveket. Muthmer szepesi prépost 1273-iki végrendeletében a szepeshelyi templomnak hagyta összes könyveit, köztük: Biblia, Decretum, Decretales, Storia Scholastica, Liber Sententiarum, Passionale, Pastorale, Liber Sermonum.²

1352-ben a menedékkői karthausi kolostor a szent Antali — lechniczi vörös-kolostor — társ-zárdának több írott könyvet ajándékozott: Biblia, Mannalia, Martyrologium, Graduale, Antiphonale, Passionale, Homiliae B. Gregorii super Ezechielem Prophetam, Compendium Theologiae és Augustinus super epistolas Joannis.³ Különben meg kell jegyeznünk, hogy a karthausi szerzetesek a legszorgalmasabb könyvirók közé tartoznak.

Az itt felsorolt kézirati könyvek sajnos mind elvesztek. Az 1882-ben Budapesten rendezett országos könyvkiállítás számos szepességi eredetű régi kéziratot hozott napvilágra.⁴ Ezek:

1. **Thomas de Argentina super quarto libro Sententiarum 1340-ből.** Ivrétű, hártyakézirat, gót betűkkel, két hasábon írva, gyakori rövidítésekkel. A fejezeteket kék és vörös initálék, a hasábokat itt-ott lapszéli színes tollrajzok díszítik. Másolta *Szepesi János 1340-ben.* Utolsó levelén olvasható: »Completa (lectura) anno domini 1340. per manus Joannis de Cyps.« A kézirat egykor Bálint atyáé, Nagy Lajos udvari káplánjáé volt, s Thomas de Argentina XIV. sz. egyházi író-

¹ Könyvkiállítási kalauz. Bpest, 1882. 15. l. 33. sz. — ² Kápt. arch. Priv. Ser. XII. fasc. 1. W. 1 orig. Knauz: Mon. eccl. strig. T. II. fol. 27. — ³ Wagn. III. 179. 180. — ⁴ Kalauz az orsz. magy. iparművészeti muzeum részéről rendezett könyvkiállításhoz. Bpest 1882. Magyarországi Codexek 3, 9, 17, 31, 32, 155, 159, 164, 166. sz. a. — Megjegyeznünk, hogy Wagner II. 82. l. egy könyviróról említést tesz. A „Breve Necrologium Scepusiense“ az érintett 82-dik oldalán álló fölírat Aprilis 5. Id. Aprilis. Obitus Domini Pauli Benedicti anno Domini 1357. „qui hunc librum propria manu scripsit“, „ki ezen könyvet sajátkezűleg írta“, bizonyítja, hogy akkortájt a szepesi kanonokok könyvirással is foglalkoztak.

nak theologiai fejtegetéseit tartalmazza. A krakkai Jagello-könyvtár tulajdona.

2. **Glossa in Psalterium 1386-ből.** Ivrétű papirkézirat, két hasábon gót betűvel írva, gyakori rövidítésekkel. A szövegben a nevezetesebb helyek vörössel vannak aláhúzva, valamint a fejezetek elején levő initialék is vörösek. Másolta 1386. Biró Miklós Poprádról, amint ezt a könyv végén megjegyezte: „Explicit Glossa . . . finita anno Domini Mo trecentesimo octuagesimo sexto conscripta per Nicolaum Judicis de theuczindorph (Deutschendorf, vagyis a mai Poprád.) Tartalmaz zsoltármagyarázatokat. Gróf Batthyányi-könyvtár tulajdona.

3. **Liber Malagranati de Poenitentibus 1410-ből.** Papir-kézirat ívrétben, melyet *Péter* nevű hazai benzés *Stollban, a Szepességben*, 1410-ben másolt. Ezt olvassuk ugyanis a kézirat egyik lapján: „Explicit primus liber de Poenitentibus et est finitus etc.“ „Anno Domini Millesimo CCCCo decimo, per manus fratris Petri ordinis Sancti Benedicti de Stoll, quod jacet sub niveis montibus in terra Scepusiensi.“ Két hasábos gót, cursiv, szabályos írás, vörös színű initialék és felírásokkal. Tartalmaz hiterkölcstani fejtegetéseket a bűnbánatról. A pozsonyi káptalan tulajdona.

4. **Juvenalis satyrái 1461-ből.** Ivrétű papirkézirat, melyet a lőcsei származású *Petschmessing Kristóf*, mint krakkai egyetemi tanuló és baccalaureus 1461-ben másolt. Így olvassuk ezt az egyik levélen: „Scriptus in alma Universitate studii Cracoviensis commoratione estivali Anno Domini Mo CCCCo LXIo per Christophorum Petschmessing s. lacr. artium baccalaurei de Leutschaw.“ Juvenalis satyráit tartalmazza commentárral. A gyulafehérvári gróf Batthyányi-könyvtár tulajdona.

5. **Theologiai és canonjogi értekezések 1462—1473.** Papir-kézirat, nyolczadrétben, egyszerű kiállításban. Tartalmaz theologiai és canonjogi értekezéseket, továbbá az 1381—1386. időközben Demeter esztergomi érsek alatt tartott esztergomi zsinat határozatait és az 1460-ban Stock János szepesi prépost által kiadott zsinati határozatokat. Másolta 1462—1473-ig *Aranyosi Gellértfi János*, ki 1462-ben csütörtökhelyi iskolamester. 1469-ben új misés pap, s 1473-ban a hospitalis rend tagja volt. Az általa különböző időben írt feljegyzésekből kiemeljük a legrégebbit, mely így szól: „Finitum etc. per Jo. Gerhardi de Aranascho, pro tunc scholasticum in Quinto Foro (Csütörtökhely) 1462.“ A budapesti egyetemi könyvtaré.

6. **Kézmárki János** theologiai Summája két kötetben a XV. századból. Ivrétű papírkézirat, mely *Kézmárki János* XV. századbéli *szepes-olaszúi lelkésznek* theologiai munkáit két kötetben tartalmazza. Az egyik kötet egykor Henckel Jánosé Mária királyné udvari papjáié volt, ki az egyik lapra ezen érdemes sorokat írta: „Haec summa compilata est per venerabilem dominum Joannem de Kesmarek sanctae paginae professorem, quondam plebanum in Olassy et tandem per honorabilem dominum Franciscum presbyterum cecum mihi Joannem Henckel pro gratificatione alimenterum a. 1519.“ A második kötet elején pedig XV. századi kézzel ezen feljegyzés olvasható: „Volumen domini Johannis de Keszmargkt plebani in Menhartzdorff.“ Mind a két kötet Kezsmárky János eredeti kézirata, és pedig a 155. szám a budapesti egyetem, a 155. a) számú a gyulafehérvári gróf Batthyányi-könyvtár tulajdona.

7. **Semftleben Zsigmond** latin-német szótára a XV. századból. Negyedretű papírkézirat. Tartalmazza *Semftleben Zsigmond podolini lelkész* latin-német szótárát, melyet a hitszónokok használatára a XV. század végén írt. A kézirat végén ezen feljegyzés olvasható: „Explicit Vocabularium latino-germanicum praedicatoribus utile, quod scripsit Sigismundus Semftleben Podoliensis in terra Scopusiensi.“ Szerzőnek eredeti, még fel nem használt kézirata. A gyulafehérvári gróf Batthyányi-könyvtaré.

8. **Sermones Ascetici** 1425. előtt. Ivrétű papírkézirat asketikus sz. beszédekkel. Hogy 1425. előtt a lechniczi (Szepesmegyében) kartauziaké volt, erről a boritéktáblán olvasható következő egykorú jegyzet tanuskodik, mely így szól: „Iste liber est domus Vallis sancti Antonii prope Lyechnycz ordinis fratrum Carthusiensium 1425.“ Egykorú barna bőrkötés. A budapesti egyetemi könyvtár tulajdona.

Asceticus értekezések, Thomas de Vbernia és Thomas de Aquino némely munkái 1439. előtt. Papírkézirat ivrétben, kéthabos gót írással. Érdekes azon feljegyzés miatt, mely boritéktábláján olvasható s arról tanuskodik, hogy a kéziratot 1439-ben *Czipser Miklós* krakkai altarista a lechniczi kartausiaknak ajándékozta.

E feljegyzés, mely a lechniczi könyvtár XV. sz. történetéhez érdekes adalékot szolgáltat, így hangzik: „Dominus Nicolano Czipser altarista ecclesie beate virginis in Cracovia legavit librum presentem venerabilibus patribus dominis Carthusiensibus in Lechnicz, qui obiit in vigilia corporis Christi alias in die sancti Erasmi tercia mensis Junii anno domini M.CCCC.XXX nono.“ A budapesti egyetemi könyvtaré.

4. Nevezetes események.

Hazánk éjszaki határszéli megyéje a Szepesség, habár távolabb esett a világtörténelemben jelentékenyebb szerepet játszott nagy események színterétől, vannak múltjának egyes oly mozzanatai; melyek hazánk politikai történetében helyet igényelnek megénk részére. Terünk és czélunk mostan a nagyobb részletezés kerülésével csak a kiválóbb eseményeknek rövid érintésére utalnak itten.

Királyok találkozása, gyűlések. A Szepességnek különösen a Magyar- és Lengyelország közti érintkezések alkalmával jutott nagyobb szerep és mint kiválóan királyi terület is gyakran részesült a szerencsében, hogy királyok és más fejedelmi személyek hosszabb-rövidebb időt töltöttek területén, olykor fontos országos ügyeket döntve el itten.

Magyar és lengyel krónika-írók egyaránt emlegetik *Kálmán* királyunknak Boleszlav lengyel királylyal Ó-Faluban 1107-ben történt találkozását, hogy közös ellenségeik V-ik Henrik német császár és Szvatopluk cseh király ellen szövetségre lépjenek.

A XV. században a Magyar- és Lengyelország közt mind sürűbbé vált érintkezések több alkalmat nyújtottak a királyok és főurak összejöveteleire. *Zsigmond* 1410-ben az Ulászló lengyel király és a német lovagrend közt kiütött viszályban békebíróul lépven föl, Késmárkon találkozott a lengyel király rokonával és meghatalmazottjával Sándor lithvániai herczeggel. A lovagrend érdekkörébe vont *Zsigmond*nak egyeztetési kísérlete nem sikerülvén, a találkozás eredménytelen maradt. *Zsigmond* a németrend támogatására küldött sereggel beavatkozván a viszályba 1411-ben új alkudozásokra került a sor. *Zsigmond* követei Ó-Faluban, Ulászló követsége pedig a galicziai Schramowiczében tanyázva tanácskoztak s elhatározzák, hogy a két király személyesen jöjjön össze, minek eredménye volt 1412-iki találkozás Lublón márczius 15-én. *Zsigmond* és Ulászló szövetséget kötve kölcsönösen biztosítvák Lengyelországnak Galiczia, hazánknek Moldva birtokát stb.¹

A cseh korona miatt a huszitákkal folytatott háborúja közben *Zsigmond* újra összeütközésbe jöven a lengyel királyi házzal, a viszály kiegyenlítésére a két király követeinek 1422-ben Leibiczon tartott értekezlete a királyok találkozását látta szükségesnek. Ulászló

¹ Wagn. I. 1—13.

Czorstin várában, Zsigmond Schramoviczen szállott meg, majd a szabad mezőn találkozó uralkodók a két ország főpapjai és bárói előtt megbeszélvén a vitás ügyeket, Késmárkra jöttek és itten 1423. márc. 30-án megkötötték a békét és szövetséget.¹

1436-ban a magyar és lengyel rendek küldöttei, Késmárkon tanácskoztak az elzalogosított szepesi városok kiváltásáról, de eredmény nélkül.² — Három évvel később az Albert m. király és Ulászló lengyel király közt felmerült viszályban a két ország követeinek Lublón tartott értekezlete ismét a királyok találkozásában kereste a gyógyszert; de Albertnek közbejött halála a tervet meghiusítá.³ — 1469-ben Kázmér lengyel- és I. Mátyás magyar királyok a két ellenes ország kibékítése céljából Podolinba hívták meg a rendeket, a magyar rendek azonban nem jelentek meg, mire Kázmér küldöttei is elhagyták földünket.⁴ 1474-ben Ó-Faluban tartották congressusukat Mátyás és Kázmér követei és megállapíták a két király közt kötendő béke feltételeit. — *II. Ulászló* magyar király békés uralmat biztosítandó magának, rokonait Albert lengyel királyt, Zsigmond főherceget és Frigyes. tábornokot 1494-ben hazánkba meghívta és a fényes kísérettel megérkezett fejedelmi személyek 1494-ben Lőcsén tartott tanácskozáson intézték el a Magyar-, Lengyel- és Cseh-országok közt felmerült vitás kérdéseket.⁵

Királyok utazása és tartózkodása a Szepességen. A középkorban a királyok utazása annál is inkább gyakoribb volt, mert nem tartottak állandó székhelyet, hanem hol egy, hol más vidéken vagy valamely királyi várban szállottak meg rendszeren nagy számú kíséretükkel. A szepesi szászok 1271-iki kiváltságlevelében V. István azt mondja: valahányszor megjelenünk a provinciában (a szepesi szászok földjén) báróinkkal és katonáinkkal, megérkezésünkkor és eltávozásunk alkalmával királyi felségünkhöz illő fényes lakomát tartoznak részünkre adni vendégeink (hospites nostri, a szep. szászok.) — De a fényes lakomákkal még nem volt leróva a kötelesség. A királynak, királynénak és a kíséret minden kiváló tagjának igényei voltak ajándékokra. Az 1405-iki III. t. cz. (decr. min.) a sz. kir. városok szüceit és szijgyártóit egyenesen kötelezi arra, hogy a városon átutazó király lovászmesterének egy bundát és egy kantárt ajándékozzanak.

¹ Wagn. I. 14. — ² U. ott. II. 96. — ³ U. ott. 97. — ⁴ U. ott. 103. — ⁵ U. ott. 49. 70. — és Bonfin: Congr. Reg. Leutschoviensis.

A Szepességen tett királyi látogatások sorát — tudtunkkal — *Kálmánnak* III. Boleszláv lengyel királylyal 1107-ben Ó-Faluban történt találkozása nyitja meg. A hagyomány többször hozza ide IV-ik Bélát, leánya Kunigunda látogatására. IV-ik vagy *Kún László* többször volt megyénknek vendége. A szepesi káptalannak 1278-ban kiállított, Görgönek Jordán fia Illés részére történt adományozásáról szóló bizonyítványa arról tanuskodik, hogy IV. László 1278. előtt járt nálunk.¹ 1285-ben febr. 5-én Gölniczbányán volt, hol a szegények kórházát az ezüst bányák jövedelméből átengedett évenkénti 100 ezüst márkával megalapította.² 1285-ben László kormánya ellen lázadás útján ki, a szepesiek a királyi várat ostrom alá vették. Ezen alkalommal történt Lászlónak 3-ik, a Szepességre a király kún és tatár hadainak pusztításai által szomorú emlékezetűvé lett látogatása.³ 1288. febr. 15-én Lászlót Kézsmárk mellett találjuk, hol ugyanez év márc. 5-én is időzött itt.⁴ Ráth Károly említi, hogy László egyszer, az év ismeretlen, máj. 11-én Gölniczbányán időzött.⁵

III-ik András 1290-ben mindjárt koronáztatása után a felvidékre jött, hol Kassán Helbrand szepesi szász grófnak hódolatát fogadta és a Szepességre jött.⁶ Ezután még többször is megfordult nálunk, u. m. 1293. júni 29-én, 1294. nov. 4-én Szepes-Olasziban, és 1297. június 4-én.⁷

Róbert Károly 1312-ben Trencsényi Máté közeledtére kénytelen levén a sárosi vár ostromával felhagyni, a Szepességre jött és egy ideig Löcsén tartózkodott.⁸ 1314-ben ismét vendégünkül látjuk, mikor dec. 5-én Draveczon megerősíti a Heynderich szepes-váraljai bíró és bizonyos Eckard által Ujfoluzek Jánostól Baldóczon vett 60 holdra vonatkozó szerződést.⁹

I. Lajos királyunk 1352-ik okmánya, melylyel bizonyos Venczelnek a Poprád és Lubló közt birtokot adományozott, Welk-en (Felkán) kelt s így a nagy király akkor itt járt.¹⁰

Mária királynő 1392-ben időzött Leibiczon.¹¹

Zsigmond 1397-ben Kézsmárkon octavalis törvényszéket tartott.¹² 1399. márc. 1-én Kézsmárkon erősítette meg ezen városnak IV. Lász-

¹ Századok 1872. 233. l. — ² Wagn. I. 112. — ³ Magy. tört. életr. 188⁵/₆. V. f. 121. — ⁴ Fejér: V. 3. 402. és gróf Zichy-család okmánytára. I. 64. — ⁵ Magy. kir. hadjáratai, utazásai stb. Győr 1861. 40. l. — ⁶ Fejér: VI. I. 255. Wagn. I. 82. — Katona VI. 1102. — ⁷ Acta Petr. Nr. 8. ad a. 1294. — Ráth id. m. 43. — ⁸ Wagn. II. 47. — ⁹ Supl. Anal. II. ad a. 1314. kézirat. — ¹⁰ Weber id. m. 294. — ¹¹ Wagn. I. 137. — ¹² Ráth id. m. 102.

lőtől nyert kiváltságait.¹ 1404-ben felső Magyarországon hadat gyűjtve febr. 13. és 26-án Lőcsén, márc. 13. és 14-én Kézsmárkon volt.² 1406. dec. első felében Lőcsén volt. (Szep. kápt. levéltár Scrinio XI. f. 2. Nro 18. s. c. t.) 1410-iki, 1412-iki (és 1422-iki) itt időzéseit már említők. 1421-ben febr. 28-án Kézsmárkon, márc. 1. és 4-én Lőcsén³ márc. 15, 16, és 21-én a lublói várban volt.⁴ 1423 márcziusban Ó-Falván 14., 15. (19. Iglón) 25., 30. Kézsmárkon volt.⁵ 1424-ben ismét a Szepességen találjuk, mikor Jagello Ulászlóval apr. 4-én a kúsvétot Lőcsén ünnepelte.⁶

I. Ulászló elfogadván a magyar királyságot Szandeczről 1440. apr. 21-én elindulva Czorsztin várába érkezett, innen 23-án bevonult Kézsmárkra, innen május 3-án vagy 4-én estére Iglóra ért, 5-én Szepes-Váraljára, 6-án innen indult Sárosba Kis-Szeben felé.⁷

I. Mátyás Lőcsén volt 1474. márczius 13-án s ugyanezen évben Kézsmárkon is megfordult.

II. Ulászló királynak 1494-ben Lőcsén tartott fejedelmi congressusát fentebb jeleztük.

Csaták, ütközetek. A magyarnak európai hazája megalapításától a mohácsi gyászos ütközetig lefolyt 7 $\frac{1}{2}$ százada alatt alig pihent hüvelyében kardja. Megyénk távol esett a nagy küzdelmektől, Mohi, Várna, Mohács nincsennek közvetlenül emlékeink közé vésve, de gyászos emlékü következményeiket a közös hazával együtt éreztük és viseltük.

Az 1441-iki tatárjárás alkalmával Batu vad hordái megyénk területét is felkeresték. Pusztításaik mérvéről nincsennek részletes tudósításaink. Krónikáink csak arról értesítenek, hogy Jordán comes még idejekorán összegyűjtötte a Szepesség lakóit s ezek marháikkal és ingóságaikkal a Látóköre (Schauberg, Lapisrefugii) menekülve el-sánczolták magukat s megerősített helyzetükben megvédték életüket és vagyonukat. Feldúlt lakóhelyeiket az ellenség eltávozása után újra felépítve visszafoglalák megszokott otthonukat.

A pártoskodás és belviszályok súlyosabban nehezédtek reánk. Alig pihentük ki a tatárjárás borzalmait, IV. László uralma ellen 1274—75-ben Güssingeni Iván és társai Geregen (Gergely) mester, Ugrin, Pous (Pál) fia a Csák nemzetségből, királyi kincstárnok, Lo-

¹ Supl. Anal. kézirat ad a. 1399. — ² Ráth 108. és más helyeken. — ³ Ráth i. m. 114. — Szepesváraljai levéltár 6.sz. — ⁴ Ráth id. m. 114. — ⁵ Ráth id. m. 131. — ⁶ Melzer: Gesch. d. Ung. II. 493. — ⁷ Ráth 167.

rand mester, Márk fia, várgróf és Szepesmegye főispánja stb. pártot ütve hatalmukba ejték a Vág völgyét és a Szepességet Gölniczbánya várossal együtt. Lorand kezére keríté Marczell várát és abban magát megerősíté. Erre IV. László megparancsolta Palan comesnek, hogy Lorandot fegyveres hatalommal alázza meg. Palan heves ostrom után bevette a várát s ez által jelentékenyen meggyengíté a felkelők erejét és a sokat zaklatott Szepesség egy időre békét élvezett.¹

A szepesiek, 1284-ben, mint egykor Loránd idejében történt, a király ellen föllázadva a szepesi királyi várát ostrom alá fogták. László magyar és kún csapataival s hadi zászlója alá sorozott tatár fegyvereseivel a szorongatott vár fölmentésére sietett, a szepesieket a vár alatt megtámadta, mely alkalommal a támadók élén Gerendi Miklós a király szemeláttára a vár kapujáig hatolt, s véres ütközetben legyőzte.²

III-ik Andrással 1301-ben férfiaçon magvaszakadt Árpád nemzetségének. A hatalmas olygarcha, trencsényi Csák Máté megyénk területére is kiterjeszté hatalmát, elfoglalván a szepesi várát, Lublót és más helyeket s ezekből kényszeríté a szepesieket arra, hogy a cseh Wenczelt ismerjék el királyúl. Róbert Károly trónralépte után is fenn akarja tartani uralmát Csák Máté, de a szepesiek őszintén csatlakoznak az új királyhoz és az 1312-iki rozgonyi ütközet, — habár az megyénk területén kívül esett — emlékeink egyik legfényesebb lapját tölti be. Gentilis bibornok Róbert Károly győzelmét egyenesen a szepesi banderium vitéz magatartásának tulajdonítja. Az emlékezetes eseményt a szepeshelyi székesegyházban Pál prépost által 1317-ben készítettett falfestmény örökíti. Róbert Károly pedig

¹ Ugy látszik ezen időbe esik a következő esemény, mely a „Magy. tört. életr.“ 188⁷/₆-ik évf. Kun Lászlóról (1272—1290.) a 18. l. olvasható „Rolánd, Mark fia, rokonaival Miklóssal és Gergővel, a Borsa nemzetségből való Pál fiával, kezét fogva fétkelenkedtek a Szepességen és a tiszántuli vármegyékben. A király Batizt, Mark fiát, a Mariássy-család őst, küldötte a Rolánd által bitorlott szepesi királyi vár visszafoglalására, ki is azt addig szorongatta, míg Kunigundának, IV. Béla leányának, Boleszláv krakkai herceg nejének közbenjárásával a lázadó főurat a vár föladására bírhatta. (IV. László Batiz részére 1275. apr. 3-án kelt adománylevele. Fejér, V. 2, 238. l.) — Midőn a király parancsára Jakob mester szepesi kanonok a lázadóktól a szepesi várát vissza követelte, Gergő és Loránd fogságba vetették s mindaddig sanyargatták, míg testvéreit kezesekül adva, magát 100 márkával ki nem váltotta. IV. László, 1278. szept. 2-án kelt levele. Wenzl, IX. 376. l. — ² Magyar tört. életrajzok 188⁷/₆. évfolyam. Kun László. 121. l. A mondottakból kitűnik, hogy Kun László a Szepességbe nem — mint e nézet általánosan el van terjedve — látogatóba, hanem a lázadó szepesiek megbüntetése végett jött.

1312-ben kiadott és 1318-ban újra megerősített szabadságlevelével róttá le háláját a szepesi szászok iránt.

A XV-ik század elején keletkezett huszita-mozgalom hazánk felső vidékeivel együtt megyénket is súlyosan érintette. 1433-ban Horka-i Pardus taborita vezér az alsó magyarországi bányavidéket végig pusztítva a Szepességre előre nyomult. Ugyanezen évben Bedrezych vezetése alatt Szilezia felől, majd a lengyel Koributh Zsigmond alatt cseh és lengyel csapatok törtek megyénkire, kirabolták a Vörös-kolostort és márc. 24-én 20,000 emberrel Kézsmárk ellen fordultak. A várost bevéve kirabolták, felgyújtották, polgárainak előkelőbbjeit kezesekül magukkal hurczolták és később 2953 forint váltásdíjért bocsátották szabadon.¹

Az Albert német császár, magyar király és Ulászló lengyel király öccse Kázmér közt kiütött viszályok közben 1438-ban egy Šafrancz nevű lengyel vezér Podolint elfoglalva előre nyomult Szepesbe, de Rozgonyi István Pozsony- és Szepesmegyék főispánja csakhamar szétszórta és Lengyelországba visszavonulásra kényszeríté a rabló csapatot.² Albert halála után a királyi székért kiütött a versengés. Erzsébet özvegy királyné a lengyel Ulászló ellen Giskrát, a cseh kalandor lovagot zsoldjába fogadta, hogy utószülött fia jogát érvényesítse. A csecsemő „V-ik László király generalis főkapitánya és Sáros főispánja“ czimét viselő Giskra felső Magyarországot megszállva 1441. okt. 15-én Kézsmárkot is elfoglalta. Megszállotta Richnó várát, melyet tulajdonosa Perényi Miklós, miután élelmi szere elfogyott és a vár falai igen megrongáltattak, hősi védelem után, magának és az őrségnek szabad elvonulást biztosítva, feladott. Giskra a várat jó karba helyezte vissza.³ — 1443-ban elfoglalta a szepesi várat s annak kapitányává a rablás és pusztításokban méltó társát, alvezérét Axamithot nevezte ki. — A Rozgonyi Simon egri püspök közvetítésével Iglón 1443. szept. 1-én a következő évi Sz. Mihály napig kötött fegyverszünet után Giskra nyugodtan viselte magát. — I. Ulászló királynak 1444. nov. 10-én Várnánál történt gyászos halála után V. László ellentmondás nélkül kerülván a magyar trónra, Giskrának közvetítő szerepe is feleslegessé vált és ő a kormányzók által 10,000 arannyal kielégítve egy időre elhagyta hazánkat. De Axamith itt

¹ Wagn. : I. 52. II. 94—105. — Magyorsz. Kárp. egy. II. 159. Genersich : Merkwürdigkeiten d. Stadt Kesmark. I. 151. — ² Wagn. I. 155. — Horváth M. III. 528. — ³ Wagn. II. 100.

maradt. Giskra elbocsátott zsoldosaiból 5000-nyi csapatot toborzott és a „Spolok bratrikov, Bratri, Fratricelli“ neveken elhíresedett rabló-sereg a szepesi várba befészkelve magát, rémévé lett megyénknek, míg Hunyadi János hős fia, László 1453-ban ki nem ugrasztotta őket a hatalmas várból, honnan kimenekülve a sárosi Plavnicza várba vették magukat. — V-ik László a rabló Axamith megfenyítésével ennek egykori vezérét, az újra hazánkba hívott Giskrát bizta meg. A kézsmárki várat birtokoló Axamith ellenőrzésére Giskra sánczokkal vette körül a csötörtökhelyi templomot 1455-ben s ugyanezen év július 20-tól szeptember 8-ig ostromolta Kézsmárkot.

V-ik Lászlónak 1457. nov. 23-án történt halála új alkalmat nyújtott a pártoskodás szellemének kitörésére. Giskra ezt hasznára akarván fordítani, a Szepességet uralma alá hajtá és egész erejével a szepesi vár ellen fordult, de a Thurzó Márton által vezérelt vár-őrség mindig sikeresen verte vissza a büszke cseh támadásait. — Hunyady Mátyás királynak erélyes fellépése véget vetett a csehek garázdálkodásának. Seregei 1460-ban kiszorították Giskrát Sárosból, majd Richnóból. 1461-ben maga a nagy király jött ide és Giskrának rabló hadait végleg megsemmisíté.

Visszapillantás. Egy fél ezredévnél hosszabb kört felölelő történeti vázlatunk már a tárgyalt régi korra vonatkozó adatok hiányossága miatt sem tarthat igényt a teljességre; de célunk sem az volt, hogy „Emlékkönyv“-ünk keretében minden részletre kiható *terjedelmes* történelmi művet írjunk. Ki akartuk mutatni megyénk kifejlődésének menetét, hogy a megyénk területére jött vendégeink széttétekintve kedves hazánkban bájos vidékekben bővelkedő Szepességén, ne csak a természet Isten-adta öserői által alkotott szépségekben gyönyörködjenek, de egyszersmind azt is lássák, mit tett ezen vidék lakója arra, hogy a Gondviselés nyers adományát az emberi szellem legszebb vívmányának a kulturának meghódítsa. Lépésről-lépésre láttuk fejlődni az ősvadonból keletkező falvakat, városokat, azoknak földművelő, bányászó és iparos lakóit a telepítéstől kezdve figyeltük meg.

Magas fokra fejlődött önkormányzatát megnyerve a Szepesség német származású lakója hazánkban egyik legkedvezőbb közjogi állással bíró, és épen ezért az anyagi jólét és a szellemi műveltségnek emelkedettebb néposztályává lett a németek által lakott helyeken, főképen a városokban. Az 1412-iki elzálogosítás után az el nem zálogosított városok úri hatóság alá kerülve osztottak a többi köznép sor-

sában.¹ Értekezésünket b. Nyáry Albert szavaival zárjuk be, a ki Magyarország ezen időszakai lakosainak műveltségét illetőleg igen találóan mondja: „Míg egy részről az ország egyes kivételes részei, miként például a Szepesség, a városi kiváltságos helyek egész csoportja (XXIV. Regales Civitates és 7 bányaváros—31 város!) által túlterheltettek, az ország belső részein tartományokul beillő területek feküdtek, hol a városi élet legkisebb szikrája sem mutatkozott. Ekként Pesttől Nagyváradig és Szegedig — a XV. század utolsó s a XVI. első negyedében — egyetlen valódi város sem létezett.“²

¹ Nyilván való dolog tehát, hogy a királyaink által a szepesi százszoknak engedélyezett kiváltságok, ezeknek értelmi fejlődésére, politikai érlelttségére s általában kulturális előhaladására igen is hatékony tényezőkép működtek s működtek is: a mint ellenkezőleg ily kiváltságos körülmények nélkülözése a Szepességen lakó szláv népeknél csak kulturális fejletlenséget és hátramaradást okozhatott és okozott is, mert ezen utóbbi népek — mint általában az egész országban — csak századok lefolyásával, vagyis csak 40 év (1848) óta nyerhették azt, mivel a szepesi százszok már hét évszázaddal előbb -- 1142-ben II. Géza alatt — dicsekedhettek. És ki nem ismerné a sanyaru külviszonyok hátráltató befolyását az értelmi fejlődésre, egyáltalában társadalmi, de politikai tekintetben is?! — A Szepesvármegyében — illetőleg hasonló körülmények között az ország többi részében is — lakó különböző nyelvű nép művelődési történetének megírásánál a főt érintett factorokkal okvetetlenül számolnia kell minden történésznek, ha méltányos és igazságos lenni akar, s az egyoldalúság gyanuját magától elhárítani akarja. — ² Századok 1874. 4. l.

T o l d a l é k.

A)

A „Nemes földbirtokosok“ című cikkhez.

Ismeretes dolog, hogy a XIII. század előtt hazánkban élő nemes családok csakis keresztneveket viseltek, s csak később a testvérek szétágazása, elszármazása, vagy pedig birtokcsere folytán — másoktól való megkülönböztetés okaért — családi neveket is kezdtek használni, melyeket naggyobbrészt birtokuk, vagy az általuk alapított helységtől, vagy pedig a királyi adományozás útján nyert jószágtól vettek.

„A nemes földbirtokosok“ című cikkekre (lásd a 63—69. oldal) vonatkozólag próbaképen egy néhány család nevet hozunk fel, *melyre értekezésünk kidolgozása közben bukkantunk*; mi mellett határozottan megjegyezzük, hogy ismétlések kerülése végett, a már említett cikkeben előforduló „neveket“ e helyütt nem említjük.

Aczél Miklós, de Bozafalva, szolgabíró. 1486. P. (= Petroczyana.) — Alager de Leucha (máskép Danus comes) 1314. P. — Aranyosi János litteratus. 1485. P. — Aratz János 1511-ben Edusfalván — Hadusfalván földbirtokos. Rupp. II. 213. — Aurifaber István, 1263-ban eladta Lewche és Odorin közt 20 holdra terjedő Odorin nevű földbirtokát, bizonyos odorini Brem-nek 20 márkáért. P. I. sz.

Balassei Marczel de Pocoy, 1286. Kis-Zsákócson (= Pocoy) birtokos. Supl. Anal. I., 258. — Baluch György, de Grawsz = Körtvélyes P. — Bed János, de Hysfalva = Kisócz 1413. P. — Bencsik Mátyás, de Sz.-András 1520-ban bír Sz.-Andráson Szepeskápt. orsz. levélt. Misc. scl. IX. fasc. Nro 21. — Boch Márton, de Miklósfalva 1494. P. — Bokros Mihály, de Ragyolch = Ordzovjan 1437. P. — Bornemisza János, Polyanóczról 1519. S. II. — Botiz Miklós „Chetena“ nevű erdőnek birtokosa. 1308. S. II. (= Schmauk. Supl. Anal. II. kézirat.) — Both Miklós, de Eus-Miklósfalva 1383. P.

Chlandosch, de Felső-Mátyásfalva 1494. P. — Coecus Mihály, Pönchfölda, Jazurmegy, Wlchpataka, Hemynkpataka és Buchtahegye birtokosa 1337. S. II. — Crige János, de Csontfalva, szolgabíró 1485. Száz. 1872. 675. l. Crigi János, de Kázmérfalva, 1481. P. — Crumpach Miklós 1486. P. — Czak Mátyás 1472. P. — Czeupa Bálint, de Mahalfalva 1485. P. — Czunk Konrád 1354. P.

Dreuwczó János, Petroczi István fia 1472. P. — Drycswocho János, de Petroleh 1470. P.

Eberlaus, Eberhard is Szepes-Szombatról Stupány helység grófja (= bíró.) Menyharddal, Sion helység plébánosával alapítanak 1314-ben Benedek-rendű szerzeteseket Stola helység birtokain a Tátrahegység tövéen. — Rupp. II, 243. B. I, 401.¹

Fias Miklós, de Jekelfalva 1481. földbirtokos Szent-Margithám = Margetzán, falu. P. — Fyach, de Polyanka, Polyánóczon földbirtokos. 1293. P. 7. sz. — Ffrycz Márton 1478. P.

Greb Thamás, de Filefalva = Filicz 1469. P.

Hyas Miklós, de Mathefalva 1387. P. — Haraszt János 1443. P. — Hedrich Georg 1425. P. — Helmes András, de Hysfalva 1399. P. — Hencz, comes, Kezsmarszky Berthold fia, földbirtokos Rókuson 1295. Száz. 1872. 680. l. — Hilbrand² fia 1421-ben Grönich = Greniczen földbirtokos. Rupp. II, 239.

Jekel, Mátyás és Domokos fiai, 1344-ben földbirtokosok Jekelen = Jekel-falu. Száz. 1872. 670. l.

Király János Jammikről 1519. B. — Kokos György, de Genchfalva = Gánócz. 1470 P. — Kolin László de Grancs. 1485. P. — Korothnik Miklós 1467. P. Kosa Margit, Hunfaluról 1351. S. II. — Kwrtha Lőrincz 1444. P.

Ladon, de Gargo = Görgő 1297. W. (= Wagner.) Lengyel Péter, de Korithnik 1444. P. — Loasz Mihály Jammikről 1519. P. — Ludman Katharina 1424. P.

Marci, másképp Matz Agata 1472. P. — Menhard Jánosnak fia 1383-ban Batizfalván fegyvergyártó. Rupp. II. 243. l.

Nagy Pál 1465-ben földbirtokos Petróczon. Szepesk. orsz. levélt. Misc. Cot. Scep. fasc. II. Nro 7. — Niger Lőrincz 1290. P.

Pecsenyei Antal földbirtokos Pecsénye községben ad. a. 1387. S. II. Ma nem létezik. — Pikfalvai (= Pinkfalva = Pyukfalva = Pikócz) földbirtokos Mahalfalva környékén, 1286. B. (= Bárdosy) I, 258. — PohaneK István, Márton fia 1378. P. — Polyán (Berzevicy) András udvari apród V. Lászlósló (1280—1291) királytól kapja Landok, Rókus és Néhre helységeket. Kelt Gölniczbányán május

¹ Így írják le Rupp és Wagner a stolai kolostor alapítását. Knauz szerint, a ki Tamás, esztergomi érseknek 1314-ik évi nov. 25-ről kelt jóváhagyó okmányát Monum. Eccl. Strigon. cz. művében (II, fol. 700. nro 793.) ex originali lenyomata, a kolostort „Gauerlachus de monte sacti Georgy“ = Szepesszombati, Miklós stoyani gróf (comes Nicolaus de villa Stoyani); Ménhard, svabóczi plebános = Menhardus plebanus de villa Sueui stb. alapították.

² Hilbrand, Zsigmond stb. schavniki kolostor apátjával szerződést kötött, melynek alapján ő és örökösei a két telkes gazdák fölött bíraskodhassanak, és tőlük bírságot vehessenek, melynek két harmada az apátot, egy harmada pedig őt, és örököseit illesse; földjeik tizede fejében azonban mindannyiszor, valahányszor az apát, vagy ennek utódai, a király parancsára hadjáratba tartozandának menni, évenként 2 arany forintot, és a nép nyelvén Lewbidternek nevezett egy köteg posztót tartozzanak szolgáltatni. Ez egyezkedést 1423-ban Zsigmond király helybenhagyta. Rupp. II., 239.

11-én év nélkül. Száz. 1872. 680. l. Polyán Péter. 1402. S. II. — Polyankai Miklós, Péter fia, 1423—1424. szolgabíró. Száz. 1872. 674. l. — Pyokocz Gergely 1478. P. Redalchi János. de villa Latina? (= Ó-Leszna?) 1302. P.¹

Satal András, jamniki (másképen Jennik, állítólag „Cosmas“ is) földbirtokos 1422. S. II. — Szakza Mihály abrahamfalvi földbirtokos 1419. S. II. — Senne János, de Petroch 1464. P. — Sentes Márton 1437. P. — Szepesi káptalan 1298-ban bír Jenniken 2 hold földbirtokot. Szepes kápt. levélt. Scr. VIII. fasc. 7. Nro 2. — Szmertenszky Kristóf, szepesvármegyei alispán 1508. S. II. — Soldnar Mihály, de Kázmérfalva 1343-ban bír Jazurmegyen. Szepk. Orsz. levélt. scr. IX. fasc. III. Nro 22. — Soldos Tamás, de Runa, földbirtokos 1438. P. — Steflák János de Hysfalva a X lándzsások szolgabírája 1503—1517. Száz. 1872. 675. l. — Stefflaky Gergely de Hysfalva 1514. B. — Stephkfalvy (másképp Raggolchi) Hanus 1357. Száz. 1872. 671. l. — Stery János, Rykolf fia Grancsot 1454. P. — Stestal János Hysfalva a X lándzsások szolgabírája, 1503. S. II. — Sváby János, 1428., Svábóc községnek „örököse“. W. III. 54.

Tatár András de Bethlemfalva 1448. P. — Miklós, János fia, X. lándzsások szolgabírája 1413—1422. Száz. 1872. 674. l. — Teke Mihály, de Csepanfalva. 1486. P. — Therney György de Hozelec, a X lándzsások comese és szolgabírája 1506—1507. Száz. 1872. 675. l. — Thoeke Kristóf de Csepanfalva 1523. Szepk. Orsz. lev. Misc. Cot. Scepus fasc. IV. Nro 4. — Tibaházi Tiba 1307-ben földbirtokos Hadusfalva környékén. Rupp. II. 207. W. I. 397. — Tyzeser Antal 1464. P. Urbanfalvi Hank. 1415. Száz. 672. l.²

Veres, de Hysfalva 1470. P. — Vörös Miklós, de Levkfalva = Levkócz 1369. bír Tamásfalván. Száz. 1872. 671. l.

Waycha András, de Sgra 1293. P.

Zecki nemesek 1280-ban földbirtokosok Lethonfalván. Rupp. II. 206. — Zeres György de Aranyos 1473. P. Zeuzes István, de Petrócz 1402. P. — Zoldnár Mihály de Csepanfalva 1487. P.

¹ Villa Latinát, illetőleg lásd Szepes kápt. orsz. levélt., Misc. Cot. Scepus. fasc. IV. Nro 10., hol 1405-ben Erdőfalváról = Ó-Leszna az mondatik, hogy Villa-Latinának neveztetik.

² Össze nem tévesztendő Urbanföldé-vel = Grancs. Urbanfalva (valószínűleg a mai Kalyava S. II. ad a. 1350.)

B)

Tekintettel arra, hogy értekezésünkben *Mothmer* szepesi prépost. végrendeletére több helyütt hivatkoztunk, s mivel ez a legrégibb, melyet tudunkkal szepesi ember szerkesztett, czélszerűnek tartjuk latin. eredetivel egyszersmind hü magyar fordítást is közölni.

Nos Magister *mothmerius*,¹ preprositus sipisiensis (sic), significamus vniuervis per presentes, quod cum omnes moriamur, et tanquam aqua dilabamur, pium est, ut quilibet xianus tesaurum sibi tesaurizet in celis. ea nos ducti consideracione, pallacium,²

Mi, Mothmer¹ mester, szepesi prépost, ezennel tudtára adjuk mindnyájoknak, hogy miután minden ember halandó s mint a víz elmúlik, üdös dolog, hogy minden keresztény kincset gyűjtson magának a mennyországban. Ezt meggondolva, kastélyunkat,²

¹ Mothmer prépost (1264—1281) újabbkori írókaál rendszeren „Muthmer“-nek iratik. Valódi neve, ugy látszik, tulajdonképen „Mothmer“ vala, miután régibb okmányokban rendszerint „Mothmer“ vagy Mothomer-nek iratik. Igy pl. Lodomér esztergomi érsek 1281-ik évi okt. 26-iki megerősítő okmányában, mely által Lethanfalva és Hemych (Heymuth — Arnóthfalva) bírtok felének haszonélvezetét a szepesi káptalannak átengedi, „Mothomer“-nek őt nevezi. (Szepeskápt. levélt. scr. 6. fasc. I. nro 5. — V. ö. Knauz II. 148.) — Mindamellett Jakab prépost (1284—1301), midőn Mothmernek 1280-iki aug. 20-kán kelt adományozó levelét, melynek érteelmében Szentmihályon lévő Kese nevű cúria bizonyos Chene-nek, István fiának adatik, megerősíti, az adományozó prépostot „Muthmer“-nek írja. (Szepeskápt. levélt. scr. 2. fasc. VI. nro 4. V. ö. Knauz II. 122. 275.) Végre nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy Lodomér esztergomi érsek, mint fent láttuk, hírneves prépostunkat Mothomernek nevezi; azonban az 1286-iki febr. 9-ről kelt okmányában, mely által a szepesi prépost és a káptalan között felmerült viszálygyeket kiegyenlíti, a már többször említett prépostot plane „Muthmer“-nek nevezi. (Szepeskápt. levélt. scr. XI. fasc. 2. nro 14. Confr. Knauz II. 210.) — Egyébiránt mi azon nézetet helyesnek tartjuk, hogy igazi neve Mothmer, mivel nevezett prépost eredeti végrendeletében Mothmer név alatt előjön.

² Kastély, palota, pallacium, prépostsági épület. Mária Terézia idejétf fogva, midőn 1776-ban a szepesi prépostság püspökségre emeltetett, püspöki lakhely. Nevezett épület Mothmer által emeltetett. Idő folytán azonban, különféle-

quod nos proprijs expensis et laboribus fratrum nostrorum canonicorum construximus, pro remedio animae nostre relinquimus sacerdotibus et clericis canonicis, in ecclesia beati Martini commorantibus et famulantibus. Item seruum nostrum Johannem cum filio suo dedimus eidem ecclesie ad pulsandum¹ et filiam

melyet mi saját költségünkön s kanonok-testvéreink fáradozása mellett építettünk, lelkünk üdvéért a szt. Márton egyháznál tartózkodó s szolgálatot tevő papok- s kanonokoknak hagyományozzuk. Szintugy János szolgálókat, fiával együtt, ugyanazon egyház harangozójává,¹ s leányát az egyházi ruhák mosóné-

Iebontások is újbóli felépítések (mint pl. 1598-ik évben Pethe prépost alatt történt, W. III., 93. l.) által sok tekintetben megváltozott, úgy, hogy manapság az épület eredeti alakjának meghatározása lehetetlen. A mennyeiben a jelenlegi épület falaiból következtetni lehet, a földszinti épület nyugati falainak egy része, valószínűleg Mothner idejéből származik. A prépostsági épületnek templom felőli része egészen 1723—1724-ig (Pelcz prépost 1725—1740 idejéig) csakis földszintből s efölött épült egynehány szobából állott, melyekhez egy igen keskeny járatba nyíló szűk lépcső vezetett. Utczáról való bemenet egy szerlegett egyszerű kapu történt, mely — az akkori általános szokás szerint — kalapács ütésre, vagy később csemetésre, kinyílt. Pelcz-nek közvetlen utódja gróf Barkóczy Ferencz prépost (1740—1744) csinósította a gyümölcs-kertet, felépítette az udvarnak kelet felé néző emeletét s ezenkívül alapjaiból tornyot emelt, melyet órával látott el s mely még manap is a püspöki kert déli részén a seminariumi épülettel szemben létezik. Utódja Mariássy prépost (1745—1755) a residencia főhomlokzatát hozta rendbe, de időközben elhalálozván, az építkezés befejezése utódjára. Zbissko Károly prépostra (1755—1774) maradt. Miről a jelenleg püspöki lakásnak használt felsőemeletbe vezető lépcsőház falán lévő felirat tanuskodik: D. O. M. A. Structuram quam bonae memoriae Decessor Alexander Mariassi de Marcusfalva Eppus Tininiensis et praepositus Terrae Scepusiensis mediatibus sed morte praeventus perficere non potuit. Hanc usibus gratorum Successorum plene consumavit Josephus Carolus Zbisko. de Kis-Kolacsin Eppus Tininiensis Praeposit. terrae Scepusiensis Sacrae Caesareae Regiae apostolice Majestatis Consiliarius Excelsae Tabulae Septem-Viralis Assessor etc. A. MDCCLXVI = 1766.

Salbeck Károly, első szepesi püspök (1776—1787) mindjárt kinevezetése után a residencia szobáit újból kijavíttatta, úgy, hogy ugyanott már püspökségének első évében 1776-iki nov. 15-én első szentszéki ülést tarthatott. — 1777-iki apr. 7-én tétetett le az alapkö a residentialis, Baromei sz. Károly tiszteletére szentelt kápolnához, melyben az isteni tisztelet 1779-től kezdve tartatik. (L. Historicus ortus et progressus Episcopatus Scepusiensis. Icon aedium Scepus. iam Episcopalium. I, 128. stb. Kézirat.)

¹ Sajnos, hogy a harangok közül, melyekhez Mothner végrendeletében János szolgálóját harangozóul alkalmaztatni rendeli, egy sem létezik többé. A nyugati toronyban jelenleg lévő három harang sokkal későbbi eredetű. Ezek

suam ad lotricem uestium sacram, dando eidem iohanni et filio suo quatuor boues et duas uacas et decem oues et decem porcos. Item dedimus eidem ecclesie beati Martini *omnes libros nostros uidelicet Bibliam, decretum, decretales, storiā scolasticam, librum sententiarum, passionalem, pastorem, libros sermonum.*¹ Item duos calices, cruces et alia indumenta et quinque

jául alkalmaztuk, ugyanazon Jánosnak s fiának négy ökröt, két tehenet, tíz juhot s tíz serézt adományozván. Ugyancsak az említett egyház részére hagyományozzuk minden könyveinket; úgymint: *Bibliá-t, decretum-ot, decretales-eket, storiā scholasticá-t, liber sententiarum-ot, passionálé-t, pastorálé-t, libri sermonum-ot.*¹ Továbbá két kelyhet, keresztekét, más szerelvényeket s öt

közül a legnagyobb s egyszerűs mind a legrégebb 1426-ik évből való s 1790-iki visitatio can. szerint 14 bécsi mázsát nyom A rajta olvasható fölírás: „Anno † Domini † millesimo † CCC † XXVI † Johannes Glockengiesser † von † Dem † Ne-vendorf“ bizonyítja, hogy a harangöntés akkortájt Szepességen is jüzett. Az inént említett can. visat. idejében, a meglévő öt harang közül súlyban a második 8—10 bécsi mázsa nehéz harangot Ondrej k o v i c s András szepesi kanonok, 1656-ban szent Márton tiszteletére öntette, ez azonban idővel megsérülvén, 1857-ben a szepes-iglói harangok átöntése alkalmával újolag átöntetett. Következő fölíratot visel: Fusa per A. Schaudt Pestiensem Iglouiae 1857. S. Martine-ora pro nobis. Különbön Iglón a harangöntés korábbi időkben nagyban virágzott, miután mai nap is több harang létezik környékünkön, mely Szepes-Iglón öntetett; így pl.: a) a teplitzi róm. kath. templom nagyharangja, a következő fölírattal: „1481. hoc opus factum est in honorem Dei et Spiritus sancti et beate marie virginis. magister iohannse de villa nova“ (= Igló). „Johannse“ = János. szó a Kárpátaljai németek szavajárásából, mely ma is Jakobe, Jakob helyett, Martize, Martin helyett, mondja, vétetett; — b) a leibitzi kath. templom nagyharangja. Fölírata a következő: „Anno Domini Millesimo quadrigentesimo septuagesimo quinto (= 1475) ad honorem gloriosissime virginis Marie factum est hoc opus per magistrum Paulum et Joannem de vila nova.“

¹ Létezik-e a végrendeletben említett könyvek közül még ma valamelyik, nem tudjuk. Valószínűleg ezen irodalmi termékek is azon idők viszontagságaiban, melyeken a káptalan, a templom és a benne lévő levéltár átestek, veszendőbe mentek. Valamint azt se lehet meghatározni, volt-e ezen könyvek között olyan is, melyet Mothmer maga írt volna, miután az akkori időből való s maig nyilvánosságra jutott okmányok s régi iratok nem engednek következtetni arra, hogy Mothmer irodalommal is foglalkozott volna. Egyébiránt Mothmer által hagyományozott könyvek közül egynéhány László mester, esztergomi prépostnak három évvel később, azaz 1277-iki márcz. 23-án kelt végrendeletében is említetik. Ezeknek teljes címzeit itt közöljük: *decretum cum apparatu Johannis Theutonicī; Decretales cum apparatu Bernardij;*

tapecia. Item omnes buballos nostros relinquimus eidem ecclesie. Item capelle beate uirginis processionali² dedimus centum oues, quinquaginta porcos, quatuor equos, de quorum fructibus unus presbiter, quem ad hoc capitulum deputauerit, se debeat sustentare et in ipsa capella in qualibet septimana tres

szőnyeget.¹ Szintugy összes ökreinket ugyanazon egyháznak hagyományozzuk. Hasonlóképen a Boldogságos Szűz búcsújáró² kápolnája részére hagyományozunk száz juhot, ötven sertést, négy lovat; ezek jövedelméből egy áldozár, kit e célra a káptalan ki fog nevezni, tartandó el és ennek kötelessége lesz

Scolastica ystoria. (Knauz. II, 71.) — Melléleg megjegyezzük, hogy a feltűnő nagyságu „*Libri graduales*“-eket (*Graduale Romanum. Venetiis. 1758*), melyek székesegyházunknál még most is használatban vannak, gróf Barkóczy Ferencz volt szepesi prépost. 1740—1744, ki később egri püspök, s végre esztergomi érsek lett, utóbbi érseksége idejében adományozta. (*Visit. Can. 1790.*)

¹ A szepeshelyi székesegyház 12 db régi szőnyeggel bír, melyekkel a szentélyben lévő padok fődvék. Vannak-e köztük a Mothmer által ajándékozott, s végrendeletében említett szőnyegek is, kellő adatok hiányában meg nem határozható. Megjegyezzük, hogy az okmányban, melynek erejével Jakab prépost és a szepesi kanonokok közt fennforgó több viszás ügy 1286-iki február 9-én békésen elintéztetett, templomi szőnyegek is szóba jönnek, anélkül azonban, hogy adományozójukról említés tétetnék (Knauz II, 210.) Lomniczi Horváth János prépostról (1511—1545) mondják, hogy 1544-iki december 16-án történt leköszönése után (W. II, 253.) Dunajeczvárába távoztakor több régi s értékes templomi ruházatot magával vitt, többi közt 14 szőnyeget; s pedig 9-et a székesegyházból és 5-öt a Szápolyai kápolnából. (Magy. Állam 1881. május 14-én.) Ezek közül több tárgyat a krakói zsidóknál elzalogosított. Sőt végre az 1790-iki canonica visitatióban olvasható, hogy Horváth a szent ereklyék aranyozott díszes tartóit is magával vitte (*Conf. Quaest 6. ad §. I. pag. 23.*)

² Régibb keresztény századokban népesebb községeknél szokásban volt a templomokhoz, melyeket rendszerint a sírkertek öveztek, ugynevezett „kőrkápolnákat“ építeni. Román építészeti korszakban ezen kápolnákat „*Carnaria*“ = csontházaknak nevezték, mert a sírásás alkalmával, vagy máskor, talált emberi csontmaradványokat ide helyezték. Efféle — renaissance modorban, tehát már későbbi korban épült — kápolna többi között a szepes-mindszenti templom sírkertjében is létezik. Célja pedig az, hogy benne a megholtakért isteni tisztelét tartassék. Ehhez hasonló lehetett Mothmer végrendeletében említett „Bold. Szűz búcsújáró kápolnája is, mely szintén lythurgikus czélokra épült, s nevezetesen egyházi körmenetek tartására úgymint Gyertyaszentelő B. A. napján, Nagypénteken, Feltámadáskor, keresztjáró napokon stb. használtatott, miért is a végrendelet szerint processionalis = bucsujáró, s bemeneti kápolnának neveztetett. — A végrendeletben érintett adományozás valószínűleg a Bold. Szűz Mária egykori kápolnájára vonatkozik, melyről Wagner II. 285. mondja, hogy azon helyen állott, hol idejében (1777) szt. Bálint kápolnája

missas debeat celebrare. Item uineam nostram in *pothtok*¹ quem cum maximo labore adquisiuimus, relinquimus sacerdotibus, in ecclesia beati Martini famulantibus, ut singulis sabbatis post uesperas *salve regina* in capella beate uirginis, uel *gaude dei genitrix* cantare teneantur. Item capellam² nostram cum calice uiatico et missali nostro cum indumentis suis reliquimus capelle eiusdem beate uirginis.

ugyanazon kápolnában hetenkint három szt. misét végezni. Ép úgy *Pohtokon*¹ lévő szőlősünket, melyet igen nagy fáradsággal szereztünk, a szt. Márton-egyháznál szolgálatot tevő papságnak hagyományozzuk, azon kötéssel, hogy minden szombaton „*uesperae*“ után a bold. Szűz kápolnájában „*salve regina*“-t, vagy „*gaude dei genitrix*“-et énekeljen. Továbbá saját kápolnánkat,² beteglátogatási kehely-

létezett; az utóbbi kápolna pedig a mai püspöki lak déli bejáratától balra, a földszinten volt. Szent Bálint kápolnáját illetőleg röviden megjegyezzük a következőket: Ki állapította ezen kápolnát s mikor épült, teljesen ismeretlen. Annyi bizonyos, hogy az 1666 körül *Ondrej kovi cs András* szepesi kanonok megújította, továbbá, hogy gr. *Barkóczy Ferencz*, prépost, 1778-ban a sz. sirt a székesegyházból ezen kápolnába átvitette, azonban *Salbeck* első szepesi püspök azt vissza a székesegyházba és pedig a zenészek chorusa alá, Szt. Háromság oltára mellé állíttatta, a hol jelenleg is évenként a nagyhéthben felállíttatni szokott. — Miután idővel a kápolna falai igen megsérültek 1780-ban szt. Bálint ünnepélye első ízben a székesegyházban tartatott, maga a kápolna pedig ugyanakkor teljesen lebontatott, mely alkalommal sz. Bálint szobra előbb a Szápolyay-kápolna aztán a székesegyház főoltárára került. Ezen szobor s a szentnek meglehetősen nagy oltárképe jelenleg a székesegyház ugynevezett *Depositorium*-ban el van téve. 1782-ben szt. Bálint kápolnájából való padok a Pázsicán lévő szt. *Kereszt-kápolnába* vitettek át, de azóta az idő vasfogának teljesen áldozatul estek. (Lásd terjedelmesebben: *Hirtoricus ortus et progressus Episcopatus Scepusiensis* stb. II, 395—455).

¹ *Pohttok* Sáros-Patak? Jelenleg a szepesi káptalannak nincsennek ott szőlős kertjei, hanem Liskán. — Sajnos, hogy a szőlőművelés legyőzhetlennek látszó ellensége a *Phyloxera*, mely a sok százados s világhírt *Hegyaljának* kitűnő asszúbert szolgáltató szőlőseit, ha idején valami biztos ellenszert föltalálni nem sikerül, végenyészettel fenyegeti, már ezen szőlősökre is átragadt.

² „*Capella*“ = „házi oltár“, melylyel *Mothmer* rendelkezett. Nyíféle „*capella*“ rendszeren fából készült, szekrényalaku és hordozható volt. Két szárny-nyal bírt, úgy, hogy kinyitva az imádkozó előtt oltárt képezett. Ilyen házi-oltárok Szepesvármegyében annak idejében divatban voltak. Szép példánya egy ilyen régi hordozható házi-oltárnak *Császka György* szepesi püspök úr *Ő Excelentiajánál* látható.

Item cappam¹ nostram de bruneto scarleto cum uarys et marturium nostrum cum purpura paratum; relinquimus ad opus secunde turris² ecclesie beati martini. Item molendinum no-

lyel, misekönyvünkkel s ruházatával együtt bold. Szűz említett kápolnája részére hagyományozuk. Szintügy *pettyezett* sarlátvörös bársony palástunkat¹ bitorból készült felöltönyünket szt. Márton egyház *második tornyának felépítésére*² hagyományoz-

¹ Cappa, palástszerű egyházi öltöny, máskép pluviale. XII. századtól kezdve drága és díszes szövetekből készült. Ünnepeles körmenetek, temetések és délesti isteni szolgálatok (vesperae) végzésére használtatik. Alakjára nézve bokáig érő, elől nyitott bő köntöshöz hasonlít, mely a középkorban hátul csuklyával (innét a latin „cappa“ = csuklya név) elől pedig — mikép ma is — díszes csattal volt ékítve. Később azonban a csuklya, mely a fejet óvta az eső ellen, egészen elmaradt s helyébe erre emlékeztetőleg egy háromszögű pajzs alakú szövet alkalmaztatik. Az újabb ízléstelen palástokon bojttal díszítve e pajzs gömbölyded alakban — és hozzá még minden jelentőség nélkül — hátul, a pap derekán alul alkalmazva fordul elő. A Cappa értékét illetőleg Moller matriculájában kevésbé későbbi időről találjuk följegyezve, hogy Serpilius Lőrincz, bélai plébános 1557 körül a 24 kir. plébános seniora, a conseniorok beleegyezésével két, a testvérület birtokához tartozó Cppat és pedig egy zöldet 200, és egy kéket 300 dénárért a poprádi templomnak 1558-ban eladott. A „Cappa“ használatának közlelbi leírását Szvorényi H. E. Amoenitates 48. old. találjuk.

² „Ad opus secunde turris“ kifejezés oly általános értelmű, hogy belőle ki nem vehető, vajjon ama kérdéses torony 1273-ban, mikor Mothmer végrendeletét megírta, kész-e volt már, vagy befejezéshez közel, vagy épen még csak építendő vala? Evvel kapcsolatban megjegyezzük, hogy maig sincs eldöntve, mikor épült tulajdonképen a régi káptalani templom, s nevezetesen annak tornyai, melyek most is a jelenlegi székesegyház kiegészítő részeit képezik. A régi szepeshelyi templomról, mely a mostani előtt létezett, IV. Béla 1249-iki okt. 19-én kelt okmányában mondja ugyan, hogy e templom országának egyik gyöngyét képezi „cum sit una e monilibus regni nostri“; azonban, sajnos, egyetlen szóval sem érinti, a miből következtetni lehetne, melyik évben épült a templom, vagy mikor alapított a prépostság, ámbár jelzett okmányában a templom illetőleg a prépostság régi dotatójáról beszél. A templom építését illetőleg csak annyit ismeretes, hogy midőn Lósy, nagyváradi püspök s esztergomi kanonok, Pázmány megbízásából 1629-ben ápril 22-én a szepesi káptalanban visitatio kanonicát végzett s ez alkalommal a kanonokokat a prépostsági egyház alapítója felől kérdezte, ezek az alapítás idejét illetőleg azt felelték: hogy hagyomány szerint a templomot szt. István építtette, mivel a szt. István által emelt templomok a szepesihez hasonlóan két tornyuak stb. (Lásd Can. Visit. Pázmány. 3 lap. Szep. lev. ered. okmány.) A jelenlegi székesegyházat illetőleg legyen röviden megjegyezve, hogy annak építése Stock prépost alatt 1462-ben kezdetett meg s Back prépost idejében 1478-ban fejeztetett be. (W. II. 78. III. 67.) Ezen épí-

strum, quod est in *Ridnich*,¹ donauimus sacerdotibus, in ecclesia beati Martini commorantibus. Item quatuor uacas et septem oues et triginta porcos, quos apud sanctum Michaelem habemus, relinquimus eidem ec-

zuk. *Ridnich*-en¹ lévő malmunkat pedig a szent. Márton egyháznál tartózkodó papságnak adományozzuk. Szt. Mihályon lévő négy tehenünket, hét juhot s harmincz sertést pedig ugyan-

tés alkalmával a régi templom éjszaki hosszfa a rajta lévő falképpel meghagyott s az új templom boltozatának egyik része reá tétetett. (Részletesen l. Horváth Győző: Szepesi székesegyház. Lőcse 1835. — Hradzky József: Szepesvár és környéke. Igló 1884. 88. l.)

Fentérintett állításunkkal kapcsolatban, hogy t. i. még nincs eldöntve, ki a prépostságnak az alapítója, ama vélemény ellenében, mintha a szepesi prépostság Imre király által tett fogadalomnak köszönné létét s első lépések az alapítás megvalósításához 1198-ban tétettek volna, vesszünk magunknak szabadságot megjegyezni, hogy ezen véleményt csak akkor fogadjuk el, s magunkévá tesszük, ha bebizonyítására szavahihető okmányok hozatnának elő.

Végre nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a szepeshelyi templom (stylszerű) renovatiója ép e napokban foganatba vétetett. Legelőször is a szentély megújították. A f. é. ápril 9-én szétszedett főoltár helyébe építendő új, gothalaku főoltár elkészítésével, *Luprich* budapesti akadémiai műasztalos, a szentély falais boltozatának kifestésével pedig *Daberto Bódog* püspöki festéző bizatott meg. A mint e sorokat írjuk, (1888. aug. 31.) a szentély boltozata kifestése, valamint a templom vörös-fenyő zsindelyvel való befedése már is teljesen kész.

Kapcsolatban avval, mit már előbb a most újításnak alávetett templomról mondtunk, röviden megérintjük még, hogy székesegyházunk utolsó-előtti megújítása 1779-ik évben Olaszországból behívott munkások segélyével történt, mely alkalommal először a szentély, azután szept. és okt. hónapokban a templom többi része is újjólág bemeszeltetett. „recenti calce novam dedisse Ecclesiae faciem.“ A padozat kijavítottatott, a zenészek chorusának boltozata oltár felé meghosszabbítottatott, alatta levő ajtó pedig, mely a Depositoriumba vezetett, befalaztatott s e helyett a Szápolyai-kápolnából új ajtó nyitvatott, (mely fölött ma olvasható fölirat az 1873-ik évi, *Samassa* szepesi püspök úr által véghezvitt kápolna restauratióra vonatkozik), a padok kijavitva czélszerűbben elhelyeztettek, az oltárok megtisztítottatottak, a megsérült aranyozás kijavítottatott stb. Ugyanakkor mai helyére tétetett át a szószék a régi helyről. (Historicus ortus II. 454, 455.) Az orgona gróf *Révay*, szepeskáptalani örkanonok ajándéka. (Can. Vis. 1790), 1782-ben, midőn a székesegyház restauratiója be lett fejezve, felállítottatott. Az 1779-iki év különben más tekintetben is nevezetes a szepesi káptalant illetőleg. A szepesi kanonokok ugyanis ezen évnek első pünkösdnapijától kezdve *violaszínű biretumot* viselnek. Előbb csak feketét viseltek. (Lásd terjedelmesebben Hist. ortus: stb. II. 377—386.)

¹ *Ridnich* = etymoiogice *Riet*, — *Riet*, — *Rieth* — vagy *Rid*-ből (= sás, nád, káka) leszármaztatható. *Ridnich* egyáltalában mocsáros vagy tüskés-

clesie sancti Michaelis. ¹ Item duas uacas et VII oves, quas habemus in *Visoka*, ² relinquimus capelle sancti andree. ³ Item de libris nostris, quos ecclesie sancti martini contulimus, si aliquis aliquem librum aliqua occasione alienare uoluerit; auc-

azon Szt. Mihály ¹ templomának adjuk. Hasonlóképen *Visokán* ² lévő két tehenünket s hét juhot Szt. András ³ kápolnájának hagyományozzuk. Ha pedig valaki a szt. Márton egyházának adományozott könyveinkből valamelyiket valami módon elide-

bokros helyet jelent. S ha egyrészt az akkori időben a szántóföldek s különösen a rétek megművelésére fordított csekély gondot, másrészt pedig az ottani dülönek féltelzett, csakugyan mocsáros s tuskés-bokros, természetét tekintetbe vesszük, szóban forgó helynévnek fentebbi értelmezése minden valószínűség szerint helyesnek tűnik fel.

Említett malom s környéke jelenleg „Ribnicsek“-nek (= halastavacska) hívatik, mely elnevezését — úgy látszik — Szápolyai Imre (1465—1487) szepesi örökös főispánnak e környéken bírt terjedelmes halastavaitól vette. (Privilegium pro plebano Váraljaensi super metis Váraljaensibus etc. peracta 1498. Eredeti okmány. Szepesváraljai városi levéltár.)

¹ Sanctus Michael = Szent-Mihály alatt nem Kis-Szalók, hanem Késmárk városának egyik része értendő, a melyben szt. Mihály temploma volt. Régibb időben a szepesi káptalan Késmárkról bizonyos jövedelmet huzott.

² *Visoka* — most Hradiszko = Konsenseibchen, kishelység Szepesvármegyében áll 26 házból és jelenleg 164 lelket számlál. (A m. kor. országának Helységnévtára 1888. stb. 379. l.)

³ A „Historicus ortus et progr. Episc. Scepus.“ szerzője leírása szerint 1777-ik év körül, „antiqua capella S. Andreae Apostoli.... turri Ecclesiae cathedralis opposita“ a residentia rozszant falánál állott. Az 1790-iki január 4-én Révay püspök idejében megtartott can. visitatióban világosan mondatik, hogy szt. András kápolnája „ante fores antiquae praepositorum“ állott. Egyébiránt nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy mint Wagnernél II, 285. olvasható, Karatsony-mezeő szepesi kanonok 1466-ban sz. András tiszteletére a szepeshelyi prépostsági templom temető-kertjében „in coemeterio“ egy kápolnát építtetett. Későbbi leírásokból azonban kitűnik, hogy Karacsny-mező kanonokoknak ezen alapítványa minden valószínűség szerint azon kápolnára vonatkozik, mely Mothmer végrendeletében említetik. Fentebb idézett can. visitatióban továbbá az is foglaltatik, hogy szt. András kápolnájában három oltár létezett, melyek közül a főoltár és a B. Sz. oltára 1611-iki nov. 12-én Cziky István samandriai püspök által consecrálattott. A kápolna, miután idővel igen dűledező állapotba jutott, 1777-ben teljesen lebontatott „solo aequata“. (Lásd Icon veterum aedium Scepusium Episc. I. 218. kézirat.) Szt. András képe pedig a Szápolyai kápolnának szt. Magdolna oltárára helyeztetett. A kép jelenleg a kanonoki sekrestyében látható. Azon tér pedig, melyen valaha sz. András kápolnája állott a mai püspöki residentia templom felőli homlokzatának épületalappal használtatott fel.

toritate ordinaria nostra, qua nunc fungimur, sit excommunicatus et tamquam sacrilegus ab omnibus euitetur. Animalia autem nostra, que nunc in castro habemus, eidem castellano¹ duximus reliquenda. Item tali consideratione inducti, ne predictus conpanator (sic) de ecclesia fugere compellatur, curiam et domos marci² sacerdotis duximus conferendas et decem iugera terrarum retro ortum nostrum, que ipse idem primo coluit³ et purgavit. Item medietatem

geniteni merészelné, egyházzrendi tekintélyünknel fogva, melylyel jelenleg bírnunk, ki legyen közösítve s mint szentségtörő mindenki által kerültessek. Allatainkat pedig, melyek jelenleg a várbán vannak, ugyanazon várnagynak¹ hagyni határoztuk. Továbbá tekintetbe véve azt is, nehogy az előbb említett harangozó az egyháztól távozni kényszerüljön, határoztuk, hogy Márk² papnak curiája, házai s kertünk mögött lévő 10 hold szántó föld, melyet ő maga legelőször megművelt³

¹ A szóban forgó várnagy neve ismeretlen.

² Hogyan nézett ki Mark papnak Curiaja s házai, ismeretlen; mivel azonban Mothmer prépost végrendeletében több házat említ, gyanítható, hogy ezen kérdéses Curia, s nevezetesen a házak építészeti tekintetben nem valami nagy jelentőségűek lehettek. Annyi bizonyos, hogy a terméketlen, sziklás talajt, melyen a kanonokok legelső lakásai — a mai Szepeshely területén — állottak, előbb nagy fáradsággal ki kellett egyenlíteni s az építkezésre előkészíteni. Az eredeti kanonoki lakások közül mai nap többé egyetlen egy sem áll fenn, s hogy ezek egyáltalán nem hosszú időre épülhettek, kitetszik egyik 1286-iki okmányból, melyben világosan mondatik, hogy Jakab prépost 4 házat „dirutas et vetustate consumtas“ kijavíttatta. (Szepesk. lev. scr. 11. fasc. II. nro 14. Confer. Knauz II. 210.) A jelenlegi, egész utcát képező, 10 kanonoki lakás közül 6 az éjszaki oldalon fekszik; legelseje, a kántorházzal közvetlenül szomszédos, 1877-ben alapjaiból egészen újjól felépített. A déli oldalon álló 4 lakás közül a papnöveldei kerttel szomszédos háznak belseje néhány évvel az előtt teljesen átalakított. Utczára nyíló bejárata fölötti kővön 1616. évszám olvasható. Említésre méltó, hogy régentén a szepeshelyi plébános lakása közvetlenül a „Custos“ háza után következett, mely utóbbi az úgynevezett „Codria“ (= jelenleg a papnövelde-épület egyik része) tőszomszédságában állott. Azon időben tehát, mikor a szepesi káptalannak tizenkét kanonokja volt a plébániai ház a tizenharmadik és a Szápolyai-kápolna rectorának lakása a tizennegyedik vala. (Can. Vis. 1790.)

³ Ebből látható, hogy a káptalant körülvevő földek közül akkoriban még igen sok parlagon hevert. A talaj megművelése csak lassan haladt előre, így pl. a „Pazsiczák“-nak egyik része csak 40-es években először szántatott fel, másik részének befásítása pedig épen csak a 1870-es évekbe esik. Igen feltűnő, hogy azon földdarabok, melyek mai nap a prépostság, illetőleg a püspökség és a

apium nostrarum, quas in *luchka*¹ habemus, eidem pulsatori dedimus, aliam uero medietatem capellano beate Marie² relinquimus pro tempore constituto. Vt autem hæc nostra donacio, seu ordinacio post mortem nostram robur perpetue opineat (sic) firmitatis, presentes litteras nostras concessimus super eadem ordinatione et collacione, sigilli nostri munimine roboratas; excommunicantes auctoritate nostra ordinaria, qua nunc fungimur, omnes illos, qui predictam ordinationem nostram uiolauerit, uel in irritum reuocare uoluerit. Datum anno domini M^o CC^o septuagesimo tercio.

s kitisztított, neki adassanak. Nemkülönbén *Luchkán*¹ lévő méheink felét ugyanezen harangozónak adjuk, másik felét pedig a bold. szüz Mária² időszerinti káplánjának hagyományozzuk. Hogy pedig ezen hagyományozásunk, vagyis rendelkezésünk halálunk után örökre jogerővel birjon, ugyanazon rendelkezésünk és hagyományozásunk felől, jelen, saját pecsétünkkel megerősített iratunkat adtuk; egyházzendi tekintélyünknel fogva, melylyel jelenleg birunk, kiközösítvén mindazokat, kik fenntemlített rendelkezésünket megsértenék, vagy meghiusítani akarnák. Kelt az Urnak 1273-ik évében.

(A végrendelet eredetije median nyolczad-rétű hártýára írva a szépekápt. levéltárban őriztetik serin. XII. fasc. I. Nro 1.)

káptalan dotációjához tartoznak, mint: Almás, Lucska, Pavlyán, Aranyos, Drevenyik nyugati lejtője, Kattuny, Kobulyán, Pazsicza stb. általában hegyes, kavicsos természetűek; míg a körülfekvő helységek, mint: Szepes-Váralja, Mindszent, Kolbach, Nemessány stb. szép s eléggé terjedelmes rónaságokkal bírnak. Csak hosszú évek fáradoalmas s kitartó munkájának sikerülhetett ezen hegyes, kavicsos talajt olyan termő állapotba helyezni, a minőben azt ma látjuk. Joggal írja tehát a „Consignatio brevis Ven. Capituli Scepus ejusque Ecclesiae ac Bonorum“ című terjedelmes kéziratnak szerzője: „potiorem autem partem et modalitatem sustentationis — a kanonokokat illetőleg — ex gravissima eaque onerosissima agricultura et industria nanciscuntur“. (Szepesk. lev. ered. 15. századbeli okmány.) Emeltett földek megművelése, a mai drága munkaerő mellett, oly csekély hasznot hajt, hogy csak a vele járó kiadások is alig fedezhetők, mely körülményt az utolsó években, kivált Pazsiczán és Drevenyiken, rendkívül felszaporodott úrgék még jobban súlyosbítják.

¹ *Luchka* = Lucska, (Szepesvármegye) kishelység. Áll 43 házból s jelenleg 205 lelket számlál.

² Bold. Sz. Mária = Szepesváralja. A német szászok Szepességre való bevándorlását illetőleg — miután Szepesváralja a szászok bevándorlásával minden más szepesi városnál közelebbi összefüggésben áll — legyen szabad az értekezésünk folyamán mondottakon kívül, ezuttal még a következőket felemlítenünk:

A szászbevándorlás legelső mozzanatainak történetét a Szepességen még ma is nagy homály fedi.

Hagyomány szerint az első szepesi szászok II. Géyza idejében, bizonyos Renald (Raynald) gróf vezetése alatt jöttek be. (Lásd a 10. old.) Bár az efféle hagyományok iránti bizalmatlanság sokszor jogosult, miután azok igen gyakran nem a nép élénk emlékező tehetségéből erednek, hanem — Kronos igen találó szavai szeriint — mint tudós agyrémekek kigondoltattak, még sem hagyhatjuk említés nélkül, hogy II. Géyza alatt csakugyan bizonyos Renaldus és pedig királyi bíró minőségében említették. (W. II. 258. F. II. 124.) — Egy másik, az előbbivel kapcsolatban lévő hagyomány szerint, a bevándorló szászok legelőször is a szepesi vár alatt megpihentek volna, s ezen utóbbi hagyományt bizonyos tekintetben támogatja azon tény, hogy Szepesváraljától éjszakra, nem messze a szepesi vártól, Deutschen-bergnek nevezett hegy alján egy régi hadászati, ma Harbjak = Heerweg-nek nevezett út maradványai még most is láthatók. Ezen út az ugynevezett Királypatakán át Kolbach, Mindszent. stb. irányában Sáros-felé húzódik, (lásd a 73. old.), s egyik éga a szepesi várba is vezetett. Említett hagyomány szerint a hegy, melyen a szászok megpihentek „Deutschenberg“ nevet kapott, s innét helyeztettek szét a bevándorlók a Szepességen, és az ugynevezett 24 várost alapították. Kronos szerint Szepességnek e tekintetben legrégibb telepítési helye Szepesváralja vala, melynek plebánosai már 1248. körül az ugynevezett „Confraternitas XXIV. Parochorum Regalium“ szövetkezethez tartoztak. Hogy Szepesváralja már a XIII. században jól be volt népesítve, plébánossal s templommal is bírt, kilátszik többi között Mothmer prépost 1273-iki végrendeletéből is, melyben az a szepesváraljai B. Sz. Mária-templom káplánjáról megemlékezik. Egyébiránt még maig sincs eldöntve, vajjon a vár alatt maradt szászok mindjárt a letelepedés után saját templomot építettek, vagy pedig a szepeshelyibe jártak-e, mely utóbbi feltevés különben bizonytalan, miután igen kétes, volt-e már 1143. évben egyáltalán Szepeshelyen templom. — A szepesi városok templomai közül az első volt a ménhárdi, mely egy fölírat szerint, mely a templom falán egykor olvasható vala 1231-ben (W. II, 292. szerint 1235.) épült. A bevándorlott szászok által a Szepességen épített templomok közül a második volt a kurimjani, a harmadik a vibornai és negyedik a toporczyi templom. A szepesváraljai templomot illetőleg csak annyi ismeretes, hogy midőn 1827-ben, a jelenlegi templom építése céljából, a réginek falai lebontattak, egyik falon 1470. évszámot, mely az építés idejére vonatkozott, következő fölírással: „Quae me Religio genuit? Quis Mysta sacra vit? Aetatis cuius sim? docet hic numerus 1470.“ (Can. Vis. 9. Apr. 1832. fol. 1.) — találtak.

Mint feljebb említettük, Szepesváralja is a „Confraternitas XXIV. Parochorum Regalium“ szövetkezethez tartozott. Mely helységek eredetileg tartoztak a mondott testvérülethez, teljesen ismeretlen. Az 1278-ik évi nov. 29-iki okmány szerint e testvérületbe a következő helységek tartoztak: 1. Suburbium, Szepes-Váralja. — 2. Eulenbach, Velbach. — 3. Odoryn. 4. Villa nova, Igló. — 5. villa Baldmár, Pálmafalva. — 6. villa Ursy Illésfalva. — 7. Vilgustorph, Vilkócz. Az 1312-iki német Róbert Károly okmányában ezen helység „Stadt Wylkostorph“-nak neveztetik. — 8. S. Ladislaus, Csötörtökkely. — 9. villa Kabusz. — 10. villa Sueni, Svabócz. — 11. villa Theutonicalis = Deutschendorf, Poprad. — 12. Vylka, Felka. 13. S. Georgius, Szepes-Szombathely. — 14. Mulymbach, Müllenbach. —

15. Lomnicha, Kakas-Lomnicz. — 16. villa Isaac, Zsákócz. — 17. villa Menhardi. — 18. villa póloni, más okmányokban Pulom, Hunfal. — 19. Béla. — 20. Lewbitza, Leibicz. — 21. villa Durandi. — 22. villa Ruszkyn, Ruszkinócz, és 23. Leucha, Lócse. (Szepk. levélt. scriu. 10. fasc. 2. nro 25.) A 24-ik helység hiányzik. Mely helység akkortájt a 24-ik helyet foglalta el, ismeretlen. Egyébiránt oda számítják Kurimjánt = villa S. Quirini, mely Wagnernél és „Suppl. Analect.“ előfordul s így a 24. szám teljes lenne.

Kétszáz hatvanöt évvel később (1543), midőn Moller a XXIV. kir. plébános seniora a testvérület tagjaitól, Ferdinand királyhoz úgynevezett „Privilegium contra Lutheranos“ (Moller szavai) megnyerése céljából (lásd ezen okmányt IV. II, 234.) küldendő megbízott — lócsei gyógyszerész — uti költségeinek fedezésére az egyes tagokra kirótt járulékot beszédte; az erre vonatkozó jegyzékben Szepes-Olaszi és Kurimján már előjön, míg Vilkócz hiányzik. (L. Matricula Moller fol. 314.)

A testvérület 1606-tól egészen 1673-ig, az az „megszüntéig“ azon községekből állott, melyek az 1543-iki jegyzékben felsorolva, ámbár Goltz matriculájának 13. old. csakis 23 helység (Olaszi hiányzik) említettik. Goltznál előforduló későbbi jegyzékekből világosan kitűnik, hogy 1606 körül Szepes-Olaszi is a testvérülethez tartozott.

Célszerűnek tartjuk itten felemlíteni, hogy a szepes-olaszi plébánosok a szepesi prépost joghatósága alól ki voltak véve s közvetlenül az esztergomi érseknek alá voltak rendelve; sőt az olasz plébános, mint „parochus regius“, 1273-ban az esztergomi érsek joghatósága alól is kivétellett (Bárd. I. 203.), mielőtt a „Confraternitas XXIV. Par. Reg.“ létre jött volna. (Archeol. ért. VIII. köt. 60. l.) Azonban bizonyos, hogy későbbben e papi társulathoz a szepes-olaszi plébános is tartozott és a zsinati gyűlésekben e társulat részéről a szepesi és olasz plébánosok voltak az „oratorok.“ — A szepesi prépostság joghatósága régi időben kiterjedt Tornavármegye egyik részére is egészen Sölyomköig, valamint Sárosvármegye Tárca kerületére is, s mind e föld a mai Szepességgel együtt „Terra Scepusiensis“-nek neveztetett. — Fentebbi okból a szepesi káptalannál régibb időben egy külön „Archi-Diaconatus Tornensis“ is létezett, ezen méltóságot azonban Oláh Miklós, Magyarország primása (1553—1568) Esztergomhoz csatolt. (Can. vis. 1790.)

Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a „Confr. XXIV. Par. Reg.“ 1278-ki névjegyzéke, melyet épen felhoztunk, a Wagner által (W. I. 260. évszám nélkül, és Suppl. Anal. I. 425, 1298-ik évről) idézettől több helységet illetőleg eltér. — Az 1278-iki névjegyzékben pl. Vilkócz előjön, míg Wagnernél és „Suppl. Anal.“-ban hiányzik s helyette villa de S. Quirino van feljegyezve. Feltűnő, hogy a „Confr. XXIV. Par. Reg.“ későbbi jegyzékeiben mindenütt Kurimjánt, de Vilkóczot sehol sem találjuk. Erre vonatkozólag azon szerény véleményünknek adunk kifejezést, hogy az 1278-iki jegyzék tán a XXIV. kir. város testvérületére vonatkozik. Különben, ha ez csakugyan igaz lenne, ezen körülmény — általában véve — a kir. város plébános-testvérületének lényegén keveset változtatna, miután ez esetben csakis egy helység forog szóban. Továbbá az 1278-iki jegyzékben Zsákócz és Ménhard is előjönnek, míg az 1298-iki jegyzékben mind a kettő hiányzik, miután ezek lelkészei az akkortájt Csütörtök helyen tartott gyűlésen, ismeretlen okból, meg nem jelentek, ámbár mint ismeretes, a társulathoz

mindig tartoztak. Ha tehát az 1298-iki névjegyzék által említett 21 helységhez Vilkócz-, Zsákócz- és Ménhardot csatoljuk, a 24 szám teljes lesz.

Végtére megjegyezzük még, hogy a „Confr. XXIV. Reg. Civitatum“ politikai s világi természetű, ellenben „Confr. XXIV. Par. Reg.“ tisztán egyházi intézmény vala. Melyik évben jött létre a XXIV. Reg. Civ.“ egyesülete, ismeretlen; csak annyi bizonyos, hogy ezen egyesületet V. István 1271-iki okmányával megerősítette s Genersich (Merkwürdigkeiten der Stadt Késmark. B. I. 99.) szerint azt az általunk 56. oldalon felhozott helységek képezték. Ismeretes különben, hogy Matheócz és Sztrázsa nem mindig tartozott a „XXIV. Regalium Civitatum“ testvérületéhez.

C)

Szapolyai Imre síremlékét illetőleg, melyről a 40. oldalon mondtuk, hogy az a szentély déli hosszfalában áll, megjegyezzük, hogy ezen síremléktábla hosszabb ideig a kanonoki „faldistorium“ hát-támlája által teljesen be volt fedve, azonban az ezidei renovatio alkalmával, júliusban, onnét elvitetvén, a Szapolyai-kápolna szentélyében az evangéliumi oldalon, *Szapolyai István síremléktáblája* átellenében, állítottatott fel. Ezen két síremléktábla eredetileg nem úgy mint most, a falba, hanem *sarkophag alakjában* a padozatba, abból kimagaslólag, be volt helyezve; még pedig az előbbinek síremléke a székesegyház szentélyében, Szapolyai Istvánnak síremléke pedig a róla nevezett kápolnában feküdt, s csak később, a sarkophágok eltávolítása után, mindkét emlék a jelenlegi álló helyzetbe tétetett. (Wagn. I. 360. V. 6. Horváth i. m. pag. 57.) Végtére nem hagyhatjuk itten említés nélkül azon elszomorító tény, hogy *Horváth prépost*, ki mint ismeretes, előbb a prépostságot, aztán a papi állást s végre vallását is elhagyván protestanssá lett, egy fekete bársony terítőt, melylyel István nádor, szepesi gróf és nejének sírja fedve volt, távoztakor (1544) nem irtózott magával vinni. (Lásd: Tört. szel. Magyar Állam 1881. máj. 14-én).

Helyreigazítás.

20. lap 13. sor alúlról: Helinsovka helyett, olvasandó: Heliasovka.
46. lap 3. sor felülről: ma Kis-Szalók helyett, olvasandó: „Késmárk vá-
rosának egy része.“
83. lap 15. sor alúlról: Mielőtt helyett, olvasandó: Miután.
85. lap 13. sor alúlról: bemutatására helyett, olvasandó: betanulására.
85. lap 12. sor felülről: (1874. évi jul. 18-án) helyett, olvasandó: († 1874. stb.)
93. lap 15. sor alúlról: 1441. helyett, olvasandó: 1241.
-